

Uluslararası Sosyal Bilimlerde
Mükemmellik Arayışı Dergisi
(USMAD)

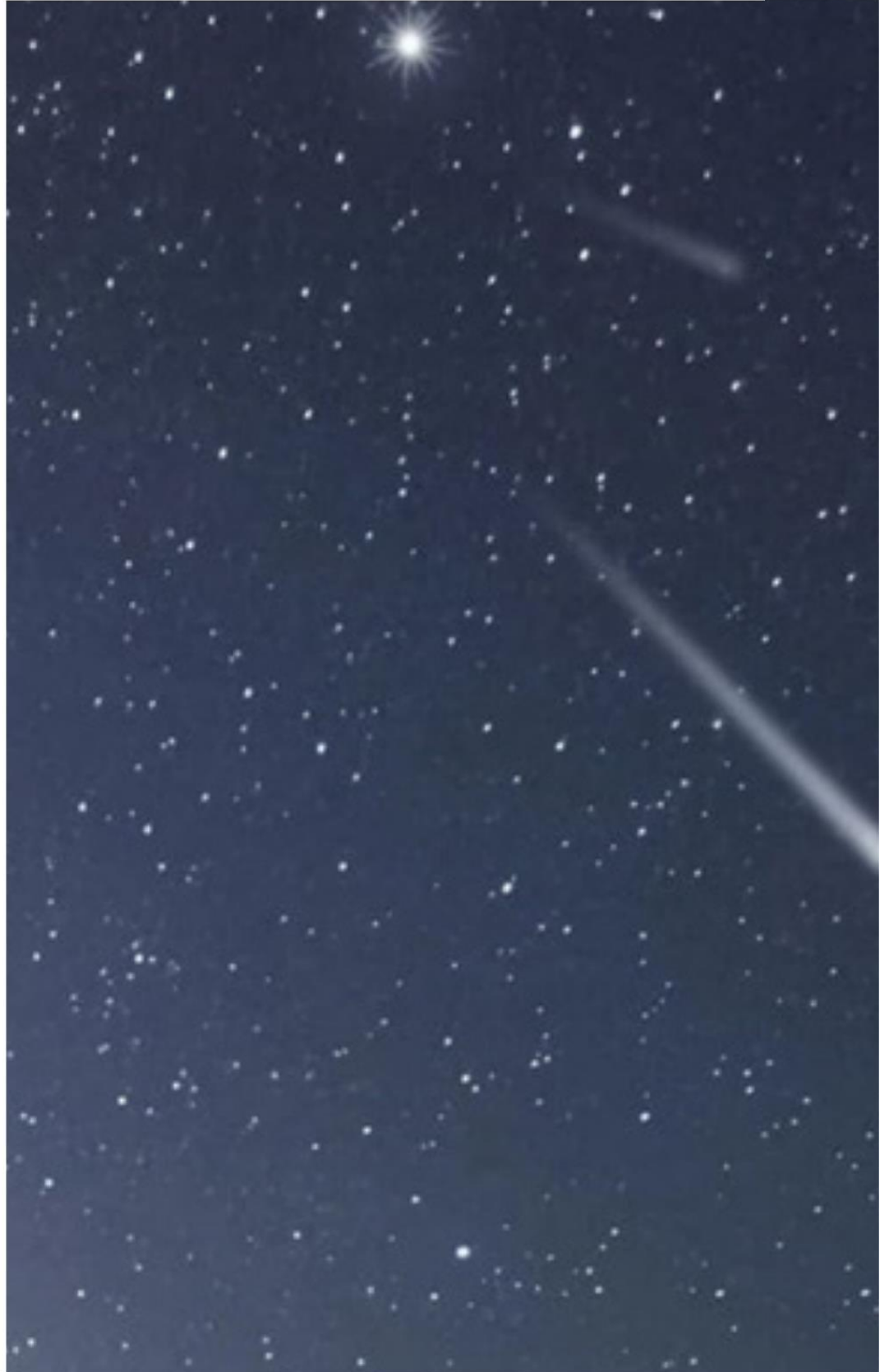
Haziran 2023, Sayı 4

International Journal of the
Pursuit of Excellence in Social
Sciences (IJPESS)

June 2023, Issue 4

USMAD

Haziran 2023
Sayı-4
smad.elayayincilik.com

Dergide yayımlanan çalışmaların bilimsel, intihal ve etik tüm sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.

ISSN: 2979-9155

Uluslararası Sosyal Bilimlerde
Mükemmellik Arayışı Dergisi
(USMAD)

Haziran 2023, Sayı 4

International Journal of the
Pursuit of Excellence in Social
Sciences (IJPESS)

June 2023, Issue 4

Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi yılda iki kez (Haziran-Aralık) yayınlanan uluslararası hakemli bilimsel bir dergidir.

Haziran 2023, Sayı 4

Dergi Yöneticisi
Dr. Erkan KIRAL

Editörler

Dr. Caner CERECİ
Milli Eğitim Bakanlığı
Türkiye

Dr. Remzi Burçin ÇETİN
Milli Eğitim Bakanlığı
Türkiye

Yardımcı Editör
Dr. Berkay ÇELİK
Milli Eğitim Bakanlığı
Türkiye

Dizgi
Dr. Caner CERECİ

Grafik ve Web Tasarımı
Öğr. Ali AKTAŞ
Öğr. Görkem CENGİZ
Öğr. Selin KOCAER

Sekretery
Ramazan BAŞARAN

İletişim Adresi
e-mail: usmad.editor@gmail.com
Web: smad.elayayincilik.com/

Haziran 2023, Issue 4

Journal Manager
Dr. Erkan KIRAL

Editors

Dr. Caner CERECİ
Ministry of National Education
Turkey

Dr. Remzi Burçin ÇETİN
Ministry of National Education
Turkey

Co-Editor
Dr. Berkay CELIK
Ministry of National Education
Turkey

Typesetting
Dr. Caner CERECİ

Graphic and Web Design
Teacher Ali AKTAS
Teacher Gorkem CENGIZ
Teacher Selin KOCAER

Sekretery
Ramazan BASARAN

Contact Address
e-mail: usmad.editor@gmail.com
Web: smad.elayayincilik.com/

Dergide yayınlanan çalışmaların bilimsel, intihal ve etik tüm sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.

Uluslararası Editörler Kurulu

- Dr. Abdurrahman İlğan, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türkiye
Dr. Adem Bayar, Amasya Üniversitesi, Türkiye
Dr. Adem Beyhan, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
Dr. Adriana Denisa Manea, Babeş-Bolyai Üniversitesi, Romanya
Dr. Ayşegül Atalay Mazlum, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ali Balcı, Eğitimci-Yazar, Türkiye
Dr. Ali Baltacı, Artvin Çoruh Üniversitesi, Türkiye
Dr. Bilgen Kıral, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye
Dr. Barış Çavuş, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye
Dr. Başak Coşkun, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Bora Görgün İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türkiye
Dr. Burcu Akkaya, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
Dr. Burcu Ertürk, Ordu Üniversitesi, Türkiye
Dr. Burcu Seher Çalikoğlu, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türkiye
Dr. Buşra Bozanoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
Dr. Cemalettin İpek, Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Dr. Davut Elmacı, Amasya Üniversitesi, Türkiye
Dr. Didem Güven, İstanbul Sabahattin Üniversitesi, Türkiye
Dr. Dilek Karışan, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye
Dr. Durmuş Özbaşı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ebru Oğuz, Mimar Sinan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Elizabeth Gil, St. John Üniversitesi, ABD
Dr. Emre Ünlü, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türkiye
Dr. Erkan Kıral, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ertuğ Can, Kırklareli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Eşef Hakan Toytok, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye
Dr. Esra Töre, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fatmanur Özen, Giresun Üniversitesi, Türkiye
Dr. Figen Yardımcı, Ege Üniversitesi, Türkiye
Dr. Funda Nayır, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Dr. Gülsün Şahan, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Gamze Kaplan, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Dr. Gözde İnal Kızıltepe, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hamit Özen, Eskisehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hüseyin Aslan, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hasan Hüseyin Aksoy, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hüseyin Kalkan, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hüseyin Serin, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Dr. İlayet Pehlivan Aydın, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Dr. İnci Öztürk, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Dr. İsa Bahat, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Türkiye
Dr. Kamala Qahraman, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Dr. Kısmet Deliveli, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Dr. Kristian Adi Putra, Sebelas Maret Üniversitesi, Endonezya
Dr. Kuozhen Zhang, Jiangxi Normal Üniversitesi, Çin
Dr. Mehmet Nezir Çevik, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Ulutaş, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Yavuz, Trakya Üniversitesi, Türkiye

Uluslararası Sosyal Bilimlerde
Mükemmellik Arayışı Dergisi
(USMAD)

Haziran 2023, Sayı 4

International Journal of the
Pursuit of Excellence in Social
Sciences (IJPESS)

June 2023, Issue 4

- Dr. Metin Işık, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Dr. Muhammet Mehmet Mazlum, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye
Dr. Murat Özdemir, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Dr. Murat Taştan, Kafkas Üniversitesi, Türkiye
Dr. Müzeyyen Eldeniz, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye
Dr. Necmi Gökyer, Elazığ Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nuray Türker, Karabük Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nüket Afat, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Olcay Yavuz, Southern Connecticut Devlet Üniversitesi, ABD
Dr. Osman Tayyar Çelik, İnönü Üniversitesi, Türkiye
Dr. Özge Boşnak, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye
Dr. Özge Ünlü, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türkiye
Dr. Özgür Kıran, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Dr. Pelin Taşkın, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Dr. Pınar Arslan, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
Dr. Rukiye Aydoğan, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
Dr. Saadet Kuru Çetin, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Dr. Servet Atik, İnönü Üniversitesi, Türkiye
Dr. Şenol Sezer, Ordu Üniversitesi, Türkiye
Dr. Tamer Sarı, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Dr. Taposh Roy, Southampton Üniversitesi, İngiltere
Dr. Tuncer Fidan, Burdur Üniversitesi, Türkiye
Dr. Türker Kurt, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Dr. Uğur Akın, Tokat Gaziosman Paşa Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ümit Kahraman, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yasemin Kepenekçi, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Dr. Zeynep Akkuş Çutuk, Trakya Üniversitesi, Türkiye
Dr. Zeynep Eren, Sinop Üniversitesi, Türkiye

Uluslararası Sosyal Bilimlerde
Mükemmellik Arayışı Dergisi
(USMAD)

Haziran 2023, Sayı 4

International Journal of the
Pursuit of Excellence in Social
Sciences (IJPESS)

June 2023, Issue 4

Derginin Amacı ve Kapsamı

Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD), ücretsiz, online ve açık erişimli bir yayındır. USMAD, dünyanın her yerinden sosyal bilimler ile ilgili kuramsal ve uygulamaya dönük daha iyisinin arayışı içerisinde olan orijinal araştırma çalışmaları yayınlayan uluslararası ve çift kör hakemli bir dergidir. USMAD, sosyal bilimler ve alt alanları ile ilgilenen araştırmacıların, akademisyenlerin, öğretmenlerin, yöneticilerin, velilerin, lisans ve lisansüstü öğrencilerin eğitim ve araştırma ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. USMAD, antropoloji, arkeoloji, aktüerya, coğrafya, dilbilim, din bilimleri, eğitim bilimleri, edebiyat, hukuk, iletişim bilimleri, iktisadi ve beşeri bilimler, psikoloji, sosyoloji ve tarih gibi alanlar ve alt dalları da dâhil olmak üzere tüm sosyal bilimler araştırmacılarından güncel ve kritik konulardaki çalışmalarını yılda iki sayı olarak Türkçe ya da İngilizce olarak kabul etmektedir. Sosyal Bilimlerde daha iyisinin arayışında olan USMAD, sosyal bilimlere gönül veren herkesi faydalanacağı bir dergidir

Açık Erişim Politikası

Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD); hiçbir şekilde makale gönderme, editöryal ve hakemlik işlemleri ve makale yayınlama adı altında ücret talep etmez. Çift kör hakemlik sürecinden geçen ve kabul edilen tüm makaleler, editör kurulunun onayından sonra herhangi bir ücret alınmadan, kabul sırasına göre yayımlanır. Açık erişim politikasına göre dergide yayımlanan tüm makalelerin okunması, indirilmesi ve yazdırılması ücretsizdir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Caner CERECİ, Remzi Burçin ÇETİN1

Araştırma Makaleleri

Halil KARABULAK, Aytakin ALPASLAN, Bünyamin ALPASLAN, Nurhayat ŞİMŞEK, Mustafa GENÇ, Ayhan DURAN, Elif GÖZÜBÜYÜK, Sacid MELTEM, Esra MELTEM, Ela ERDEN. 10-19

Türkçe Öğretiminde 5. Sınıf Ders Kitaplarında Biyografi Kullanımının Değerlendirilmesi / Evaluation of Biography Use in 5th Grade Textbooks in Turkish Teaching

Serdar GÖZETEN, Yasemin ÇETİN, Ahmet OFLU, Ayşegül DOĞAN, Emel ŞAHİN, Mehmet UZ, Mustafa GÖKMEN 36-46

Sosyal Bilgiler Öğretiminde 5. Sınıf Ders Kitaplarında Biyografi Kullanımının Değerlendirilmesi / Review of the Use of Biography in 5th Grade Textbooks in Social Studies Teaching

Efsun GÖZETEN, Celal GÖZLER, Yusuf Emrah ERGİL, Ramazan EVKURAN, Mesut SEVİNTİ, Volkan OLCAYTU, İbrahim ÇAL 47-58

Türkçe Öğretiminde 4. Sınıf Ders Kitaplarında Biyografi Kullanımının İncelenmesi / Review of Biography Use in 5th Grade Textbooks in Turkish Teaching

Derleme Makaleler

Yasemin YEŞİLBAŞ ÖZENÇ 2-9

Eğitim Yönetiminde Çağdaş Bir Yaklaşım: Belirsizlik Modelleri / A Contemporary Approach in Educational Management: Ambiguity Models

Bilal CEYLAN, Ferhat DEMİR, Ahmet CEYRAN, Nazlı KANIBİR, Hülya Canan SEZEN, Raci GÖKCAN, Aziz Anıl ÖRDEK, Sibel BAŞYİĞİT ÇILGIN, Erdi ÇILGIN, Yakup KONCA 20-35

Afetlerin Toplumsal Boyutu ve Deprem Çıkmazı Üzerine Bir Derleme / On the Social Dimension of Disasters and the Earthquake Dilemma A Compilation

Uluslararası Sosyal Bilimlerde
Mükemmellik Arayışı Dergisi
(USMAD)

Haziran 2023, Sayı 4

International Journal of the
Pursuit of Excellence in Social
Sciences (IJPESS)

June 2023, Issue 4

Önsöz

Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD), mükemmellik kavramına sosyal bilimler açısından yaklaşmak adına, geniş çerçevede ve farklı alanlarda özgün eserlere yer vermek üzere kurulmuş uluslararası hakemli bilimsel bir dergidir. Dergimiz Sosyal Bilimlerin alt alanlarından makalelere yer vererek 2021 yılında yayın hayatına başlamış ve 30 Haziran 2023 tarihinde yayınlanan bu sayı ile birlikte 4. Sayısına ulaşmıştır. Temel amacımız sosyal bilimlere ilişkin özgün araştırmalara yer vererek, bu araştırmaların yaygınlaştırılmasını, farklı disiplinlerin tanınmasını, bilim dünyasına farklı bir bakış açısı ile bakılmasını sağlamaktır. Sosyal bilimlerin geniş mecrasında, farklı alanlarda bilimsel araştırmalara imza atan bilim insanları ve öğrencilerin ilgisini çekeceğini umduğumuz USMAD, dördüncü sayısı ile bilim dünyasının istifadesine sunulmuş, bilimsel yolculuğuna devam etmektedir.

Dergimizin dördüncü sayısında beş makale bulunmaktadır. Bu makalelerin ikisi derleme makalesi, üçü de araştırma makalesidir. Dergimize gönderilen makaleler kör hakemlik uygulaması ile iki farklı hakemin değerlendirmesinden geçmiş, ardından yayınlanmasına editörler kurulunca karar verilmiştir. Bu süreçte emeği geçen değerli dergi kurucumuza, yardımcı editörümüze, hakemlerimize, yazarlarımıza, dergi bilişim ekibimize teşekkür ederiz.

Dergimizin sosyal bilimlerin tüm alanlarına katkı sağlaması ve bilim dünyasına hayırlı olması dileklerimizle...

Editörler

Dr. Caner CERECİ ve Dr. Remzi Burçin ÇETİN

30 Haziran 2023

Türkiye

Eğitim Yönetiminde Çağdaş Bir Yaklaşım: Belirsizlik Modelleri

Yasemin YEŞİLBAŞ ÖZENÇ¹

Öz

Açık sistem özelliği gösteren tüm örgütler çevreyle etkileşime girmekte, bulunduğu çevreyi etkilemekte ve bu çevreden etkilenmektedir. Toplumsal ya da küresel tüm değişimler örgütler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Yenileşme ve değişim beraberinde belirsizlikleri de getirdiğinden bu sürecin doğru bir şekilde yönetilmesi önemlidir. Okullar dinamik yapıya sahip kurumlar olup çevredeki değişimlerden etkilenmektedir. Bu değişimlere uyum sağlamak amacıyla okullarda belirsizlik modelleri kullanılarak rasyonel kararlar verilebilmekte, böylece belirlenen amaçlarına ulaşarak eğitimde etkililiğin sağlanması mümkün olmaktadır. Bu çalışmada, çağdaş bir eğitim yönetimi yaklaşımı olan belirsizlik modellerine ilişkin kavramsal çerçevenin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, belirsizlik modellerinin tanımı, özellikleri ve eğitim örgütlerinde uygulanmasına ilişkin kavramsal bir analiz sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Eğitim yönetimi, belirsizlik modelleri, değişim ve yenileşme.

A Contemporary Approach in Educational Management: Ambiguity Models

Abstract

All organizations that are open systems interact with the environment, affect and are affected by it. All social or global changes have a significant impact on organizations. Since innovation and change bring with them uncertainties, it is important to manage this process correctly. Schools are dynamic institutions and are affected by changes in the environment. In order to adapt to these changes, rational decisions can be made by using ambiguity models in schools, thus it is possible to ensure effectiveness in education by achieving the determined goals. In this study, it is aimed to address the conceptual framework of ambiguity models, a contemporary educational management approach, with a holistic approach. In this context, a conceptual analysis of the definition, characteristics and application of ambiguity models in educational organizations is presented.

Keywords: educational administration, ambiguity models, change ve innovation.

Makale Geçmişi Geliş: 05.04.2023 Kabul:07.06.2023 Yayın:30.06.2023

Makale Türü Derleme Makalesi

Önerilen Atf Yeşilbaş-Özenç, Y. (2023). Eğitim Yönetiminde Çağdaş Bir Yaklaşım: Belirsizlik Modelleri. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD)*, 4, ss. 2-9

¹ Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın/TÜRKİYE, yasemin.yesilbass@gmail.com, ORCID: ORCID: 0000-0002-5590-4520.

Giriş

Eğitim yönetimi alanında, örgütleri ve liderliği tanımlamada çeşitli model ve yaklaşımlar ortaya konmuştur. Örneğin, Bolman ve Deal (2003), Dört Çerçeve Kuramında, örgütü ve liderliği çok yönlü bir biçimde ele almış ve yönetimin; yapısal, politik, sembolik ve insan kaynakları olmak üzere dört farklı boyutunun olduğunu ifade etmiştir. Bolman ve Deal, örgütleri ve liderliği çoklu bir bakış açısı ile değerlendirmiş (Tanrıoğen, Baştürk ve Başer, 2014), liderlerin mevcut koşullara uygun olan liderlik davranışlarını sergilemelerine yönelik dört farklı liderlik yönelimi tanımlamıştır (Özmen ve Şentürk, 2018). Bush ve Glover (2002) ise eğitim yönetiminde altı modelin yer aldığı ifade etmiştir. Bunlar; biçimsel, işbirlikli, politik, öznel, kültürel ve belirsizlik modelleridir (Bush ve Glover, 2002). Bu çalışmada, değişen koşullara uyum sağlamada önemli bir rolü olan belirsizlik modelleri ele alınmıştır. Belirsizlik, örgütte yeni ve beklenmedik durumlarla karşılaşılması ya da çelişkili olan ifade ve yorumların ortaya çıkmasıyla yaşanan fikir ayrılık sonucunda karara varılamaması durumu olarak ifade edilebilir. Örgütlerde belirsizliği iyi anlamak doğru kararları verebilmenin temelini oluşturmaktadır. Belirsizlik modellerinde, örgütleri yönetmede “doğru” yolu öven ilkesel bir yaklaşımdan çok, örgütün nasıl yönetileceğine dair örgüt üyelerinin ortak karar verdiği, çözümleyici ve betimleyici bir yaklaşım önerilmektedir. Çağdaş bir eğitim yönetimi yaklaşımı olan belirsizlik modelleri, okullarda beklenmedik ve yeni durumlarla karşılaşıldığında akılcı bir süreç ile problemlerin çözülebileceğini vurgulamaktadır. Okullardaki iç ve dış çevrenin çoğu zaman öngörülemez olması nedeniyle belirsizlik modelleri tercih edilebilmektedir. Ancak belirsizlik modelleri, okulların yönetimi için öneriler sunsa da tek başına eğitimdeki davranışları ve olayları açıklamada yeterli olmadığından diğer eğitim yönetimi kuramları ile birlikte değerlendirilmesi gerekir. Aşağıda belirsizliğin tanımına, belirsizlik modellerine ve belirsizlik modellerinin eğitime uyarlanmasına ilişkin kavramsal bir çerçeve sunulmuştur.

Belirsizliğin Tanımlanması

Günümüzde örgütler hızla değişen çevre koşullarıyla karşılaşmakta, bu durum örgütlerin değişime uyum sağlamasını zorunlu kılmaktadır (Özkalp ve Kirel, 2016: 430). Örgütler, çevreyle sürekli ilişki içerisinde bulunan açık sistemler olduğundan çevresel koşullara uyum sağlamaları gerekmektedir. Dolayısıyla örgütler açısından değişim uygulamalarının kaçınılmaz olduğu söylenebilir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2016: 254). Her şeyin her an değişebildiği ve önceden tahmin edilmesinin giderek zorlaştığı “belirsizlik ortamında” mevcut düzen, yeni ilişkilerin gerektirdiği ihtiyaçlar ve sorunlar karşısında gerekli esnekliği gösteremediğinde çatışmalar ve krizler yaşanmakta ve bunun sonucunda kaos ortaya çıkmaktadır (Çamlıbel, 2003).

Belirsizlik; ifadelerin muğlak olduğu, koşulların değişkenlik gösterdiği veya kimi zaman çelişkili olabilen görüşlerin ortaya atıldığı durumlar olarak ifade edilmektedir (Bakioğlu ve Demiral, 2013; Visser ve Visser, 2004). Örgütlerde belirsizliğin üç temel sebebi vardır: Bunlar; (1) Yenilik (karşılaşılan yeni durum), (2) Karmaşıklık (dikkate almayı gerektiren pek çok etkenin bulunması), (3) Çözülmezliktir (farklı ipuçlarından hareketle ulaşılan birbiriyle çelişkili durumların bulunması) (Budner, 1962; Kajs ve McCollum, 2009). Yapılacak işler konusunda netliğin sağlanamaması, iletişimde yaşanan sorunlar nedeniyle bilgi eksikliğinin yaşanması da belirsizliğe neden olabilmektedir (Norton, 1975).

Belirsizlik; örgütte huzursuzluğa, güvensizliğe ve güçsüzlüğe neden olabilmektedir (Gökmen, 2009). Örgütlerde çoğu zaman yöneticiler ve çalışanlar öngörülemez karmaşık bir durumla karşılaştığında, tedirginlik duymakta ve belirsizlikten kaçınmak istemektedir (Kökdemir, 2003). Pek çok örgüt kaotik, karmaşık, belirsiz ortamlar içerisinde yaşamaya çalışmaktadır. Çünkü belirsizlikten kaçınma, örgüt için daha fazla bilinmeyen yaratmaktadır (Neyişçi, 2008). Örgütlerde yaşanan belirsizlikler, çoğu lider için karmaşık bir durumdur. Belirsizliklerle ve öngörülemez durumlarla

karşılaşılması, yöneticilerin alacağı kararlar üzerinde etkili olmaktadır (Bakioğlu ve Demiral, 2013). Değişime uyum sağlama, örgütte belirsizlikleri yönetme konusunda liderler kafa karışıklığı yaşamakta ve bu durum işlevsiz davranışlar sergilemelerine neden olabilmektedir (Bess ve Goldman, 2001).

Belirsizlik Modelleri

1950 yılından bu yana belirsizlik ve belirsizliğin psikolojik etkenleri üzerine araştırmalar gerçekleştirilmektedir (Sweeney ve Owens, 2002). Belirsizlik modelleri, örgütlerde belirsizliği ve öngörülemezliği vurgulayan tüm yaklaşımları içermektedir. Bu modeller, dengesizliğin ve öngörülemezliğin örgütlerin baskın özellikleri olduğunu varsaymaktadır. Bu modellere göre, örgütlerin hedeflerinde tam bir netlik yoktur ve örgütsel süreçler doğru biçimde anlaşılamamaktadır. Belirsizlik modellerinde, örgütsel hedefler belirsiz olduğundan örgütlerin önceliklerini sıralamada zorluklar yaşadığı görüşü hâkimdir. Belirsizlik modellerine göre, örgütlerin amaçları net değildir. Pek çok örgüt, istikrarsız ve anlaşılmasız hedeflere sahiptir. Biçimsel modellerde, amaçlar örgütün paydaşlarına rehberlik edecek şekilde açıkça ifade edilirken, belirsizlik modellerinde örgütün amaçları davranışları yönlendiremeyecek kadar belirsizdir (Bush, 2018: 143-144).

Belirsizlik modellerinde, örgütsel yapılarının sorunlu olduğu ifade edilmektedir. Örgütlerin farklı birimlerinde güç dağılımı konusunda belirsizlikler yaşanmaktadır. Örgütlerde güç ve yönetime ilişkin bu belirsizlikler, liderlerin ve yöneticilerin görevleri, sorumluluğu ve otoritesi ile ilgili belirsizliklere yol açmaktadır. Bu modellere göre, örgütler, gevşek yapı ve esnek katılımın sağlandığı yapılardır. Örgütler, ortak değer ve amaçlara dayanan içsel tutarlılığı olan gruplara ayrılmaktadır. Bu gruplar arasındaki bağlantılar, belirsiz ve tahmin edilemezdir. Örgütün yapısı ne kadar karmaşık olursa belirsizliğin potansiyeli de o kadar fazla olmaktadır. Bu modele göre, yönetimde yaşanan güç belirsizliği nedeniyle örgüt üyeleri karar verme sürecinde etkilidir. Yaşanan bu güç değişimlerinin, karar vermede esnek katılım fikrine farklı bir boyut kazandırdığı söylenebilir (Bush, 2018: 144-146). Ancak, güç belirsizlikleri nedeniyle örgütte hem yöneticilerin hem de çalışanların kararlara katılımının yanı sıra örgütlerin katılımcı yapılardan ve kültürlerden uzaklaştıkça, karar alma sürecinde daha fazla belirsizlik yaşandığı görülmektedir (Cohen ve March, 1974).

Belirsizlik modellerinde planlanmamış kararların ön planda olduğu, amaçların net biçimde ifade edilmemesi nedeniyle karar alma sürecinin etkili bir biçimde gerçekleştirilemediği söylenebilir. Planlı kararlar alınmadığından problemlerin çözümü sırasında katılımcılar etkileşim içerisine girmekte ve seçenekler karmaşadan ortaya çıkmaktadır. Son olarak, bu modellerde yerinden yönetimin üstünlüklerine vurgu yapılmaktadır. Örgütlerin karmaşıklığı ve tahmin edilemezliğinden yola çıkarak, birçok kararın alt birimlere veya bireylere devredilmesi gerektiği düşünülmektedir (Bush, 2018: 148-149). Yerinden yönetim, karar verme gücünün ve sorumluluğunun paylaşılması açısından önemlidir (Weiler, 1990). Yerinden yönetim, merkezi yönetimin aksine örgütün kararlarını kendisinin aldığı güçlü bir yönetim şeklidir (Aydın, 2012: 147). Ancak belirsizlik modellerinde, yerinden yönetimin karar almada güçlü yanı nedeniyle değil, yönetimde güç dengesinin ve merkezden yönetimin sağlanamaması nedeniyle tercih edildiği söylenebilir.

Belirsizlik modellerinin ortaya çıkışında, Cohen ve March (1974) tarafından geliştirilen Çöp Tenekesi Modeli (*Garbage Can Model*) önemli bir etkiye sahiptir. Bu modelde, kararların rasyonel süreçler sonucunda ortaya çıktığını varsayan biçimsel modellerin varsayımları kabul edilmeyip karar vermenin temel olarak belirsiz olduğu varsayılmaktadır. Çöp Tenekesi Modelinin en temel özelliği, karar verme sürecinin bir sorunla başlamaması ve bir çözümle bitmemesidir (Hoy ve Miskel, 2015). Örgütlerde, çöp tenekesinin içine benzer şekilde çelişkiler ve farklılıklar bulunmaktadır. Karmaşanın ve belirsizliklerin yaşandığı durumlarda yöneticiler, herhangi bir sürece bağlı kalmaksızın karar verebilir ve çözüm sürecini istedikleri aşamadan başlatabilir (Schermerhorn, Hunt ve Osborn, 2004). Çöp Tenekesi Modelinin dört temel varsayımı vardır. Bunlar; (1) Örgütler tercih yapma ve karar verme sürecinde sorunludur. (2) Örgütlerde değişken bir katılım süreci vardır. Dolayısıyla bu durum karar almayı ve süreklilik gerektiren yönetimin işleyişini olumsuz yönde etkilemektedir. (3) Örgütlerde teknolojik sorunlar yaşandığından verilen kararlar ve uygulamalar çalışanlar tarafından karmaşık bulunur ve anlaşılmasız. (4) Örgütteki çapraz ilişkilerin varlığı karar verme sürecini

zorlaştırmaktadır (Cohen, March ve Olsen, 2006). Bu modelin, örgütsel amaçların ve bilgi akışının belirsiz olduğu, teknoloji kullanımının düşük olduğu karmaşık yapıları örgütlerde kullanıldığında beklenen sonucu verebileceği ifade edilmektedir (Lipson, 2004). Dolayısıyla bu modelin karmaşık yapıdaki örgütlere, sorunları çözebilme ve en kısa sürede karar alma konusunda fayda sağlayabileceği söylenebilir (Tozlu, 2016).

Cohen ve March (1986) ve March (1982) örgütlerdeki belirsizliğin yönetimi için birtakım önerilerde bulunmaktadır. Bunlar; (1) Yöneticiler karar verme sürecine vakit ayırmalıdır. (2) Liderler, kendi önerileri dışında görüş bildiren bireylere karşı açık olmalı ve onları cesaretlendirmelidir. (3) Liderler, tüm fikirlere açık olmalı ve örgütün amaçlarına uygun olarak fikirleri uygulayabilmelidir. (4) Örgütte ortaya çıkan karşıt fikirler, liderin planlarının zenginleştirilmesine olanak sağlayabilmektedir (Akt. Bush, 2018: 157). Bush'a göre (2018: 158), belirsizlik durumlarına en uygun liderlik yaklaşımı Durumsal Liderlik Yaklaşımıdır. Liderin, var olan duruma bağlı olarak davranış sergilemesi, durumsallık yaklaşımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Davranışsal ve özellikler yaklaşımının, liderliği ve liderlik tanımlamalarını açıklamada yetersiz kalmasının anlaşılması ve özellikle baş döndürücü hızla değişen ve gelişen koşullar, liderlik ile ilgili olguyu da değiştirmiş, liderliği anlamaya yönelik kapsamlı araştırmalar yapılmaya başlamıştır (Kahveci, 2012). Yukl (2002: 234), yönetsel süreçlerin önceden tanımlanmış standart tepkilere bağlı olmayacak kadar karmaşık ve öngörülemez olduğunu belirterek, etkili liderlik davranışlarının sergilenmesinde durumsal faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir. Davranışsal kuramların ardından geliştirilen durumsal liderlik kuramları, tek bir doğru davranış modeli olmadığını, koşullara göre liderin nasıl davranması gerektiğine karar vermesi gerektiğini ifade etmektedir (Doğan, 2016: 121). Durumsallık yaklaşımında liderin etkililiği; liderin tarzına, çalışanların yapısına ve var olan durumun özellikleri ile ilişkilidir (Güney, 2007: 378). Belirsizlik modellerinde de lider, belirli bir plan çerçevesinde değil, örgütteki mevcut duruma uygun olan liderlik davranışını sergilemektedir.

Belirsizlik Modellerinin Eğitime Uyarlanması

Okullar, çevredeki değişimlere uyum sağlayan, bu değişimleri organize eden, içerisinde bulunduğu toplumu şekillendiren, öngörülemez ve dinamik yapıya sahip olan sistemlerdir (Morrison, 2008: 22). Teknolojinin gelişmesi ve bilgiye erişimin kolaylaşması okulların daha özerk bir yapıya sahip olmasını zorunlu kılmıştır (Dönmez, Uğurlu ve Cömert, 2011). Bu kapsamda okulların öğretim programlarını ve eğitim öğretim faaliyetlerini bu değişime uyum sağlayacak şekilde düzenlemesi gerekmektedir. Okulun amaçları çerçevesinde okul paydaşlarının belirli kalıplara göre davranması beklenmektedir. Ancak çevresel ya da küresel değişimler kapsamında, beklenmedik bir durumla karşılaşıldığında bu kalıplara uymak mümkün görünmemektedir. Bu nedenle okullar sıkı bir örgüt yapısından daha gevşek bir yapıya doğru dönüşmektedir (Bakioğlu ve Demiral, 2013). Okullar, belirsiz amaçlar, karmaşık teknolojiler, katılım, koordine edilmemiş çalışmalar, gevşek bir şekilde birbirine bağlanmış yapısal unsurlar gibi özellikleriyle sonuçlar üzerinde etkisi az olan gevşek yapıları örgütler olarak tanımlanmaktadır. Gevşek yapı, en düşük düzeyde birbirine bağımlı olan öğeler arasındaki zayıf ve gevşek bağları ifade etmektedir (Hoy ve Miskel, 2015: 114).

Belirsizlik, eğitim kurumları gibi karmaşık örgütlerin yaygın bir özelliğidir. Okullar, karar vermede belirsiz amaçlara, belirsiz teknolojilere ve esnek katılımlara sahip olmaları ile belirsizlik modellerinin gözlemlendiği kurumlardandır. Okullarda eğitim giderlerinin öngörülemez olması, toplum ve hükümet beklentilerinin artması gibi etkenler belirsizlik modellerinin kabul görmesinde etkilidir. Belirsizlik modellerine göre, okullarda güç dağılımında belirsizlikler yaşanmaktadır. Yetki devri ile güç çoğunlukla okul yöneticilerinden öğretmenlere devredilmektedir. Ancak, okul yöneticisinin finansman, dış ilişkiler ve eğitim programlarının yönetiminde yetki devri yapıp yapmadığı çoğu zaman belirsizdir. Okullardaki bu güç dağılımı, okulun büyüklüğüne ve karmaşıklığına göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, küçük ölçekli okullarda okul müdürünün merkezde olduğu basit bir otorite yapısı vardır ve bu okulların yönetimi diğerlerine kıyasla daha kolaydır. Ancak büyük ölçekli okullarda, okul yöneticilerinin yanı sıra dernekler ve sendikalar da yönetim süreçlerine dahil olduğundan daha karmaşık bir yapı söz konusu olmaktadır (Bush, 2018: 143-160).

Belirsizlik modellerine göre, okullar sorunlu teknolojilere sahiptir. Planlı bir öğretim programı olmadığından öğretim sürecinde şüphe ve belirsizlikler ortaya çıkmaktadır (Bush, 2018: 144). Belirsizlik modellerinin gözlemlendiği okullarda eğitimin amaçları açık bir biçimde belirtilmediğinden, eğitimde kullanılması planlanan teknolojik ve öğretimsel materyaller belirsiz olmakta, eğitim ve öğretim sürecinin etkililiği olumsuz yönde etkilenmektedir (Bell, 1980). Okullarda, eğitsel yöntem ve hedefler hakkındaki belirsizliklerin giderilmesi, değişimi destekleyecek okul yapısının tasarlanması ve okul yöneticilerinden beklenen öğretimsel rollerin sergilenmesi gibi belirli öncüllere ulaşılmaya çalışılmakta ve okulların bu doğrultuda yeniden örgütlenmesi amaçlanmaktadır (Çelik, 2015: 273-275).

Belirsizlik modellerinde, planlanmamış kararlar oldukça yaygındır. Okul yöneticilerinin uzun dönemli planlamalar yapması ya da ani müdahale gerektiren beklenmedikleri durumları yönetebilmesi beklenmektedir. Okul yöneticileri, belirsiz veya tartışmalı hedefler ve değerler ile rol belirsizliği gibi birçok durumla karşılaşabilmektedir (Mulford, 2003: 9). Okul yöneticilerinin belirsizlik durumlarında verdiği kararlar; okuldaki eğitim öğretim faaliyetlerini, öğretmenleri, öğrencileri, velileri ve okul çevresiyle olan ilişkileri doğrudan etkilemektedir (Kajs ve McCollum, 2009). Değişim çağının yöneticisi olarak okul yöneticisinin değişimin gereklerine uygun olan kararları alması ve uygulaması gerekmektedir (Seçkin, 2009). Belirsizliğin yaşandığı okullarda kararların alınmasında, farklı sorunlara hızlı bir biçimde çözüm bulunmasını sağlayan Çöp Tenekesi Modeli etkili sonuçlar verebilir (Bush, 2018: 151). Etkili bir okul yöneticisi, öğretmenler ile profesyonel bir iş birliği yaparak yönetim stratejisi belirleyebilmektedir. Okul yöneticisi böylece okulu bir bütün olarak görerek okulun değişime olan ihtiyacını tanımlayabilmektedir (Bakioğlu, 1994).

Belirsizlik modellerinde yerinden yönetim önemli bir yere sahiptir. Eğitim kurumlarında yerinden yönetim, eğitimle ilgili karar verme sürecinde etkili bir araç görülmektedir (Hurst, 1985). Okuldaki kaynak ve finansal harcamalar, öğretmen yetiştirme, öğretim programları ve öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi, sınavlar, binaların yapım, onarım ve bakımı gibi konularda karar verme sürecinde yerinden yönetim uygulamaları etkili olmaktadır (Duman, 1998). Okullarda yerinden yönetim; okulun tüm paydaşlarının katılımıyla okulun gelişimi, sorunların çözümü ve eğitim etkinliklerine ilişkin kararların alındığı yönetim anlayışıdır (Kurt, 2006; Lange, 1981; Turan ve diğerleri, 2010). Türkiye'nin üniter yapısının ve siyasi birliğinin bozulacağı endişesiyle eleştirilen eğitimde yerel yönetim uygulamalarının, eğitim sisteminde karar alma sürecinde yaşanan sorunları gidereceği, eğitimin kalitesini artıracığı, eğitim hizmetlerini hızlandıracığı ve bürokrasi engeline takılmadan işleyişi sağlayacağı görüşü hâkimdir (Görgülü, 2019; Kiran, 2001; Kurt, 2006; Özgen, 2011; Şişman ve Turan, 2003). Buradan hareketle, belirsizlik modelleri kapsamında karşılaşılan beklenmedik ve yeni durumlara uyum sağlanmasında ve eğitim öğretim sürecinde yaşanan sorunların giderilmesinde yerel yönetim uygulamalarının etkili olabileceği söylenebilir.

Belirsizlik modelleri çevreyi, örgütlerin tahmin edilmezliğine katkı sağlayan bir belirsizlik kaynağı olarak görmektedir (Bush, 2018: 155). Hızlı değişim dönemlerinde okullar çevreden gelen değişik mesajları yorumlamada ve çelişkili işaretleri anlamada zorluk yaşayabilirler. Dış çevreden yükselen belirsizlik, örgütlerde karar verme sürecinin belirsizliğini arttırmaktadır (Bakioğlu ve Demiral, 2013). Okullar çevrelerinden etkilenen açık sistemler olduğundan toplum değiştikçe okulun bu değişimlere uyum sağlaması için çevreden gelen baskılar artmaktadır (Hoy ve Miskel, 2015: 116). Çevresel belirsizlikler arttıkça, örgüt içerisindeki karmaşıklık ve kriz ihtimali artmaktadır. Bu nedenle okullarda yaşanan belirsizlikler, okulun paydaşlarını tedirgin etmekte ve kaos ortamına neden olmaktadır. Belirsizlik modelleri, okulların yönetimi için öneriler sunsa da tek başına eğitimdeki davranışları ve olayları açıklayabilecek kadar kapsamlı değildir. Biçimsel modeller, koşulların okulların alternatifler arasından bilinçli seçimler yapamayacak kadar belirsiz olabileceği gerçeği ile karşı karşıya kalmaktadır. Başka bir deyişle, akılcı ve rasyonel yaklaşımlarla örgütsel hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlayan biçimsel modeller, ani ve beklenmedik değişimlerin yaşanması durumlarda yetersiz kalmaktadır. Bu tür durumlarda belirsizlik modelleri, kriz durumlarında hızlı karar alma ve belirsizliği öngörme gibi pek çok özelliğiyle biçimsel modellerin eksikliklerini giderebilmektedir. Eğitim kurumları akılcı ve belirsiz süreçlerin bir karışımıyla yönetilmektedir. Okullarda iç ve dış çevre ne kadar öngörülemez olursa, belirsizlik modelleri de o kadar uygulanabilir olmaktadır (Bush, 2018: 41,

161). Özetle, bu yaklaşımın okullarda uygulanabilmesi için biçimsel bakış açısı ve diğer eğitim yönetimi kuramları ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Sonuç

Belirsizlik Modelleri, örgütlerde beklenmeyen ve yeni durumlarla karşılaşıldığında hızlı ve rasyonel kararlar vermeyi sağlayan bir yaklaşımdır. Bu modellerin; yönetsel kararların akılcı süreçler yoluyla alındığı, liderin örgüt içerisindeki resmi statüsünden kaynaklanan yetkisiyle örgütün paydaşlarını yönlendirdiği, hiyerarşik, amaç yönelimli ve resmi örgüt yapısının ön planda olduğu biçimsel modellerin (Bush, 2018: 40-41) aksine amaçların belirgin olmaması, örgütteki güç dağılımının belirsiz olması, planlama ve karar verme sürecinin etkili bir biçimde gerçekleştirilememesi gibi eksiklikleri söz konusudur. Ancak biçimsel modellerde, değişim ve kriz durumlarında kısa sürede ve akılcı kararlar vermek güçtür. Çünkü bu modelde, bütün örgütsel süreçler belirli bir planlama dâhilinde gerçekleştiğinden böyle bir durumda nasıl bir yol izleneceği belirsizdir.

Okullarda önceden belirlenen eğitim amaçlarının dışında çevresel, sosyal, toplumsal, ekonomik ve küresel değişimler sonucunda beklenmedik durumlarla karşılaşabilmektedir. Böyle bir durumda biçimsel yaklaşımlarla olaylara müdahale etmek oldukça zordur. Bu tür bir kriz durumunda okul yöneticisinin belirsizlik modellerinden Çöp Tenekesi Modelini kullanarak en kısa sürede karar alması mümkündür. Bunun yanı sıra bu modellerde güç dağılımının belirsiz olması sebebiyle karar alma sürecinde okulun tüm paydaşları etkili olmakta, yönetim görevi yalnızca okul yöneticilerinde değil tüm öğretmenlerde olmaktadır. Eğitim öğretim sürecinin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için belirsizlik modellerinin biçimsel modellerle desteklenerek kullanılması ve her bir modelinin avantajlarının bir araya getirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Belirsizlik modellerinin, değişim, yenileşme ve kriz durumlarında kullanılmasının etkili sonuçlar vereceği söylenebilir.

Kaynakça

- Aydın, A. H. (2012). *Kamu yönetimine giriş*. Seçkin Yayıncılık.
- Bakioğlu, A. (1994). Değişim ve yenilikte okul yöneticisinin rolü: İngiltere ve Amerika'daki uygulamalar. *Yaşadıkça Eğitim*, 32, 25-30.
- Bakioğlu, A. ve Demiral, S. (2013). Okul yöneticilerinin belirsizlik durumlarını algılama ve karar verme tarzları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 38(38), 9-36.
- Bell, L. (1980). The school as an organisation: a re-appraisal. *British Journal of Sociology of Education*, 1(2), 183-192.
- Bess, J. L. & Goldman, P. (2001). Leadership ambiguity in universities and k-12 schools and the limits of contemporary leadership theory. *The Leadership Quarterly*, 12(4), 419-450. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(01\)00090-X](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(01)00090-X)
- Bolman, L. & Deal, T. E. (2003). *Reframing organizations: artistry, choice, and leadership*. Jossey-Bass.
- Budner, S. (1962). Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality*, 30(1), 29-50. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x>
- Bush, T. (2018). *Eğitim liderliği ve yönetimi kuramları*, R. Sarpkaya (Çev. Ed.). Pegem Akademi.
- Bush, T. & Glover, D. (2002). *School leadership: concepts and evidence*. NCSL.
- Cohen, M. D. & March, J. G. (1974). *Leadership and ambiguity: the American college president*. McGraw-Hill.
- Cohen, M. D., March, J. G. & Olsen, J. P. (2006). A garbage can model of organizational choice. *Administrative Science Quarterly*, 17(1), 1-25. <http://dx.doi.org/10.2307/2392088>

- Çamlıbel, N. D. (2003). Belirsizlik ortamında planlama düşüncesi 'sinerjetik toplum - sinerjik yönetim ve sinerjist planlama modeli' örnek olay: 17 ağustos - 12 kasım 1999 depremleri sonrası kaos ve kendi - kendine organizasyon süreci [Yayınlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Çelik, V. (2015). *Eğitimsel liderlik*. Pegem Akademi.
- Doğan, S. (2016). Çağdaş liderlik yaklaşımları; vizyoner liderlik, dönüşümcü liderlik, işlemci liderlik. N. Güçlü ve S. Koşar (Ed.), *Eğitim yönetiminde liderlik teori, araştırma ve uygulama* içinde (ss. 97–133). Pegem Akademi.
- Dönmez, B., Uğurlu, C. T. ve Cömert, M. (2011). Gevşek yapıli sistemler olarak ilköğretim okullarında karar verme, liderlik ve çatışma: nitel bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 1-29.
- Duman, A. (1998). Yerinden yönetim mi, yoksa yerelleşme mi? *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(16), 467-483.
- Gökmen, A. (2009). Kaos teorisinin genel bir değerlendirmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 61-79.
- Görgülü, D. (2019). Eğitim örgütlerinde yerelleşme. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 2(1), 73-85.
- Güney, S. (2007). Liderlik. S. Güney (Ed.), *Yönetim ve organizasyon* içinde (ss. 357–380). Nobel Yayıncılık.
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (2015). *Eğitim yönetimi: teori, araştırma ve uygulama*. S. Turan (Çev. Ed.). Nobel Yayıncılık.
- Hurst P. (1985). Decentralization: panacea or red herring? In: *The control of education: international perspectives on the centralization-decentralization debate*, J Lauglo, M McLean (Eds.). Heinemann Educational Books.
- Kahveci, H. (2012). İlköğretim okullarında hizmetkâr örgüt liderliğinin incelenmesi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Kajs, L. T. & McCollum, D. L. (2009). Examining tolerance for ambiguity in the domain of educational leadership. *Academy of Educational Leadership Journal*, 13(2), 1-16.
- Kiran, H. (2001). Milli eğitim bakanlığı taşra örgütü yöneticilerinin eğitimde yerinden yönetime ilişkin tutumları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 1–9.
- Kökdemir, D. (2003). Belirsizlik durumlarında karar verme ve problem çözme [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kurt, T. (2006). Eğitim yönetiminde yerelleşme eğilimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(1), 61–72.
- Lange, T. J. (1981). Site-based, shared decision making: a resource for restructuring. *National Association of Secondary School Principals (NASPP Bulletin)*, 77(549). <https://doi.org/10.1177/019263659307754914>
- Lipson, M. (2004). A “garbage can model” of UN peacekeeping. *Global Governance*, 13(1), 79-97.
- Morrison, K. (2008). Educational philosophy and the challenge of complexity theory. *Educational Philosophy and Theory*, 40(1), 19 – 34. DOI: [10.1111/j.1469-5812.2007.00394.x](https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2007.00394.x)
- Mulford, B. (2003). Effective educational leadership, N. Bennet, M. Crawford and M. Cartwright (Eds.), In *Leadership in education: losing sight of our interest* (pp. 3-13). Cromwell Press.
- Neyişçi, B. N. (2008). Mesleki eğitim ve öğretimin güçlendirilmesi projesi (MEGEP) içindeki yaygınlaştırıcı okul yöneticilerinin belirsizlikten kaçınma davranışlarını gerçekleştirme düzeyi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Norton R. W. (1975). Measurement of ambiguity tolerance. *Journal of Personality Assessment*, 39(6) 607-619. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa3906_11

- Özgen, V. (2011). Eğitim hizmetlerinde yerelleşme ve hizmet kalitesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2016). *Örgütsel davranış*. Ekin Yayınevi.
- Özmen, İ. ve Şentürk, İ. (2018). Bolman ve Deal'ın dört çerçeve kuramından liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 1(1), 29-51.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. V. (2016). *Örgütsel davranış*. Alfa Akademi.
- Schermerhorn, J. R., Hunt, J.G. & Osborn, R. N. (2004). *Organizational behavior*. John Wiley & Sons.
- Seçkin, Z. (2009). Bilgideki hızlı değişimin lider/yöneticilerin karar alma sürecine etkileri üzerine bir araştırma [Yayımlanmamış doktora tezi]. Niğde Üniversitesi.
- Sweeney, R. B. & Owen, W. N. (2002). Categorizing ambiguity in assignments: a pilot study. *In The Proceedings of ISECON 2002*, (19).
- Şişman, M. ve Turan, S. (2003). Eğitimde yerelleşme ve demokratikleşme çabaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (34), 300-315.
- Tanrıöğen, Z. M., Baştürk, R. ve Başer, B. U. (2014). Bolman ve Deal'ın dört çerçeve kuramı: Müdürlerin liderlik tarzları ve örgüt kültürü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(36), 191-202.
- Tozlu, A. (2016). Karar verme yaklaşımları üzerinde Herbert Simon hegemonyası. *Sayıştay Dergisi*, (102), 27-45.
- Turan, S., Yücel, C., Karataş, E. ve Demirhan, G. (2010). Okul müdürlerinin yerinden yönetim hakkındaki görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-18.
- Visser, J. & Visser, Y. L. (2004). Ambiguity, cognition, learning, teaching, and design. *TechTrends*, 48(1), 40-43. <http://dx.doi.org/10.1007/BF02784863>
- Weiler, H. N. (1990). Comparative perspectives on educational decentralization: an exercise in contradiction. *Educational Evaluation And Policy Analysis*, 12(4), 433-448.
- Yukl, G. A. (2002). *Leadership in organizations*. Pearson.

Türkçe Öğretiminde 5. Sınıf Ders Kitaplarında Biyografi Kullanımının Değerlendirilmesi

H. Karabulak¹, A. Alpaslan², B. Alpaslan³, N. Şimşek⁴, M. Genç⁵, A. Duran⁶, E. Gözübüyük⁷, S.
Meltem⁸, E. Meltem⁹, E. Erden¹⁰

Öz

Bu çalışmanın temel amacı 2022/2023 eğitim öğretim yılında kullanılan 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında biyografi kullanım durumunun incelenmesidir. Bu durumda, Türkçe dersinin eğitim ve öğretiminde yeni yöntem ve teknikler konusunda yapılan literatürdeki araştırmalar ile daha etkili Türkçe öğretimi için kavramlardan, görsel materyallerden ve edebiyattan nasıl yararlanılabileceği üzerinde durulmaktadır. Türkçe öğretiminde ders kitapları, eğitim öğretim sürecinin yürütülmesinde temel kaynaklar arasında gösterilmektedir. On iki yıllık zorunlu eğitim sürecinde Türkçe dersi öğretimi, ilkokul birinci sınıftan itibaren bireyin bağlı olduğu toplumdaki iletişimi sağlamak, yaşama ilgili görüş ve düşüncelerini biçimlendirmek, bireylerin doğaya, topluma ve içinde yaşadığımız dünyaya karşı olumlu, yapıcı tutumlar geliştirmeleri açısından oldukça önemlidir. Türkçe dersi ile ilgili olarak ülkemizde son dönemlerde yapılan çalışmalar sonucunda öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin Türkçe dersinin işlenişine yönelik olumlu düşüncelere sahip olmadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durumla ilgili olarak, Türkçe dersi öğretiminde öğrenciyi merkeze alan yöntem ve tekniklerin sınıflarda uygulanması konusunda bilgi ve uygulama yetersizliğinin olması bu olumsuz durumun başlıca nedenlerinden olduğu söylenebilir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada doküman olarak Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanan İlköğretim Türkçe 5. sınıf ders kitabından yararlanılmıştır. Bu araştırmanın evrenini, 2022-2023 eğitim öğretim yılında okutulan Türkçe ders kitapları, örneklemini ise Tarsus ilçesinde okutulmakta olan 5. Sınıf Anıttepe Yayıncılık Türkçe ders kitabı oluşturmaktadır. Araştırmanın sonucunda elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak çözümlenmiştir. Araştırma sonucuna göre Türkçe dersinde biyografilerin kullanımının temalara göre farklılık gösterdiği bazı temalarda az bazı temalarda ise hiç kullanılmadığı görülmüştür. Türkçe öğretiminde biyografi kullanımının önemine vurgu yapılarak bütün temalarda yeteri kadar biyografiye yer verilmesi önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe dersi öğretimi, Türkçe ders kitabı, biyografi

¹Halil Karabulak: MEB, halilkarabulak@hotmail.com.tr ORCID: 0009-0009-5624-274X
²Aytekin Alpaslan: MEB, aytekinalpaslan@hotmail.com ORCID: 0009-0009-6969-2707
³Bünyamin Alpaslan: MEB, alpaslan_1923@hotmail.com ORCID: 0009-0005-0813-2213
⁴Nurhayat Şimşek: MEB, nurhayatkarasu@hotmail.com ORCID: 0009-0004-9599-3742
⁵Mustafa Genç: MEB, mustafagenc81@hotmail.com ORCID: 0009-0006-7346-6487
⁶Ayhan Duran: MEB, duranayhan@hotmail.com.tr ORCID: 0009-0003-2222-4427
⁷Elif Gözübüyük: MEB, elif.gzbyk@gmail.com ORCID: 0009-0000-0690-8616
⁸Sacit Meltem: MEB, sacitmeltem@hotmail.com ORCID: 0009-0004-5426-8560
⁹Esra Meltem: MEB, esrameltem333@gmail.com ORCID: 0009-0009-7133-0449
¹⁰Ela Erden: MEB, e33_erden@hotmail.com ORCID: 0000-0001-5659-917X

Evaluation of Biography Use in 5th Grade Textbooks in Turkish Teaching

Abstract

Textbooks in Turkish teaching are among the main sources used in education and training processes. In the twelve-year compulsory education process, Turkish lesson is very important in terms of providing communication in the society to which the individual is connected, shaping his views and thoughts about life, and developing positive and constructive attitudes towards nature, society and the world we live in, starting from the first grade of primary school. As a result of the studies carried out in our country regarding the Turkish lesson in recent years, it has been revealed that teachers, students and parents do not have positive thoughts about the Turkish lesson. Regarding this situation, it can be said that the main reasons for this negative situation are the lack of knowledge and practice about the application of methods and techniques that put the student in the center in teaching Turkish lessons. The main purpose of this study is to examine the use of biography in the 5th grade Turkish textbooks used in the 2022/2023 academic year. In this case, researches in the literature on new methods and techniques in the education and training of Turkish lessons and how concepts, visual materials and literature can be used for more effective Turkish teaching are emphasized. The data related to the research were provided by the literature review method. In the research, the document review method, one of the qualitative research methods, was used. The primary school Turkish 5th grade textbook prepared by the Ministry of National Education (MEB) was used as a document in the research. The universe of this research consists of the Turkish textbooks taught in the 2022-2023 academic year, and the sample consists of the 5th Grade Anittepe Yayıncılık Turkish textbook taught in Tarsus. The data obtained as a result of the research were analyzed by subjecting content analysis.

Key Words: Teaching Turkish lesson, Turkish textbook, biography

Makale Geçmişi	Geliş: 20.05.2023	Kabul:11.06.2023	Yayın:30.06.2023
Makale Türü	Derleme Makalesi		
Önerilen Atf	Karabulak, H., Alpaslan, A., Alpaslan, B., Şimşek, N., Genç, M., Duran, A., Gözübüyük, E., Meltem, S., Meltem, E. & Erden, E. (2023). Türkçe Öğretiminde 5. Sınıf Ders Kitaplarında Biyografi Kullanımının Değerlendirilmesi. <i>Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD)</i> , 3 (1), ss.		

Giriş

Eğitim öğretim çalışmalarında derslerde biyografi kullanımı oldukça önemli bir yöntemdir. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde (1998), kişilerin öz geçmiş ve yaşam öyküsü olarak tanımlanan biyografi, yaşamları ve bireysel olarak yaptıklarıyla nam salmış kişilerin yaşamlarını resmi belgelere dayalı olarak inceleyen edebi türdür (Oğuzkan, 2001). Biyografiyi farklı bir tanımla açıklamak gerekirse; ülkeleri adına bilimsel, sanatsal, edebi, politik ve sportif gibi alanlarda hem yaptıkları işlerle hem de yaşamlarıyla ön plana çıkan aynı zamanda toplum nezdinde ün yapmış kişilerin yaşamlarının belgelerle kanıtlı olarak tarafsız bir şekilde yazılan edebi üründür denilebilir (Kaymakçı ve Er, 2009).

Biyografi edebi bir tür olarak eğitim alanında sıklıkla kullanılmakla beraber, sadece edebiyat alanında kullanılmayıp eğitim ve öğretim çalışmalarının tüm derslerinde oldukça kolay ve rahatlıkla kullanılan bir eğitim öğretim aracı olduğunu söylemek mümkündür. Biyografinin konusunun insan ve onun yaptıkları olması nedeniyle yaşamları incelenen kişiler, yaşadıkları toplumda oldukça tanınan topluma örnek olacak işlerle toplum tarafından benimsenmiş yerel ya da ulusal anlamda tanınan kişiler de olabilir. Bu nedenle okullarda eğitim ve öğretim çalışmalarında iyi ve sorumlu bireyler yetiştirebilmek amacıyla okutulan Türkçe dersinde biyografilerden önemli ölçüde yararlanılmaktadır (Öztürk ve Otluoğlu, 2003). Bahsedilen durumlarla ilgili olarak okullarda okutulan Türkçe dersi öğretiminde biyografilerin kullanılması oldukça yaygın olmakla beraber Türkçe dersinin

hedef ve davranışlarının öğrencilere kazandırılması konusunda da birçok yararının olduğunu söylemek mümkündür.

Derslerde kullanılan biyografiler ile birlikte bir yandan biyografiye konu olan toplum tarafından saygı duyulan kişilerin hayatlarına odaklanılırken diğer yandan geniş bir tarihsel sunum yapılarak öğrencilere kazandırılmak istenilen hedefler iki taraflı olarak sunulmaktadır. Biyografiler toplum tarafından sayılan, sevilen ve takdir edilen kişilerin örnek olan hayatlarını öğrencilere aktarırken tarihsel bilginin daha eğlenceli ve daha etkili öğretimini de sağlar. Biyografilerde ünlü kişilerin örnek hayatları öğrencilerin doğa, ülke, bilim, olgu, yer, zaman, savaş, barış, siyasi, sosyal ve ekonomik durum gibi birçok farklı disiplinle ilgili aktarılmak istenen bilgi ve belgeleri daha kolay daha kalıcı olarak öğrenmelerine imkân sağlamaktadır. Yukarıda bahsedilen durumlarla beraber Türkçe dersinde biyografi kullanımıyla beraber öğrencilerin bireysel olarak daha fazla eleştirel düşünerek bu yönlerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bununla beraber öğrencilerden, başkalarının yaşamlarını inceleyip bu yaşamlardan çıkarımlarda bulunup empati kurma, yaşanılan hayatlar hakkında yorumlar yaparak daha doğru kararlar verme, eğitim öğretim çalışmalarının temeli olan okuma ve yazma becerilerini geliştirme, her vatandaşta olması gereken vatanseverlik duygusu, milletin tarihsel ve toplumsal olarak geçmişine saygı duyma ile milletini ve devletini sevme gibi değerlerin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Öztürk ve Otluoğlu'nun (2003) yaptıkları çalışmalarında biyografinin türlerini ve Türk Edebiyatı'nda biyografinin gelişimi açıklanmış olmakla birlikte, Türkçe derslerinin öğretiminde MEB tarafından belirlenen hedef ve davranışlara ulaşmak için biyografinin nasıl ve ne şekilde kullanılacağı işlenen konulara örnek olacak metinlerden yola çıkarak anlatılmıştır. Yukarıda da açıkça belirtildiği şekliyle ülkemizde Türkçe eğitim ve öğretimi çalışmalarında biyografinin kullanılmasına yönelik olarak yapılan çalışmaların kuramsal çalışmalar ve uygulamalı çalışmalar olarak iki aşamada gerçekleştirildiği açıkça görülmektedir.

Türkçe Dersinde Kullanılan Diğer Yöntem ve Teknikler

Türkçe dersinin öğretilmesi hususunda, gerek yurt içi gerekse yurt dışında yapılan çalışmalar ve araştırmalar incelendiğinde birçok değişik yöntem ile farklı strateji ve tekniklerin eğitimciler tarafından derslerde kullanıldığı görülmektedir (Kavcar vd., 1997). Aşağıda Türkçe dersinde kullanılmakta olan bir kaç yöntem ve teknik üzerinde durularak bu yöntem ve tekniklerin öğrencilerin ders başarısına etkisi hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Düz Anlatım (Takrir) Yöntemi

Türkçe derslerinde sıklıkla kullanılan takrir, anlatılacak konunun sunum yapan kişi tarafından anlatılması yöntemidir. Eğitim ve öğretim çalışmalarında sıkça kullanılmasına rağmen zorunlu kalınmadıkça kullanılmaması gerekmektedir. Çünkü takrir yönteminde anlatan kişiler aktif, dinleyen kişiler pasif durumda olduğundan öğretmenler dersleri takrir yöntemi ile anlatırken sürekli aktif öğrenciler ise buna karşılık pasif konumdadır. Bu da öğrenmenin doğasına aykırı bir durum oluşturduğu için eğitim-öğretim çalışmalarını sıkıcı ve tekdüze hale getirmekte öğrenilmesi gereken bilgiler öğrenciye hazır olarak sunulduğu için edinilen bilgiler kalıcı olamamaktadır. Bununla birlikte elbette takrir yöntemi tamamen gereksiz bir yöntem olarak da görülmemelidir. Takrir yönteminin kullanılırken sunduğu avantajlar ise, özellikle öğretilmek istenen konunun en önemli yerlerinin açıklanması, kısa zamanda daha fazla bilgi verilmesi, eğitim ve öğretim çalışmalarının aşamalarının ne şekilde yapılacağına açıklanması ve öğretilmesi amaçlanan bilgilerin özetlenerek sunulmasına olanak sağlaması bu yöntemin uygulanmasındaki güçlü yanlardır. (Ünalın, 2001).

Tartışma Yöntemi

Tartışma yöntemi ders esnasında öğretmen aracılığıyla verilen bir konunun, düşüncenin ya da problemin öğrenciler tarafından sınıfta konuşulması, tartışılması verilen problemin çözümüne dair öğrencilerin fikirlerini ortaya koyarak çözüm üretildiği yöntem olarak tanımlanabilir. Burada konu tartışılırken öğretmen, öğrencilerin konunun sınırları dışına çıkmaması adına konuya zaman zaman görüşleriyle müdahale eder zaman zaman onları yönlendirir ve birtakım ipuçlarıyla konunun nihayete ermesine yardımcı olur. Yöntemin en önemli özelliklerinden biri de öğretmen ve öğrenci arasında kurulan iletişimin güçlü olması, öğrencinin kendi yaşantısından kesitler paylaşması böylelikle de öğretmenin öğrenci hakkında fikir edinmesine imkân sağlamasıdır. Ayrıca bu yöntemde öğrenciye hem dinleme hem konuşma hem fikirlerini belirtip yorum yapma açısından olanak sunulması yöntemin dikkat çeken bir diğer özelliğidir (Demirel, 1999). Türkçe öğretmenleri ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıflarında Türkçe derslerinde çeşitli temaların kazanımlarını verirken, metinlerin ana fikirlerini buldururken hazırlıksız konuşma yaptırırken ya da metinlerle ilgili soruları cevaplarırken öğrencilerin dil gelişimine ve konuşma becerilerine katkıda bulunmak, kendilerini doğru bir şekilde ifade etmelerine yardımcı olmak, düşüncelerini karşı tarafı dinleyerek saygı çerçevesinde başvurmayı öğretmek adına bu yöneme sıklıkla başvurabilirler.

Gösterip Yaptırma Yöntemi

Bir olayın veya bir durumun oluşum aşamalarını öncelikle öğrencilere gösterip anlatmak, ardından onlardan da aynı yolları takip ederek bir benzerini yapmalarını istemeye dayalı bir öğretim yöntemidir. Bu yöntemde öğrenci bilgilere bizzat kendisi araştırarak ulaşır. Bu yöntemde öğrencinin ulaştığı bu bilgileri beceriye dönüştürmesi oldukça önemlidir. Yöntemde ulaşılan bilgi ve beceriler öğrencilerin duyuları aracılığıyla kazanıldığı için öğrencinin dokunma, görme, işitme gibi duyularını harekete geçirir böylelikle İlköğretimde derslerin işlenişine önemli katkı sağlar (Kavcar, 1997). Yöntemin adından da anlaşılacağı gibi burada öğretmeni gösteren öğrenciyi de yapan olarak nitelendirebiliriz. Burada yaparak yaşayarak öğrenme olduğu için öğrenci öğrendiklerini uzun süre unutmamaktadır (Kavcar, 1997). Bu yöntem İlköğretim her kademesinde her derste uygulanabilir. Türkçe derslerinde de yazı çalışmalarında, özellikle dil bilgisi etkinliklerinde, kelime bulma çalışmalarında bu yöneme sıklıkla başvurulabilir.

İşbirliğine Dayalı Öğretim Yöntemi

İşbirliğine dayalı öğretim yönteminde, hedeflenen amaç öğrencilere aidiyet duygusunu yaşatarak, öğrencileri stresten uzaklaştırarak insani ilişkilere yaklaştırmaktır. Ayrıca işbirliğine dayalı öğretim yöntemi öğrencilere temel eğitimden başlayarak demokratik yaşamayı öğrenip özümseyen bir toplumun alt yapısının oluşturulması açısından hayati derecede önem arz etmektedir. Barth ve Demirtaş'ın (1997) yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre işbirliğine dayalı öğretim, ekip ve grup çalışmasının güçlendirilmesine yönelik bir öğretim yöntemidir. İşbirliğine dayalı eğitim yöntemindeki asıl hedef olan bireylerde demokratik vatandaşlık eğitiminin asıl zemininin oluşturulmasında oldukça önemlidir. Klinger, vd. (1998) yılında konu ile ilgili olarak bir araştırma yapmıştır. Araştırmaya 141 öğrenci katılım sağlamış ve yapılan çalışmanın çıktılarına göre, öğrenciler için önemli olabilecek konular tartışıldığında öğrencilerin, konuyu iyi düzeyde algıladıklarının göstergesi olan sorular sordukları anlaşılmıştır. Yapılan araştırmanın sonucuna göre deney grubunun, anlayıp okuyarak ve içeriğe dair bilgi edinmedeki başarıları konusunda, kontrol grubuna göre daha fazla gelişim gösterdikleri görülmüştür. Bu çalışmaya benzer bir çalışmada Lederer (2000) ise, 4, 5, ve 6. sınıf Türkçe dersini öğrenmede güçlük çeken öğrenciler üzerinde bir deneysel bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmanın temeli ise, karşılıklı öğrenme ve anlayarak okuma temeli üzerine kurulmuştur. Yapılan çalışmada, öğrenciler belirli kriterlere göre gruplara ayrılarak, her bir gruba farklı bir ödev verilir.

Derste bir lideri belirlenerek bu grup lideri, öğrencilere belirlenen konuları dağıtır, her bir öğrenci kendisine verilen konuyu derinlemesine öğrenerek özet ve önemli noktaları, diğer grubun üyelerine anlatarak diğer grup üyelerinin de kendi konusunu öğrenmelerine yardımcı olur. 128 öğrenci ile yürütülen bu çalışmanın çıktılarına göre, deney grubunun öğrenme düzeyinin lehine bulgulara ulaşılmıştır. İşbirliğine dayalı öğretim yöntemi, öğrencileri ben merkezli davranış sergilemekten uzaklaştırırken, bu öğrencilerin Türkçe dersine karşı olumlu tutumlar sergilemelerine katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Soru-Cevap Yöntemi

Soru sorma yönteminden bahsedilirken, derslerde geleneksel soru sormalarda olduğu gibi birebir cevap verilmesinden ziyade, öğrencilerin farklı yorum yapmalarına imkân sağlama, sorularla tartışarak sonuçlara ulaşarak çıkarımlarda bulunma gibi üst düzey düşünme biçimleri anlatılmak istenmektedir. Derslerde anlatılan konu ile ilgili sorular sormak, en aktif öğrenme modellerinden biridir. Derslerde anlatılan konularla ilgili olarak sorular sorulduğunda direk olarak öğrencilerin zihinleri aktif olarak harekete geçmekte ve öğrenci merkezli aktif düşünmeye yardımcı olmaktadır. Bu yöntemde göre soru sorularak öğrenmesine yardımcı olunan sorular “basit soru”, onların düşünerek yorumda yapmalarını sağlayan sorular ise “karmaşık soru”dur. “Karmaşık sorular”, düşünerek ve aktif bir şekilde öğrenme için hayati öneme sahiptir” (Alperen, 1991). Soru ve cevap yönteminde sorulan sorular öğrenilen şeyin tekrarı şeklinde değil tam tersine öğrencilerin yorum yaparak öğrenmelerine yardımcı olarak, öğrendikleri konuları sentezleyebilecekleri ve anlamlı sonuçlara ulaşabilecekleri yorumlama biçiminde sorular olmalıdır (Alperen, 1991).

Çoklu Zekâ Yöntemi

Bireyler yaşamları boyunca birbirlerinden oldukça farklı yollarla öğrenme olayını gerçekleştirebilmektedirler. Yılmaz (2002) yılında bu yöntemle ilgili olarak ilköğretim 5. sınıf Türkçe dersi ile ilgili olarak çoklu zekâ yöntemi ile ilgili bir araştırma yapmıştır. Yılmaz 16 öğrenci ile birlikte yaptığı bu araştırmasında, deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmanın çıktılarına göre her bir öğrencide farklı zekâların baskın olduğu net bir şekilde ortaya konulmuştur. Uygulama yapılan sınıfta farklı öğrencilerin matematiksel, müziksel, görsel ve bedensel zekâlarının baskın olduğu; yapılan çalışmalarda öğrencilerin hatırladıkları etkinlikler ve derslerde kullanılan materyallerin, baskın olan zekâ grupları ile paralellik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmanın çıktılarına göre bu yöntemin, Türkçe dersinde kullanılmasının dersi alan öğrencilerin baskın olan zekâ türlerini olumlu anlamda geliştireceğini ve Türkçe dersinde bu zekâ türlerine yönelik etkinliklerin yapılarak öğretimin geliştirmesinin Türkçe öğretimi konusunda olumlu katkı sağlayabileceğini söylemek mümkündür.

Problem Çözme Yöntemi

Türkçe derslerinde etkin olarak kullanılan bu yöntem, bilimsel düşünme süreçlerini içinde barındıran üst düzey düşünme ve öğrenme yöntemidir. Bu yöntemde asıl hedeflenen amaç, öğrencilerce karşılaşılabilecekleri olası problemlere odaklanarak bu problemlere olası farklı bakış açıları ile birden çok çözüm yolları bulmaya çalışmalarıdır. Öğrenciler üzerinde odaklandıkları problemlere karşı çözüm yolları bulurken mutlaka zihinlerini en üst seviyede kullanarak kendilerini sürekli geliştirecek ve gelecekte olası durumlara daha hazır hale geleceklerdir. Bilginin aktarılmasında kullanılan geleneksel öğretim yöntemlerinin aksine, öğrencilere sürekli olarak sorunlar sunarak öğrencilerden farklı birçok çözüm yolları üretmesi beklenmektedir. Bu yöntem uygulanan öğrencilerden gerçek hayatta karşılaştıkları problemlerin çözümüne yönelik olarak mantıksal çözüm yolları üretmesi beklenir. Problemlerle karşılaşan öğrenciler olası çözüm yolları üretirken, bu yolları

karşılaştırır, sorun ve çözümüne yönelik olarak muhakeme yapar ve bulduğu çözüm yoluna karşı değerlendirmelerde bulunarak bu süreçte problem çözme becerisini oldukça geliştirir. Problem çözme yöntemi, öğrenciler için tanımlanan bilimsel bir süreçlerde öğrencilerde ki çözüm bulma, sorun ve çözümüne karşı sorgulama ve eleştirel düşünme becerilerini de kullanarak ileri düzeyde düşünmeyi anlatır. Kan (2003) yılında yaptığı çalışmada yöntemle ilgili olarak problem çözme yönteminin, deney grubu lehine öğrenci başarısını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmanın çıktılarına göre problem çözme yönteminin, Türkçe dersinde kullanılmasının dersi alan öğrencilerde bilimsel düşünme becerilerini, bilimsel araştırmalara katılımlarını ve genel anlamda karşılaşılabilecekleri problemlere karşı çözüm üretebilmeleri konusunda olumlu katkı sağlayabileceğini söylemek mümkündür.

Yöntem

Yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme yönteminden faydalanılmıştır. Doküman inceleme yönteminde araştırılacak konu ile ilgili olan literatür taraması yapılarak konu ile ilgili olan varsa, arşiv kayıtları, kitaplar, dergiler, biyografiler, günlükler, mektuplar, gibi birbirinden farklı yazılı ve görsel materyaller incelenir (Balci, 2001). Bununla birlikte, Kıral (2020) doküman analizini bir nitel veri analiz yöntemi olarak ele alırken, O'Leary (2017) bir veri toplama tekniği ve aynı zamanda dolaylı bir veri analiz yöntemi olarak doküman analizi üzerinde durmuştur. Yapılan bu çalışmada da doküman inceleme yönteminin seçilme nedeni, yöntem olarak çalışmanın amacına uygunluğu ve yazılı materyal kapsamında değerlendirilecek olan ders kitaplarını incelemeye uygun olmasıdır.

Evren ve Örneklem

Araştırmada doküman incelemesi üzerinden durum belirlemesi yapılacağından evren ve örneklem seçimine gidilmemiştir. MEB tarafından hazırlanarak İlköğretim 5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerde biyografilerin kullanım durumu incelenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Yapılan çalışmada verileri toplama aracı olarak 2022/2023 eğitim öğretim yılında MEB'e bağlı olan okulların 5. sınıflarında Anıttepe Yayıncılık tarafından yayınlanan Türkçe dersinde okutulan kitaptan faydalanılmıştır:

MEB. (2019). İlköğretim 5 Türkçe Ders Kitabı. Ankara: Anıttepe Yayıncılık Eğitim

Verilerin Analizi

Yapılan çalışmada elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak çözümlenmiştir. Yapılan çalışmada yazılı kaynakların içerikleri analiz edileceğinden dolayı içerik analizinin kullanılması tercih edilmiştir. Dolayısıyla araştırmaya konu olan Türkçe 5. Sınıf ders kitabındaki biyografi kullanımına dair elde edilen veriler, sınıf düzeyi, öğrenme alanı, ünite, konu ve kişi gibi kriterler çerçevesinde analiz edilerek tablolar halinde sunulmuştur.

Araştırmacıların Rolü

Tüm araştırmacılar makalenin başından sonuna kadar eşit bir şekilde katkı sunmuştur.

Etik Onayı

Bu makalenin yazımında görev alan yazarlar çalışmalarında kullandıkları materyal ve yöntemler için etik kurul onayına gerek olmadığını beyan ederler.

Bulgular

Çalışmanın amaçları doğrultusunda Türkçe Dersi 5. Sınıf kitabı incelenmiş ve ders kitabının temalarında kullanılan biyografiler sırası ile belirtilerek, Tablo 1’de Türkçe 5. Sınıf ders kitabı biyografi kullanım durumu verilmiştir. Dokümanların analizi sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

Tablo 1. Türkçe 5. Sınıf ders kitabı biyografi kullanım durumu

Tema	Öğrenme Alanı	Kişi
Birey Ve Toplum	Memleket İsterim, Hoşça Kalın Güle Güle, Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir	<ul style="list-style-type: none">• Cahit Sıtkı Tarancı• Feyza Hepçilingirler• Mehmet Önder
Millî Mücadele Ve Atatürk	Mustafa Kemal’in Kağnısı, Dumlupınar Savaşı, Şahin Bey	<ul style="list-style-type: none">• Fazıl Hüsnü Dağlarca• Ahmet Köklügiller• Şahinbey
Doğa Ve Evren	Bu Nehir Bizim, Okland Adası, Deprem, Sakın Kesme	<ul style="list-style-type: none">• Nuran İbiş• Gülten Dayıoğlu• Anıta Ganeri• Mehmet Emin Yurdakul
Millî Kültürümüz	Kilim, Vatan Yahut Silistre, Ali Kuşçu	<ul style="list-style-type: none">• Namık Kemal• Fatih Kısaparmak• Ali Kuşçu
Vatandaşlık	Çocuk Bahçesindeki Bekçi, Özgürlük	<ul style="list-style-type: none">• Üzeyir Gündüz• Mehmet Dağistanlı
Sağlık Ve Spor	Çitlembik,	<ul style="list-style-type: none">• Hızır Ovacık
Erdemler	Yaşlı Güreşçi, Yaşama Sevinci	<ul style="list-style-type: none">• Adnan Özyalçiner• Muzaffer İzgü

Bilim Ve Teknoloji	Aziz Sancar, Edison, Pastör	<ul style="list-style-type: none">• Aziz Sancar• Edison• Pastör
--------------------	-----------------------------	---

Tablo 1’de görüldüğü üzere ilköğretim 5. sınıf düzeyinde Türkçe dersi kitabında biyografinin kullanımı detaylı bir şekilde sunulmuştur. Buna göre 5. Sınıf Türkçe ders kitabında “Birey ve Toplum, Millî Mücadele ve Atatürk, Doğa ve Evren, Millî Kültürümüz, Vatandaşlık, Sağlık ve Spor, Erdemler, Bilim ve Teknoloji” olmak üzere toplam 8 tema belirlenmiştir. 8 temada kullanılan kişi biyografi sayısı toplamda 21 olduğu görülmüştür. Konularla bağlantılı olarak kullanılan kişi biyografilerinin bir kısmının kısaca değinilmiş bir kısmına ise ayrıntılı olarak yer verildiği tespit edilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde en çok “Doğa ve Evren” temasında toplam 4 kişinin biyografisinin kullanıldığı en az ise “Sağlık ve Spor” temasında 1 kişinin kullanıldığı tema başına da yaklaşık olarak ortalama 3 biyografi kullanıldığı dikkat çekicidir. Buda muhtemelen ünitelerin öneminden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Kitapta kısaca değinilen biyografilerin ise genelde verilen metnin yazarının kısa biyografisi olduğu, ayrıntılı olarak kullanılan biyografilerin ise bilim insanlarının biyografileri olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra 5. Sınıf öğrencilere biyografinin ne olduğu, nasıl hazırlanabileceği ayrıntılı olarak anlatılmış ve uygulama yapmak açısından çevrelerinde yer alan insanlardan önemli gördüklerinin biyografisini hazırlamaları istenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Biyografi edebi bir tür olarak eğitim alanında sıklıkla kullanılmakla beraber, sadece edebiyat alanında kullanılmayıp eğitim ve öğretim çalışmalarının tüm derslerinde kullanılan bir eğitim öğretim yöntemidir. Bu çalışmada Türkçe Dersi Öğretim Programı kapsamında ilköğretim 5.sınıf Türkçe ders kitaplarında biyografinin kullanım durumu incelenmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada 2022-2023 eğitim öğretim yılında MEB tarafından devlet okullarına dağıtılan ve 5. sınıflarda okutulan Türkçe ders kitabı incelenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen tüm kitapta biyografi kullanımına aktif bir şekilde yer verildiği tespit edilmiştir. Kullanılan biyografiler ünitelere eşit olarak dağıtılmamış olup, belirli ünitelerde sıkça kullanım, bazılarında ise az biyografi kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanılan biyografilerin öğrencilerin zihninde kalıcı olması için görsel materyallerle desteklendiği görülmüştür. Temalara göre biyografi kullanım sayıları karşılaştırıldığında en az biyografi kullanımının “Sağlık ve Spor” temasında olmak üzere 1 kere kullanıldığı, en çok biyografi kullanımının ise “Doğa ve Evren” temasında 4 kere kullanıldığı belirlenmiştir. Bu durumda 5. Sınıf Türkçe ders kitabında biyografi kullanımının önem verilen ünitelere göre fazla ve az kullanıldığını söylemek mümkündür.

Biyografi kullanımı ile öğrencilere dersleri daha kalıcı bir şekilde öğretmek, bu sayede konuyla ilgili geçmişte değerli katkılar sunmuş şahsiyetler hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Böylece öğrencilerin biyografisi kullanılan toplum için değerli kişileri örnek alarak hedeflenen kazanımlara ulaşacakları düşünülmektedir. Öğrencilere verilmek istenene konuların öğretilmesi esnasında özellikle temalarda kullanılan metinlerin yazarlarının hayatlarına vurgu yapılarak bu yazarları biyografilerine yer verilerek yazarların ön plana çıkarılması dikkat çekicidir. Biyografisi kullanılan kişilerin bir kısmının geçmişte yaşamış bir kısmının ise hala yaşayan kişiler olduğu dikkat çekmektedir. Benzer şekilde bilimsel gelişmeler konusunda geçmiş dönemde bilime önemli katkılar sunmuş Türk bilim insanlarının biyografisine de ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Yapılan çalışmanın çıktılarına dayanarak, öğrenciler üzerinde daha etkili bir Türkçe öğretimi için aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

- MEB'in hizmet içi eğitim kurslarını hazırlama ve planlama aşamasında yeni yöntem ve teknikleri göz önünde bulundurması gereklidir.
- Araştırmacıların eğitim ve öğretimlerle ilgili olarak yeni yöntem ve tekniklerin geliştirilmesi konusunda teşvik edilmelidir.
- Eğitim ve öğretimlerle ilgili olarak öğrencilerin ilgi ve yönelimlerine uygun olarak materyal geliştirme çalışmaları yapılmalıdır.
- Eğitim ve öğretimlerle ilgili olarak çoklu zekâ kuramına dayanarak öğrencilerin baskın zekâ türlerine uygun olarak ders içerikleri ve ders işlenişlerine yönelik geliştirme çalışmaları yapılmalıdır.
- Türkçe dersleri işlenirken birden fazla yöntem ve teknik bir arada kullanılarak derslerde internetten ve etkileşimli tahtalardan daha fazla yararlanılması konusunda önerilerde bulunulabilir.

Sınırlılıklar

Araştırma 2022/2023 eğitim öğretim yılı ile bu eğitim öğretim yılında milli MEB tarafından dağıtılan ve devlet okullarında okutulan Anıttepe Yayıncılık tarafından yayımlanan 5.sınıf Türkçe ders kitabı ile sınırlandırılmıştır.

Kaynakça

- Akinoğlu, O. ve Arslan, Y. (2007). Türkiye'de ortaöğretim öğrencilerinin tarih kavramlarını kazanma durumu ve değerlendirilmesi. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, s. 138-154.
- Arıkan, R. (2004). Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Ata, B. (2008). Sosyal Bilgilerde Atatürkçülük konularının eğitimi ve öğretmenin rolü. İçinde B. Tay ve A. Öcal (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Türkçe Öğretimi* (s. 283- 299). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Aycan, Ş., Kaynar, Ü., Türkoğuz, S. ve Arı, E. (2002, Eylül). İlköğretimde kullanılan fen bilgisi ders kitaplarının bazı kriterlere göre incelenmesi. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi'nde sunuldu, Ankara.
- Aydın, İ. (2005). Okul-çevre ilişkileri. Y. Özden (Ed.). Eğitim ve okul yöneticiliği el kitabı içinde (s. 161–185). Ankara: Pegem Akademi.
- Balcı, A. (2001). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Bandura, A. (2009). Cultivate self-efficacy for personal and organizational effectiveness. E. A. Locke (Ed.), *Handbook of principles of organizational behavior: indispensable knowledge for evidence based management (2nd Edition)* içinde (s. 179–200). İngiltere: John Wiley & Sons.
- Barth, J. L. Demirtaş A (1997). İlköğretim Türkçe Öğretimi, YÖK/ Dünya
- Counce, S. (2001). Sözlü tarih ve yerel tarihçi, (B.B. Can- A. Yalçınkaya, Çeviren). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. Classroom, 1998. *Journal of Learning Disabilities*, 1, 33, 91-107,
- Danacıoğlu, E. (2001). Geçmişin izleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Demircioğlu, İ. H. ve Tokdemir A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: Amaç, işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (15), s. 69-88.
- Er, H. (2005). Türkçe dersinde biyografi öğretimi: “Atatürk’ün hayatı” metninin analizi ve yeni bir tasarım. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Er, H. (2009). Türkçe eğitiminde biyografi öğretimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* (Prof. Dr. Reşat Genç’e Armağan Özel Sayısı), 29 (5), s. 1546-1557.
- Er, H. (2010). Türkçe eğitimi kapsamında ilköğretim öğrencilerinin “biyografi” kullanımına ilişkin görüşleri. (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, R. (2010). Türkçe öğretiminde biyografi kullanımı. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Gençtürk, M. (2005). Tarih öğretiminde biyografi kullanımı. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. Hiz. Ltd. Şti.
- Kabapınar, Y. (2005). Bir öğretim materyali olarak hayat bilgisi ve Türkçe ders kitapları. İçinde C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Türkçe Öğretimi* (365-394). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kan, Ç. Problem Çözme Yönteminin İlköğretim İkinci Kademe Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrenci Başarısına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2003. Kavcar, Cahit ve diğerleri; *Türkçe Öğretimi*, Engin Yayınevi, Ankara 1997
- Kaya, A. (2011). Biyografik eserlerin tarih öğretimine katkısı ve ikinci Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e uzanan sürecin değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kaymakçı, S. ve Er, H. (2009). Sosyal Bilgilerde biyografi kullanımı. İçinde M. Safran (Ed.), *Türkçe Eğitimi* (s. 414-428). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kemertaş, İ. Uygulamalı Genel Öğretim Yöntemleri, Birsen Yayınevi, İst., 2001.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
- Lederer, J. M. (2000). Reciprocal Teaching of Social Studies in Inclusive Elementary
- Levstik, L. (1995). Narrative constructions: Cultural frames for history. *The Social Studies*, 86, pp. 113-116.
- Levstik, L. S. & Barton, K. C. (2005). *Doing history: Investigating with children in elementary and middle schools*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Maxim, G. W. (1999). *Social studies and the elementary school child*. New Jersey: Prentice Hall.
- McGowan, T. ve Guzzetti, B. (1991). Edebiyat temelli Türkçe öğretimi (Çev: Ahmet Doğanay). http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/doganay_01.pdf, adresinden 20 Ocak 2023 tarihinde indirilmiştir.
- MEB. (2019). *İlköğretim 5 Türkçe ders kitabı*. Ankara: Anıtepe Yayıncılık.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. London: Sage
- Oğuzkan, F. (2001). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Anı Yay.
- Street, C. (2002). Teaching with the newspaper, *Social Studies*, 3, 93, 131-134, 2002.
- Ünalın, Ş. (2001). *Türkçe Öğretimi*. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Afetlerin Toplumsal Boyutu ve Deprem Çıkmazı Üzerine Bir Derleme

B. Ceylan¹, F. Demir², A. Ceyran³, N. Kanıbir⁴, H. C. Sezen⁵, R. Gökcan⁶, A. A. Ördek⁷, S. B. Çılgın⁸,
E. Çılgın⁹, Y. Konca¹⁰

Öz

Afetler konusunda Türkiye'yi başta depremler olmak üzere özellikle kıyı kesimlerinde seller, kış aylarında fırtınalar ve doğu bölgelerinde de çığ düşmesi gibi birçok afet türleri olumsuz olarak etkilemektedir. Yerleşim yerlerinde afetlerden, özellikle de depremlerden sonra hissedilen en büyük etkiler, doğal ve yapay çevrede oluşan yıkım ya da belirli ölçekte oluşan hasarlardır. Depremler yaşandıktan sonra evler, işletmeler, fabrikalar, bütün kamu binaları, müzeler ve tarihi yapılar hasar görebilir veya tamamen yıkılabilir. Yıkıma uğrayan yapılarla beraber insanların sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi için hayati derecede öneme sahip olan özellikle alt yapı; havayolları, demiryolları, denizyolları ve karayolları ile internet ve iletişim ağı, elektrik şebekeleri, temiz ve kirli su şebekeleri, doğal gaz boru hatları vb. de hasar görerek kullanılmaz hale gelmektedir. Bahsedilen bütün bu durumların sonucunda insanların hayat rutinleri ya bozulur ya da tamamen durma noktasına gelir. Son yaşanan Maraş depreminde de bu durumun gerçekleşmesine bütün dünya şahit olmuştur. Bu yıkılmaların ve bahsedilen kesintilerin seviyesi, gerçekleşen depremin yıkıcılığına ve toplum olarak depremin zararlarını azaltmak için yapılan hazırlıkların yeterliliğine göre farklılık göstermektedir. Şiddeti ve yıkıcılığı yüksek olan depremlerden sonra ortaya çıkan maddi ve manevi kayıpların giderilmesi ve tekrar normal yaşama dönülebilmesi oldukça uzun sürebilmektedir. Türkiye topraklarının büyük bir kısmının özellikle birinci ikinci derece deprem bölgesinde olması, topraklarımız üzerinde ulusal ve uluslararası öneme sahip olan sanayi kuruluşlarının var olması ve ülke nüfusunun büyük bir bölümünün deprem bölgesinde yaşaması deprem tehlikesinin ciddiyetini daha da önemli kılmaktadır. Geçmiş dönemlerde yaşanan depremlerden dersler çıkararak, gerçekleşmesi muhtemel depremlere karşı önlem alınarak yaşanacak olumsuzlukların azaltılabilmesi mümkündür. Bunun için mutlaka depremlerden önce, toplumların deprem hakkında eğitilerek bilinçlendirilmesi, yerleşim yerlerinde ve binalarda depreme dayanıklı yapıların inşa edilmesi, deprem öncesinde, anında ve sonrasında öncelikli yapılacakların planlanarak gerektiğinde uygulanması yapılacak en önemli hazırlıklardır. Bu makalenin amacı da, depremin bütün risklerini ortaya koyarak toplum olarak deprem bilincinin oluşturulması, depremin görünen ve görünmeyen zararlarının arkasındaki nedenleri ortaya çıkararak, ülke olarak deprem öncesinde, anında ve sonrasında yapılacakları irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Maraş depremi, depremin zararları, toplum ve deprem, deprem ve cinsiyet

¹ Bilal Ceylan:	MEB,	bilalim0842@hotmail.com	ORCID: 0000 0002 1888 7450
² Ferhat Demir:	MEB,	frhtdemir01@gmail.com	ORCID: 0009-0003-3244-9750
³ Ahmet Ceyran:	MEB,	ahmetceyran1978@gmail.com	ORCID: 0000-0009-1932-0846
⁴ Nazlı Kanıbir:	MEB,	nazlikanıbir06@hotmail.com	ORCID: 0009-0006-8600-5129
⁵ Hülya Canan Sezen:	MEB,	hulyaackarahan@gmail.com	ORCID: 0009-0003-3695-4404
⁶ Racı Gökcan:	MEB,	umut_raci@hotmail.com	ORCID: 0009-0004-4785-1221
⁷ Aziz Anıl Ördek:	MEB,	azizanilordek@gmail.com	ORCID: 0009-0005-7525-697X
⁸ Sibel Başyigit Çılgın:	MEB,	sibelbasyigit87@gmail.com	ORCID: 0009-0005-6767-5939
⁹ Erdi Çılgın:	MEB,	erdicilgin333@gmail.com	ORCID: 0009-0007-8020-6250
¹⁰ Yakup Konca:	MEB,	yakupkonca24@hotmail.com	ORCID:0009-0003-2512-1212

On the Social Dimension of Disasters and the Earthquake Dilemma A Compilation

Abstract

In terms of disasters, many types of disasters such as earthquakes in particular, floods in coastal areas, storms in winter and avalanches in the eastern regions negatively affect our country. The biggest visible effects in settlements after disasters, especially earthquakes, are the destruction that occurs in the natural and artificial environment or the damage that occurs on a certain scale. After earthquakes, houses, businesses, factories, all public buildings, museums and historical artifacts can be damaged or completely destroyed. Especially the infrastructure, which is of vital importance for people to live in a healthy way together with the destroyed structures; airlines, railways, seaways and highways, internet and communication network, electricity networks, clean and dirty water networks, natural gas pipelines, etc. It is damaged and becomes unusable. As a result of all these situations, people's life routines either deteriorate or come to a complete standstill. The whole world witnessed the realization of this situation in the last Maraş earthquake. The level of these collapses and said cuts; It differs according to the destructiveness of the earthquake and the adequacy of the preparations made as a society to reduce the damage of the earthquake. It may take a long time to recover the material and moral losses that occur after earthquakes with high severity and destructiveness and to return to normal life again. The fact that a large part of our country's lands are located in the first degree earthquake zone, the existence of industrial establishments of national and international importance on our lands, and the fact that a large part of the country's population lives in the earthquake zone makes the severity of the earthquake hazard even more important. It is possible to reduce the negativities to be experienced by taking precautions against possible earthquakes by learning lessons from the earthquakes experienced in the past periods. For this, the most important preparations that must be made are to raise awareness of the societies by educating them about earthquakes, to construct earthquake-resistant structures in settlements and buildings, and to plan the priorities before, during and after the earthquake. The aim of this article is to reveal the risks of the earthquake as a whole, to raise awareness of the earthquake as a society, to reveal the reasons behind the visible and invisible damages of the earthquake, and to examine what to do as a country before, during and after the earthquake.

Key Words: Damages of earthquake, society and earthquake, earthquake and gender

Makale Geçmişi	Geliş: 04.05.2023	Kabul:11.06.2023	Yayın:30.06.2023
Makale Türü	Derleme Makalesi		
Önerilen Atf	Ceylan, B., Demir, F., Ceyran, A., Kanıbir, N., Sezen, H. C., Gökcan, R., Ördek, A. A., Çılgın, S. B., Çılgın, E. & Konca, Y. (2023). Afetlerin Toplumsal Boyutu ve Deprem Çıkmazı Üzerine Bir Derleme. <i>Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD)</i> , 3 (1), ss. 20-35		

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca afetler, insanla ilgili her şeye ve doğal çevreye büyük ve telafisi zor zararlar vermiştir ve vermeye devam etmektedir. Dünyanın var olmasından beri doğal afetlerin yıkıcılığı insanlığın her evresinde kendisini hissettirerek, hemen hemen her yıl milyonlarca insan ve insanla ilişkisi olan her canlıyı maddi ve manevi anlamda olumsuz olarak etkilemektedir. Bahsedilen can ve mal kayıplarıyla birlikte; afetlerden sonra ortaya çıkan hasarlarla birlikte doğal afet yaşayan ülkeler ve ülke yönetimleri milyarlarca dolarlık ekonomik kayıpları telafi etmek zorunda kalmaktadır (Ergünay, 1996; Erkoç, 2001; Güner, 2006). Doğal afetlerin genel bir tanımını yapmak gerekirse, insan ve insanla ilgili olan bütün canlıları fiziksel, ekonomik ve sosyal olarak olumsuz etkileyen, yaşamın rutin akışını sekteye uğratarak insanla ilgili bütün etkinlikleri kısmen ya da tamamen durduran ne zaman olacağı önceden tahmin edilemeyen yıkıcı doğa olaylarıdır (Turan ve Kartal, 2011). Karaca (2007) ise doğal afetin tanımını gezegenimizin kendi iç dinamikleri ile ortaya çıkan, insanoğlunun tamamen iradesinin dışında gerçekleşerek, insanı ve insanla ilgili bütün faaliyetleri olumsuz olarak kökten

etkileyerek insanlarda ve çevrede kalıcı değişimler meydana getiren doğa olayları süreci olarak tanımlamaktadır.

Dünyanın oluşumundan bu yana insanoğlunun karşılaştığı doğal afet olarak tanımlanan doğa olayları, alanın uzmanları tarafından yapılan araştırmaların sonuçlarına göre yeryüzünün, ekolojik dengesini oluşturmada ve canlı yaşamının sürdürülebilirliği açısından mutlaka olması gereken yapıcı kuvvetler olarak tanımlanmaktadır (Demirci ve Karakuyu, 2008). Doğal afetler olarak tanımlanan deprem, sel volkanik patlama, fırtına, çığ, tsunami gibi kuvvetlerin ve insanoğlunu en derinden etkileyen depremin, insanlığı en çok tehdit eden insanlık tarihinin karşılaştığı maddi ve manevi kayıplarda dâhil olmak üzere büyük afetler olarak bilinmektedirler.

Türkiye ise yeryüzü şekilleri ve topografik özellikleri ile iklim çeşitliliğinden dolayı farklı doğal afetlerin yoğun etkisine maruz kalarak afetler konusunda oldukça dezavantajlı bir ülke konumundadır. Yeryüzünün yıkım gücü yüksek fay hatlarının üzerinde bulunan Türkiye her an büyük ve yıkıcı deprem riski yaşamaktadır. Bununla beraber, deprem riski açısından Türkiye topraklarının %96'sının farklı risklerde deprem tehlikesine sahip olduğu nüfusunun ise %98'inin bu riskli bölgelerde yaşadığı bilinmektedir (Başbüyük, 2004).

Dünyanın deprem açısından en aktif bölgelerinden sayılan olan Alp-Himalaya zonu Türkiye'yi de depremler konusunda etkilemektedir. Türkiye neredeyse dört bir taraftan deprem plakaları ile çevrilmiş durumdadır bu plakalar; güneyde Afrika, güneydoğuda Arabistan ve kuzeyde Avrasya plakalarıdır. Bu plakalardan en aktif ve Türkiye'yi en çok etkileyen Afrika ve Arabistan plakalarının kuzey yönündeki sergilemiş oldukları hareketi, Türkiye'nin kuzeyinde bulunan ve sabit olduğu varsayılan Avrasya plakasına göre gördüğü baskıya bağlı olarak batıya doğru hareket etmektedir. Anadolu tarihi boyunca yaşanan depremlerde, büyük şiddetlerle maddi ve manevi kayıplara uğrayan Türkiye'de yaşanan depremlerin asıl nedeninin bu hareketler olduğu bilinmektedir (Efe ve Demirci, 2001; Levy ve Salvari, 2000).

Deprem konusunda büyük risk altında olan ve Türkiye'nin en doğusunda bulunan Van ilinin büyük bir bölümü, birinci ve ikinci derece deprem riski altında bulunarak tarihsel süreçte birçok kez bu yıkıcılığa maruz kalmıştır. Van ilimiz, 1903, 1940, 1941, 1945, 1946, 1972, 1976, 1977 yıllarında meydana gelen yıkıcılığı yüksek olan depremlere maruz kalarak maddi ve manevi büyük zararlar görmüştür. Van merkezli 2011 yılının Ekim ayında meydana gelen 7,2 şiddetindeki deprem çevre illerle birlikte ülkenin doğusu ve güneydoğusunu da olumsuz anlamda etkilemiştir. Yaşanan bu yıkıcı depremin hasarları daha onarılmamışken 2011 yılı Kasımında 5,6 şiddetinde ikinci bir depremle bir hasar daha almıştır (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2011).

Depremlerin gerçekleştiği bölgelerde yapısal, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, demografik ve psikolojik boyutlarıyla da toplumsal hayata büyük oranda onarılması güç zararlar verdiği bilinen gerçeklerdir. Yaşanan yıkıcı depremlerde ülkede yaşayan bütün insanların olumsuz etkilenmesi söz konusu iken en çok da öğrenciler ve gençlerin olumsuz etkilendiğini söylemek mümkündür. Evlerinden, okullarından, arkadaşlarından, oyunlarından ve oyun alanlarından aniden ve korkuyla ayrı kalan, bu grupların depremden etkilenme, depremi algılama ve depremle başa çıkma şekilleri yetişkin bireylere farklılık göstermektedir. Bunun sonucu olarak depremin değişime uğrattığı beklenti ve roller, depremin yarattığı travmanın ortaya çıkardığı sorumluluklar deprem ile eğitim arasında ilişki kurulabilecek büyük bir alan ortaya çıkarmaktadır (Tuna, vd. 2012).

Yöntem

Araştırma nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırma verileri doküman analizi tekniği ile toplanmış ve analiz edilmiştir. Gerekli hallerde doğrudan alıntılarla desteklenerek bulgular halinde sunulmuştur. Yıldırım ve Şimşek'in (2006) nitel araştırmalara yönelik olarak açıklamasına göre, araştırılmak istenen olgu ve konular hakkında bilgiler bulunan bütün yazılı ve görsel materyallerin analizi edilmesine olanak sağlayan doküman incelemesi, nitel olarak tasarlanan bu tür araştırmalarda tek başına da kullanılabilir. Bununla birlikte, Kıral (2020) doküman analizini bir nitel veri

analiz yöntemi olarak ele alırken, O’Leary (2017) bir veri toplama tekniği ve aynı zamanda dolaylı bir veri analiz yöntemi olarak doküman analizi üzerinde durmuştur. Yapılan bu çalışmada da doküman inceleme yönteminin seçilme nedeni, yöntem olarak araştırmanın amacına uygunluğu ve yazılı materyal kapsamında değerlendirilecek olan ders kitaplarını incelemeye uygun olmasıdır.

Doküman analizi yöntemi, basılı, elektronik ve görsel belgelerin içeriğini bilimsel olarak analiz edilip ve değerlendirmeye olanak sağlayan için nitel bir araştırma yöntemidir. Dokümanların, nitel olarak tasarlanan çalışmalarda etkili olarak diğer veri toplama yöntemleriyle de birlikte kullanılarak “verinin çeşitlendirilmesine” ve araştırmacılar tarafından titizlikle yapılan çalışmaların geçerlik ve güvenilirliğine de katkı sunacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Afet ile İlgili Genel Tanımlar

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın (AFAD) tanımlamasına göre afet; toplumun belli bir bölümüne ya da toplumun tamamına fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar verdiren, insanoğlunun rutin günlük yaşantısını ve faaliyetlerini kısmen ya da tamamen durduran veya aksatan, afetlerden etkilenen toplumun üstesinden gelemeyecek derecede yüksek olan doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaylardır (AFAD, 2014). Doğa ya da insan kaynaklı afetlerin son yıllarda toplumsal bağlam içerisinde daha fazla tanımlanmaktadır. Afetlerin genel tanımını Birleşmiş Milletler ise şu şekilde yapmaktadır: Afetlerden etkilenen toplumların kendi imkânlarını kullanarak başa çıkamayacakları, insani, maddi ve çevresel kayıplarla birlikte afete uğrayan toplumun rutin hayat akışını ciddi olarak durduran durum olarak tanımlamaktadır (Yalçın 2020). Can’ın (2020) tanımlamasına göre afet, belli bir topluluğun yaşadığı bölgede birdenbire ya da zamana yayılarak gerçekleşen, gerek doğanın etkisiyle gerek de insanoğlunun etkisiyle oluşan; fiziksel, ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan ağır yıkımlara ve kayıplara yol açan ve sonucu itibari ile büyük toplumsal sonuçlar doğuran sosyal bir olgudur.

Afetlerle ilişkilendirilen çok çeşitli kavramlar bulunmaktadır. Bahsedilen bu kavramlardan ilki olan risk kavramı, afetlerin gerçekleşmesinden önce, olası afetlerin olma ihtimalinin öngörülmesi ve bu afetlerin ortaya çıkaracağı risk durumlarının tamamını ifade etmektedir. Afetlerin gerçekleştiği anda afetten etkilenen herkes tarafından ortaya konan karmaşanın, karışıklığın, kesintinin veya yaşanan anormal durumların tamamı ise kriz kavramı ile ifade edilmektedir (Can, 2020).

Toplumsal Olarak Deprem Etkileri

Bir doğal afet çeşidi olan depremle birlikte; su taşkınları, sel baskınları, fırtınalar, heyelan ve volkan patlamalarından kaynaklanan değişim ve dönüşümlerden kaynaklı olarak toplumsal yaşam olumsuz anlamda etkilenebilmektedir. Bu durumda ortaya çıkan temel sorunun bahsedilen doğal afetlerin insanoğlu tarafından önceden tahmin edilememesi gerçeği değil, gerçekleşmesi muhtemel olan doğa olaylarına karşı ne derece hazırlandığıdır.

Depremlerin ortaya koyduğu şiddet ise, gerçekleşen depremlerin neden olduğu can ve mal kayıpları ile yaralanmalar ve yapılarda oluşan hasarlar gibi ortaya çıkan tahriplerin büyüklüğü ile ölçülmektedir (Nabil ve Anastasia, 2004). Toplumsal açıdan depremlerin etkileri değerlendirildiğinde ise toplumun günlük rutin akışını bozup toplum içindeki düzeni değiştirerek çatışma ortamı yaratıp, hayatın rotasında değişmeyi zorunlu kıldığından toplumsal açıdan derin ve onarılması güç sonuçlara yol açabilmektedir.

Türkiye deprem açısından değerlendirildiğinde, Akdeniz deprem kuşağında yer alarak genel anlamda da birinci derece riskli deprem bölgesinde sayılmaktadır. Türkiye deprem bölgeleri haritası incelenerek değerlendirildiğinde ülke nüfusunun %95’i deprem riski altında yaşayarak durumun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumsal olarak en temel ihtiyaçların edinilmesinde büyük roller üstlenen Türkiye’nin en önemli organize sanayilerinin %98,3’ü ve toplumun su ihtiyacını karşılayan en önemli barajların %91,6’sı aktif fay hatlarının etkisinde ve öncelikli riskli deprem

bölgelerinin üzerinde bulunmaktadır (Taban, 1979). Türkiye sınırları içerisinde; En yoğun yerleşim bölgeleri olan Marmara, Batı Anadolu, Doğu Anadolu ve Kuzey Anadolu'nun yıkıcı deprem riskli bölgeler olduğu bilinmektedir (Kibici ve Yıldız, 2005).

Afetlerin Sosyolojik Boyutta Değerlendirilmesi

Depremlerle ilgilenen pozitif bilimlerden olan afet sosyolojisini ise afetleri ortaya çıkaran unsurlara, afetlerin önlenmesine ve afetler gerçekleşikten sonraki süreçlerde yetkili kurum ve kuruluşlarla yapılacak çalışmalara yönelik sosyal inceleme ve araştırmaların yapıldığı pozitif sosyal bilim olarak tanımlamak mümkündür. Sosyolojinin bir alt kolu olan afet sosyolojisinin nihai amacı afetlerin sosyal nedenleri ve sosyal etkileri üzerinde durmaktır. Bununla birlikte afetleri nelerin ortaya çıkardığı, afetler yaşandıktan sonra toplumsal olarak nasıl davranıldığı, afetler sonrasında sosyal dayanışmanın nasıl ortaya çıktığı ya da afetler sonrasında ortaya çıkan sosyal çatışmanın nedenlerinin neler olduğu, afetler sonrasında bozulan sosyal düzen ile birlikte ortaya çıkan eşitsizlikler ve diğer sosyal olgular incelenmektedir (Demir, 2010).

İnsanlık tarihi boyunca meydana gelen çoğu doğal afetin insanoğlunun doğa ile çatışmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. İnsanoğlu doğanın yapısına ne kadar fazla müdahale ederse doğa da buna karşılık olarak insanoğlunun yaşamına kast ederek mevcut olan ekonomik ve sosyal yapı bozulmakta, sonrasında telafisi mümkün olmayan maddi ve manevi kayıplara yol açarak, ne zaman gerçekleşeceği bilinmediği için de insanoğlunun yaşamını alt üst etmektedir. İnsanoğlu, yaşadığı yıkıcı depremler sonrasında on binlerce insan ve hayvan ya ölmekte ya da yaralanmaktadır (Demir, 2010). Bununla birlikte yıkıcı depremler yapısal anlamda da binlerce yıkıntı ve tonlarca enkaz bırakarak, canlı yaşamının rutin akışını bozarak kitlesel şoklara yol açan korku, suçluluk, öfke, utanç, umutsuzluk ve çaresizlik gibi duygular yaşatmaktadır. İnsanoğlunun tarihiyle birlikte sürekli iç içe olduğu doğal afetlerin bir kısmı, insanoğlunun yaşamsal faaliyetlerinden kaynaklı olarak insanoğlunun doğaya hükmetme çabasından, diğer kısmı ise doğanın kendi doğal döngüsünün işleyişinden kaynaklanmaktadır (Demir, 2010). Yaşanan afetler ilk bakışta fiziksel olaylarmış gibi algılansa da sonuçları ve etkileri bağlamında aslında toplumsal olaylar olarak değerlendirilmektedirler (Can, 2020). Toplumlar sürekli olarak hızla yeniden oluşturularak ve büyük değişim yaşamalarına rağmen belirli bir yapı ve düzene sahiptirler. Bu nedenle toplumsal bağlamda bahsedilen düzen, değişim ve çatışma konuları sosyoloji biliminin temel konuları arasında yer almaktadır. Doğal afetlere maruz kalan toplumlarda bulunan yerleşik düzen kökten sarsıldığından sosyolojik anlamda büyük önem kazanmaktadır (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001).

Dünya'da Afet Sosyolojisi Çalışmaları

Afet sosyolojisinin tarihçesi incelendiğinde bu alanda yapılan ilk çalışmanın, 1920'lerin başında bir afet sosyoloğu olan Prince'in Halifax Limanı'nda 1917'de meydana gelen ve mühimmat dolu iki geminin çarpışarak havaya uçmasının sonuçlarını sosyolojik temellerle incelediği çalışma olduğu görülmektedir. Doktora tezi olarak Columbia üniversitesinde kabul edilen çalışma, "Felaket ve sosyal değişim, Halifax Felaketinin Sosyolojik Araştırması" başlığıyla afet sosyolojisine kaynak olarak yayımlanmaya değer görülmüştür (Küçükcan ve Köse, 2000).

Afet sosyolojisine öncülük eden bu çalışmadan sonra alanla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri olan çalışmayı Pitirim A. Sorokin kaleme alarak 1942 yılında "Afette İnsan ve Toplum: Savaş, Devrim, Kıtık ve Salgının İnsan Zihni, Davranışı, Sosyal Organizasyonu ve Kültürel Hayati üzerindeki etkileri" başlığıyla bu çalışmayı yayınlamıştır. Yayımlandığı dönemde afet sosyolojisi alanında büyük ses getiren bu çalışmayı Sorokin, II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü zamanlarda yazarak savaşlarla birlikte ortaya çıkan ve güçlü toplumsal etkilere sahip olan devrim, kıtık ve salgın gibi felaketleri afet kapsamına alarak bilim dünyasında dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır (Can, 2020). Sorokin'in Yapmış olduğu bu çalışmasında yaşanan afetler karşısında insanoğlunun duygusal,

zihinsel ve davranışsal olarak ne derece etkilendiklerini ve nasıl dönüştüklerini sorgulamıştır. Ayrıca toplumsal olarak kültürel yaşamın olağanüstü farklılaşmasını bununla birlikte afet sonrası ortaya çıkan olağanüstü sosyal hareketlilik, kitlesel göç, toplumsal kurumlar ve sosyal sivil organizasyonların yeniden şekillenişlerini de ele almıştır (Can, 2020).

Türkiye’de Afet Sosyolojisi Çalışmaları

Afet sosyolojisi alanında yapılan çalışmalar Türkiye açısından değerlendirildiğinde alanla ilgili yapılan çalışmaların özellikle 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi sonrasında yoğunlaştığı görülmektedir. Konu ile ilgili olarak yapılan bilimsel çalışmalarda konuların genelde yaşanan deprem sonrasında ortaya çıkan travmaların psikolojik boyutu ve devletin depreme karşı müdahaledeki yeterliliği ile sivil toplum örgütlerinin müdahale kabiliyetlerinin karşılaştırılarak bu durum üzerine yapılan eleştiriler olduğu görülmektedir. Nitekim ülke tarihinin belki de en yıkıcı depremi olarak tarihe geçen 6 Şubat 2023 Maraş depreminde de bu durumun kamuoyunu fazlaca meşgul ettiği dikkatleri çekmiştir. 1999 Marmara Depremi sonucunda yaşanan can ve mal kayıplarından daha fazlası Maraş depreminde yaşanarak ortaya çıkan sonuçlar neticesinde deprem-toplum ilişkiseliliği bağlamında sosyolojik araştırmalara daha çok konu olacağı aşikârdır (Gökalp Yılmaz, 2021).

Özellikle Sosyoloji bilimi toplumu derinden etkileyen olaylar üzerinde derinlemesine araştırmalar yapmaktadır. Türkiye’de afet sosyolojisi literatürü, bütün dünya ile birlikte Türkiye’yi de derinden sarsan ve ülke toplumunun davranış biçimini etkileyen iki büyük afetten sonra gelişmeye başlamıştır. Bahsedilen bu afetlerin ilki 1999 yılının 17 Ağustos’unda yaşanan Marmara depremleri ile Aralık 2019’da aniden ortaya çıkarak bütün dünyayı tehdit eden Covid-19 pandemisidir. Türkiye’yi ve toplumumuzu maddi ve manevi yönden büyük zararlara uğratan bu iki afet, devlet kurumlarının müdahalelerindeki yetersizlikler sonucunda bilançoları oldukça ağır olmuştur. Sadece devlet kurumlarının yetersizliği değil bu durum kentleşmelerdeki çarpıklık, kurumların yeterince ve doğru denetlenmemesi, ülkede yaşanan ekonomik kriz, afetlerin yönetimi konusundaki başarısızlıklar ve yaşanan afetlerin sonucuna bağlı olarak ortaya çıkan travmalar bu sonucu doğurmuştur (Can 2020). Sonuç olarak Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde afetlere yönelik olarak ortaya çıkan akademik çalışmaların 1999 Marmara depreminden sonra hızlı bir şekilde artış göstermesi, yaşanan afetlerin aynı zamanda “toplumsal bir olay” olması ile alakalıdır. Bununla beraber yapılan bu çalışmaların Türkiye’nin deprem ve afet ülkesi olması gerçeği düşünüldüğünde yeterli olmadığını söylemek oldukça doğru bir tespit olacaktır (Can, 2020).

Alanla ilgili olarak Dinar’da yaşanan 1995 depreminden sonra depremi yaşayan bireylerde ortaya çıkan psikolojik sıkıntılar ve bu sıkıntılarla baş etme yolları ile sosyal destekteki cinsiyet farklılıkları üzerinde bir araştırma yapılarak, depremi yaşayan kadın ve erkeklerin depreme bağlı olarak psikolojik sıkıntı düzeyleriyle ilgili değişkenler incelenmiştir. Dinar’da depremi yaşayan 315 yetişkin bireyle yürütülen ve depremden sonra yaşamsal rutinler üzerine odaklanan çalışmanın verileri alanla ilgili olarak literatüre büyük katkı sağlamıştır. Yapılan araştırmanın çıktılarına göre Dinar depremini yaşayan erkeklere göre kadınların daha fazla sorunlara maruz kaldıkları bununla birlikte kadınların depremi yaşayan erkeklere göre deprem gerçekleşikten itibaren çok daha fazla olumsuz yaşamsal tecrübe yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmanın en dikkat çekici sonucu ise depremi yaşayan erkekler için deprem sonrası yaşamsal tecrübelerde problem çözme ve iyimser yaklaşım en çok karşılaşılan baş etme becerisi iken, bu durumun kadınlar da kadercı yaklaşım olarak ortaya çıktığı görülmüştür (Amerikan Psikoloji Derneği, Erişim 2023).

Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Toplumsal cinsiyet için; bireylere özgü olarak doğuştan gelerek, cinsiyetin tanımından farklı olarak anlamlandırılarak ailenin temeli olan kadın ve erkeğe toplum tarafından verilen ve bireylerin neredeyse hayatları boyunca taşıyacakları toplumsal rol ve statülerdir denilebilir (Soy, 2017).

Toplumsal cinsiyet rollerindeki kavramlar değerlendirildiğinde ataerkillik kavramı için, erkek egemen toplumlarda kadınların baskı altında tutulması, güçsüz bırakılması, erkeklerin tarafında olan sosyal ve politik yapılar, kültürel kurumlar ve erkek lehine olan güçleri ifade etmektedir diyebiliriz (Slattery, 2010). Ataerkil toplumda cinsiyete bağlı rol seçimlerinde kız çocukları genel olarak, yemek yapma, çocuk bakma gibi, ev işlerine özendirilerek, bu rolleri destekleyecek oyunlarla ve oyuncaklarla ödüllendirilmektedir. Ataerkil toplumlarda erkek çocuklarına nazaran kız çocukları yine meslek seçimlerinde daha çok hemşirelik, sekreterlik, öğretmenlik, doktorluk ve memurluk gibi daha çok cinsiyetlerine dayalı annelik rollerini sürdürmelerine hizmet eden mesleklere yönlendirilmektedir. Buna karşılık olarak erkek çocuklar ise daha çok otorite yönü ağır basan, müdürlük, kurum amirliği ve bağımsız işletmelerde yöneticiliğe ve serbest mesleklere yöreklendirip yönlendirilmektedir. Toplumsal cinsiyete bağlı olarak yaşanan bu durumların toplumsal cinsiyet rollerindeki kalıp yargıları ortaya koymaktadır (Köşgeroğlu, 2010).

Ataerkil toplumlar tarafından kabul gören yukarıda bahsedilen kalıp yargıların toplumu oluşturan üyeler tarafından sorgulanmadan kabul edilerek mutlaka uyulması gereken kurallar gibi algılandığı görülmektedir.

Köşgeroğlu'na (2010) göre toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargılardan bazıları aşağıdaki gibidir.

- Kadınlar güzel, bakımlı, sevecen, çekici, namuslu, yumuşak, kibar ve özverili olmalıdır.
- Kadının yeri kesinlikle evi ve kocasının yanındır.
- Kadınlar erkeklere göre daha duygusal ve anneliklerinden dolayı kutsaldırlar.
- Kadınların sayısal zekâları daha düşüktür.
- Kadınlar, nazik ve zayıf yaradılışa sahip oldukları için korunmaları gerekmektedir.
- Kadınlar ailenin namusudur.
- Erkekler ağlamaz!
- Erkeklerin saldırgan olması doğaları gereğidir ve normal karşılanmalıdır.
- Erkekler zamanı geldiğinde mutlaka para kazanarak ailesinin bakımını üstlenmelidir.
- Erkekler ailesinin namus bekçisidir.

Yukarıda sıralanan ve konu ile ilgili yapılan araştırmalarla ortaya konan durumlar, ataerkil toplumlarda kabul gören kalıp yargılar olup, toplumu oluşturan kadın ve erkek bireyler tarafından genellikle sorgulanmadan kabul edilerek toplumsal cinsiyet kuralları olarak görülmektedirler. Bu durumlar kadınları pasifize ederek toplumsal cinsiyet rollerinde kadın bireylerin söz haklarını elinden alarak mevcut ataerkil sistemin erkek egemenliğinde sürdürülmesini sağlamaktadır. Son yıllarda hızla gelişen feminist hareketlerle beraber zihinsel olarak değişime uğrayan kadınlar birçok hak ve özgürlüklere kavuşsalar da toplumsal cinsiyet ayrımcılığına maruz kalarak, eşitsizliklere evde, iş yerinde, okulda, mahallede ve maalesef afet durumunda da fazlaca maruz kalmaktadırlar (Aktaş, 2013).

Depremlerde Toplumsal Cinsiyet Unsuru

Toplumsal hayatın rutin akışında adaletsizliklere sıkça maruz kalan kadınlar, ataerkil toplumlarda toplumsal cinsiyet rolleri ile doğru orantılı olarak, yaşanan afetlerde de derinleşen eşitsizlikleri maalesef yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Türkiye'de yaşanarak büyük maddi ve manevi kayıplara yol açan 1999 Marmara depreminden sonra kadınların iş yükünün arttığı daha çok ekonomik şiddet, psikolojik şiddet ve sosyal şiddete maruz kaldıkları, erkeklerin ise iş bulmak için evlerinden uzaklaşarak kadınların ev sorumluluklarını tek başına aldıkları ve yardımlara ulaşmak için birçok zorluklar yaşadıkları görülmüştür. Ataerkil toplumlarda yaşanan afetlerden sonra yapılan ekonomik yardımların genel olarak aile reisi olarak erkeklere verilmesi nedeniyle toplumsal cinsiyet rollerine

karşı hassasiyetin göz önünde bulundurulmadan yardımların dağıtılması da mağduriyetlerin oluşmasında ana sebep olarak görülmektedir. Toplumsal cinsiyet unsurunun bir diğer ve önemli konusu da, özellikle deprem sonucu ailesini kaybederek yapayalnız kalan kız çocuklarının çok küçük yaşlarda evlendirilmesidir (Değirmenci, 2021). Bununla birlikte kadınların yaşanan deprem sonucu yaşadıkları ekonomik sıkıntılardan dolayı fuhuş yapmaya zorlanarak cinsel şiddet ve ekonomik şiddete maruz kaldıkları gerçeği Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneğinin Çalıştay'ında deneyimlerin paylaşılması sırasında anlatılmıştır (Değirmenci, 2021).

Kadınlar tarafında durum böyle iken erkeklerin de afetlerdeki rol ve sorumlulukları ise kısaca şöyledir.

- Erkek evin reisidir,
- Erkek ailesini bir arada tutmak zorundadır,
- Erkek ailesini korumalıdır,
- Erkek evinin geçimini sağlamak sorundadır,
- Aile üyelerinin barınma sorumluluğu erkeğin üzerindedir,
- Aile bireylerinin ve evin güvenliğinin sağlanması gibi konular afetler sonrasında da erkekten beklenmektedir.

Yukarıda erkek bireylerin gerçekleştirmesinin beklendiği rol ve sorumluluklar onlar üzerinde büyük toplumsal baskılar yaratarak, özellikle afet zamanlarında yukarıda sıralanan durumları karşılayamayan erkeklerin ciddi sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir (Kasapoğlu ve Ecevit 2001). Kasapoğlu ve Ecevit (2001) 1999 Marmara Depreminden sonra depremzede erkekler üzerinde yaptığı çalışma sonucunda, yaşanan depremden sonra erkek bireylerin kendilerinden beklenen toplumsal cinsiyet rollerini yerine getiremedikleri için psikolojik olarak olumsuz davranışlar sergilediklerini, depremzede erkeklerin sigara ve alkol tüketimlerinde ciddi oranda artış olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Çelebi Boz ve Şengün (2017); dünyada, afetlerde kadınların cinsiyet rollerinden kaynaklanan sorunları beş başlık altında toplayarak aşağıda yer verildiği şekilde ifade etmiştir.

1- Toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak, kadınların yetiştirilme tarzlarından kaynaklanan davranışlarının, yaşamları boyunca edindikleri yetenek ve becerileri ile cesaretli olmaları gibi durumların toplumsal cinsiyet rolüne bağlı olarak dezavantajlı duruma düştükleri ifade edilmektedirler.

2- Yaşanılan depremlerden sonra kadınlar temiz suya ulaşamamalarına bağlı olarak enfeksiyona bağlı hastalıklara erkeklere oranla daha fazla yakalanmaktadır. Kadınların depremden sonra sığınılan yerlerin temizliği ile ilgilenmelerine bağlı olarak temiz veya pis suyu kullanmalarından dolayı, depremlerden sonra barınılan mekânlarda özellikle toplu yaşanan çadır kentlerde cinsiyetlere göre ayrı tuvaletlerin olmayışı, tuvaletlerin ve depremzedelerin banyo yaptıkları yerlerin yeteri kadar temizlenerek uygun hijyenin sağlanamaması, depremlerde kurulan çadır kentlerde özellikle geceleri tuvaletleri kullanmayı zorlaştıran hatta imkânsız kılan aydınlatmadaki yetersizlikler, dışarıdan bakıldığında oldukça önemsizmiş gibi görülerek toplumsal cinsiyete duyarlı bakış açısıyla bakılmadığında salgın hastalıkları oluşturabilecek durumlardır.

3- Yaşanılan depremlerden sonra kadınlar için hızlı ve etkili olarak üreme sağlığı hizmetlerine erişimin zorlukları.

4- Yaşanılan büyük afetlerin, afeti yaşayan bireylerin bütün yaşam alanlarını; koruma, toplumsal dayanışma gibi yaşam normlarından oluşan bütün rutinleri ve yaşamsal sistemleri parçalayarak durdurmasıdır.

5- Yaşanılan kitlesel afet, acil durum ve savaşlarda özellikle çocuk ve kadın ticaretlerinin durdurulmayarak, tam tersine hızla artmasıdır.

Deprem Zararlarını Arttırıcı Nedenler

İnsanoğlunun yaşadığı afetlerin büyüklüğü yaşanan afetin sonucu olarak ortaya çıkan maddi ve manevi kayıplar, yaralanmalar, kalıcı engel durumları, yapılarda ortaya çıkan hasarlar ve afetlerin sebep olduğu toplumsal ve ekonomik kayıpların büyüklüğü ile ölçülebilmektedir (Ergünay, 1999). Doğal bir afet olan depremler, insanlar tarafından inşa edilen binalarla çevrede ve bireylerin içinde yaşadıkları toplumun yapısında herhangi bir bozulma yaratmadıkça maddi ve manevi kayıp ortaya çıkarmadıkça afet olarak kabul edilmemektedir. İnsanoğlunun yaşadığı çevrenin zeminin ve yaşadıkları binaların sağlamlığı ne kadar iyi ise depremler sonucu yaşanacak maddi ve manevi kayıplarda bir o kadar az olacaktır. Son yıllarda Türkiye’de insan yerleşiminin yoğun olduğu kentlerde birçok yıkıcı büyük deprem meydana gelmiştir. Bu depremler sırasıyla 1992 Erzincan, 1995 Dinar, 1998 Ceyhan, 1999 Marmara ve 6 Şubat 2023 Maraş depremleridir. Türkiye’de depremler gerçekleşikten sonra ortaya çıkan, depreme karşı dayanıksız olarak inşa edildiği için yıkımların ve bu yıkımların sonucu olarak maddi, manevi ve sosyal kayıpların oldukça yüksek seviyelerde olması depremle alakalı olarak birçok problemin var olduğu gerçeğini hatırlatmaktadır (Ergünay, 1999). Ülkece yaşanan ve büyük yıkımlarla sonuçlanan depremlerin zararlarının karşılanamayacak kadar büyük olmasının ardında yatan temel sorunları aşağıdaki temel başlıklar altında sıralayabiliriz:

- Yaşanılan depremin fiziksel olarak büyüklüğü,
- Gerçekleşen depremin yoğun yerleşim alanlarına uzaklığı,
- Deprem olan yerleşim yerinin zemin yapısı,
- Depremlerden etkilenen yapıların niteliği,
- Deprem gerçekleşen ülkelerdeki ulusal gelir düzeyi,
- Deprem gerçekleşen ülkelerdeki nüfus artış hızı,
- Deprem konusunda riskli olan ve özellikle birinci ve ikinci derece deprem bölgelerindeki hızlı, denetimsiz kentleşme ve yoğun sanayileşme,
- Deprem gerçekleşen ülkelerin okur-yazarlık durumları ile toplumun genel kültür seviyeleri,
- Afetler ve özellikle olası depremler konusunda ulusal bilgisizlik ve bu konularda eğitim eksikliği,
- Toplum olarak ulusal anlamda deprem öncesinde alınan önlemler olarak sıralanabilir.

Yukarıda sıralanan temel sorunlardan, olası depremlerin fiziksel büyüklüğü ve gerçekleşen depremlerin kentsel yerleşim alanlarına olan yakınlığı ve uzaklığı ile depremin gerçekleştiği yerdeki zeminin yapısı doğal nedenler olup; diğer nedenler insanoğlunun yaşamsal ve kültürel faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Depremlerle ortaya çıkan yıkımlar sadece deprem gerçekleşen bölgeyi ya da bölgeleri değil, depremlerden sonraki süreçlerde maddi, manevi ve sosyal olarak bütün ülkeyi olumsuz olarak etkilemektedir (Ergünay 1999).

Olası Deprem Zararlarının Azaltılması

İnsanların, kurumların ve toplumla bütünleşik olarak yaşayan diğer canlıların normal zamanlarda sürdürdükleri hayat rutinleri, afetlerden sonra büyük ölçüde bozulmaktadır. Afetler yaşandıktan sonraki normalleşme süreci, afet müdahalelerinin afet henüz gerçekleşmeden önce yapılarak hazırlıklı olunmasını gerektirir. Genel hatlarıyla afet yönetimi, dört bölümden oluşmaktadır (Ergünay, 1993).

1. Afetin Zararlarını Azaltma aşaması,

2. Afet gerçekleşmeden Önceki Afete Hazırlık aşaması,
3. Afetten Sonra Arama, Kurtarma ve İlk Yardım aşaması,
4. Afetten Sonra İyileştirme ve Yeniden İnşa aşamalarıdır.

Depremle ilgili olarak afet yönetimi, depremlerle oluşacak hasarları öngörerek önceden belirleme, olası deprem senaryoları üzerinde durarak depremin bütün aşamalarını planlama sürecidir (Erdik, 1999). Zarar azaltma aşaması ve önceden hazırlık aşaması deprem öncesinde; kurtarma ve ilkyardım aşaması depremin hemen sonrasında; iyileştirme ve yeniden inşa aşaması ise deprem sonrasında yapılması gerekenlerdir. Bu aşamalar bütünlük olarak planlanmak zorunda olup iç içe girerek, birbirini takip etmek zorunluluğu olan ve bir önceki aşamanın başarısının bir sonraki aşamada yapılacak olan çalışmaların başarısını da etkileyecek olması nedeni ile bütünlük ve süreklilik gösteren faaliyetlerdir.

Deprem Öncesinde Yapılması Gereken Faaliyetler;

Depremler olmadan önce yapılacaklar sıralamasında ilk sırada zarar azaltma çalışmaları vardır. Zarar azaltma çalışmaları beklenen bir depremin olası bütün zararlarının önlenmesi veya azaltılabilmesi amacıyla alınabilecek bütün önlemleri ve yapılabilecek bütün çalışmaları kapsamaktadır (Ergünay, 1995).

Bu faaliyetler H. Lagorio'ya (1990) göre dört aşama halinde gerçekleştirilebilir:

1. Olası depremlerin olmasını engellemek,
2. Depremlerde yıkılma riski yüksek olan alanlardan kaçınarak yıkılma riski olmayan ya da az riskli yeni yerleşim alanlarında yerleşmek,
3. Depremlerin olabileceğini önceden tahmin ederek, olası kayıplara ve hasarlara karşı önlemler alarak hazırlıklı olmak,
4. Olası depremlerde zarara uğramamak için hazırlıklı olmak veya oluşabilecek zararların azaltılmasıdır.

Depremle ilgili yukarıda sıralanan durumlardan zarar azaltma aşamasının ilk iki maddesinin gerçekleştirilebilmesi birçok değişkene bağlı olduğu için çok da gerçekçi ve mümkün olamamaktadır. Bir diğer neden ise ekonomik olarak neredeyse gerçekleştirilmesinin imkânsız olması ve aslında en önemlisi, dünyadaki yoğun nüfusa sahip olan önemli şehirlerin büyük deprem riski taşıyan bölgelerde bulunmasından dolayı imkânsızdır (Lagorio, 1990). Bununla beraber birçok kişi tarafından bu durum, depreme maruz kalan insanları zorla bölgelere yerleştirilme gibi algılanıp, insan haklarına karşı yapılan ihlal olarak yorumlanabileceğinden ve siyasi olarak da kabul edilemeyeceğinden dolayı kabul edilmeyebilir. Tüm bu nedenlerden ötürü olası yıkıcı depremlerin ortaya çıkaracağı tüm zararların azaltılması amacıyla yapılacak çalışmalarda asıl uygulanabilir olan üçüncü ve dördüncü aşamaların olduğu görülmektedir. Depremler gerçekleşmeden önce büyük ve yıkıcı olacağının kabul edilmesi ile olası depremlere karşı ulusal anlamda topyekûn hazırlıklarının mutlaka yapılması önemli olmaktadır (Lagorio, 1990).

Bu aşamada yapılacak çalışmalar şu şekilde sıralanabilir (Ergünay, 1999);

- Afetlerin gerçekleşme anında uygulanan yasal prosedürlerin düzenli olarak gözden geçirilerek güncel tutulması,
- Yapılarla ilgili olan deprem yönetmelikleri ile alanların kullanımına yönelik yönetmeliklerin düzenli olarak gözden geçirilerek güncel tutulması,
- Afete karşı yüksek riske sahip olan bölgelerin büyük ve küçük ölçeklerde yeniden belirlenerek, geliştirilmesi ve afet tehlike haritalarının yeniden hazırlanması,

- Afetlerle ilgili olarak ihtiyaç duyulan bilimsel ve teknik araştırma-geliştirme faaliyetlerinin sürekli güncellenerek düzenli olarak planlanması ve afet anında yapılan bu bilimsel çalışmaların uygulanması,
- Ülke için olmazsa olmaz olan depremleri kayıt şebekeleri, afet erken uyarı ve kontrol sistemlerinin kurulup, geliştirilmesi ve afetler gerçekleştiğinde sorunsuz olarak uygulanabilmesi,
- Afetlerin zararlarının azaltılmasına yönelik konu ile ilgili herkesi içine alan geniş kapsamlı afet eğitim ve uygulama faaliyetlerinin yapılması,
- Afet zararlarının azaltılması kavramının, kalkınma ile ilgili olan her alana dâhil edilerek uygulanmasının sağlanması,
- Merkezi yönetimler tarafından afetlerin yönetim planlarının hazırlanması ve yeni gelişmelere uygun olarak sürekli güncellenmesi,
- Valiliklerce “Kurtarma ve Acil Yardım Planlarının” hazırlanması ve sürekli geliştirilmesi,
- Hazırlanan planlarda görev alan personellerin düzenli olarak eğitilerek sürekli tatbikatlarla bilgi ve becerilerinin güncel tutularak düzeylerinin geliştirilmesi,
- Afetler öncesinde riskli bölgelerde teçhizat merkezlerinin kurularak kritik malzemelerin stoklanıp olası afetlere hazır olarak bekletilmesi,
- Bölgelere özgü afetlere uygun olarak alarm ve erken uyarı sistemlerinin kurularak işler halde bekletilmesi, işletilmesi ve geliştirilmesi faaliyetlerinin yürütülmesi gerekmektedir (Ergünay, 1999). Yukarıda bahsedilen çalışmalar olası bir afetin oluş anında yapılan kısa süreli uygulamaları değil aksine afetin yıkıcılığını azaltacak ve insan canı, malı ve milli servetleri koruyacak uzun ve kısa süreli birçok uygulamaları da kapsamaktadır:
- Olası afetlere karşı toplum olarak hazırlıklı olmak adına geniş kapsamlı halk eğitimi faaliyetlerinin planlanarak uygulanması,
- Olası afetler karşısında kritik olan yapıların afetlere karşı onarım, bakım ve güçlendirme çalışmalarının işin uzmanlarca yapılması,
- Afetlere karşı alınan bütün önlemlerin olumlu sonuçlar verebilmesi için ulusal afet bilgi sistemlerinin kurulması ve geliştirilmesi gerekmektedir (Ergünay, 1999).

Deprem Anında Yapılması Gereken Faaliyetler

Yıkıcı depremler gerçekleştiikten sonra yapılacak çalışmalardan ilki arama-kurtarma ve ilkyardım aşamasıdır. Bu aşamada yapılacak bütün çalışmaların asıl amacı depremden etkilenen bütün canlıların kurtarılarak, depremin olası zararlarının hafifletilmesi ve depremden etkilenen bütün canlıların ihtiyaç duydukları acil yaşamsal ihtiyaçların tedarik edilmesidir. Bu aşamanın tahmini süresi yaşanan depremin büyüklüğüne ve yıkıcılığına göre değişiklik göstermektedir (Sey, 1999).

Bu aşamada yapılan faaliyetler arasında;

- İletişim ve ulaşım,
- Deprem sonrası ihtiyaçların belirlenmesi,
- Arama ve kurtarma çalışmaları,
- Depremde yaralananlara ilkyardım,
- Tedavi,

- Tahliye,
- Geçici barınma alanlarının oluşturulması,
- Depremzedeler için temel ihtiyaçların temine dılması,
- Deprem bölgesinin güvenliği, çevre sağlığı ve koruyucu hekimlik,
- Hasar tespit çalışmaları,
- Deprem sonrası tehlike oluşturabilecek yıkıntıların kaldırılması,
- Yaşanan depremden sonra olası yangın, patlama ve bulaşıcı hastalık gibi risklerin önlenmesi için yapılabilecek birçok faaliyet bulunmaktadır. Bahsedilen bu aşamada uygulanacak bütün faaliyetler için devlet ve sivil tüm kurumların ve ilgili kurumlarla ilgili olan bütün kaynakların en ivedi ve en etkili şekilde afetin yaşandığı bölgelerde ve afetzedeler için kullanılmasının amaçladığından koordinasyonun çok iyi olması gerekerek ve olağanüstü koşullarda uygulanmasının zorunluluğuna bağlı olarak da olağanüstü hazırlık, olağanüstü yetki ve büyük sorumluluklara ihtiyaç duymaktadır (Ergünay, 1995).

Deprem Sonrasında Yapılması Gereken Faaliyetler;

Depremler gerçekleşikten sonraki iyileştirme aşaması, geçici sosyal alt yapının kurulup normal yaşama geçinceye kadar ki süreçte depremzedelerin temel ihtiyaçlarına ait geçici çözümlerin yer aldığı ve afetler gerçekleşikten sonraki bir, iki haftadan başlayarak kalıcı konutların yapımı tamamlanincaya kadar geçen süredir (Sey, 1999). Afetlerle ilgili bu son aşamadaki amaç; afetzedelerin yaşamsal ihtiyaçlarının ve yaşamsal faaliyetlerinin yaşanan afetten önceki düzeyden daha ileri bir düzeye çıkarabilmektir. Afetler neticesinde yıkılan ya da hasar gören bütün yapı ve tesislerin tekrar inşası, afetzedeler için kalıcı konutların yapılması, yeni yerleşme planlarının hazırlanması, toplumsal olarak afet nedeniyle etkilenen ekonomik-sosyal ve psikolojik bütünlüğünün yeniden sağlandığı deprem afeti muhasebesi gibi birçok faaliyet bu aşamada yapılmaktadır (Ergünay, 1999).

Deprem Sonrası Toplumsal Dayanışma

Türkiye’de yaşanan ve Anadolu tarihinin neredeyse en büyük yıkımına yol açan Maraş depremi sonrası yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar, dünya genelinde yıkıcı deprem yaşayan diğer ülkelerde de görülerek, deprem sonrasında ki toplumsal dayanışma gerekliliği ortaya çıkarak bu alanda ki eksikliklerin teminine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak en dikkat çeken araştırma ise afetzedelerin deprem sonrası birbirlerine karşı yaptıkları sosyal desteklerin arkasında yatan sosyal-psikolojik süreçleri açıklayabilmek için 2010 Şili depremi sonrası 1240 yetişkinle yapılan araştırmada sosyal kimliğin geliştirilmesi ile birlikte ortaya konulan kolektif eylemlerin afet durumlarının bireysel davranışlar üzerinde etkili olabileceği vurgulanmıştır (Drury, vd. 2016). Konu ile ilgili olarak yapılan bir başka çalışma olan Haiti’de (2010) afetin yaşandığı yerin kültürüne özgü sosyal sermaye anlayışının yaşanan yıkıcı deprem sonrası ortaya çıkardığı olumsuzluklar vurgulanmıştır. Bu olumsuzluklarda, depremi yaşayan insanların öncelikle temel ihtiyaç olmak üzere diğer kaynaklara erişim konusunda yaşanan sorunlarda sosyal sermayenin kullanılmasının depremden etkilenenler üzerinde eşitsizliğe yol açarak şiddeti körüklediği belirtilmiştir (Rahill, vd. 2014).

Büyük yıkımlara yol açan deprem kuşağında yer alan Türkiye için yıkıcı depremler sonrasında devlet, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile sivil halkın ortaya koyduğu toplumsal

dayanışma örneği olarak 1999 Marmara Depremi oldukça önemli bir yere sahiptir. AFAD'tan alınan bilgilere göre 1999 yılında Gölcük merkezli olan deprem neredeyse Marmara bölgesinin tamamını etkileyerek resmi kayıtlara göre 18.243 kişi hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Bununla birlikte 48.901 kişi yaralanmış, 112.752 ev ve işyeri yıkılmış, 263.933 ev ve işyeri hasar görmüştür (Varol ve Kırıkkaya, 2017). Kasapoğlu ve Ecevit tarafından 1999 Marmara Depremi sonrası süreçte yapılan ve 500 depremzedenin katıldığı görüşmelerine bağlı kalarak depremi yaşayan kişilerin en çok sosyal dayanışma, bilgi, temel ihtiyaçlar, değişim arzusu ve psikolojik durum açısından olumsuz etkilendikleri sonucuna varılmıştır. Bunlara ek olarak, öğrencilerin eğitim konusu, deprem sonrası hayatta kalanların istihdamla ilgili beklentileri, deprem bölgesinde yaşanan sosyal güvenlik sorunları, bilgi ve kadercilik, gelecekteki depremlere hazırlıklı olma konularının ise sorumlu davranış üzerinde etkilere sahip olduğu ifade edilmiştir (Kasapoğlu ve Ecevit, 2003).

1999 Gölcük te meydana gelen ve büyük maddi ve manevi kayıplara yol açan Marmara Depreminde en çok eleştiriyi devletin yetkili kurumları ve depremin yaşandığı dönemdeki hükümet yetkilileri almıştır. Yaşanan bu yıkıcı depreme, devlet kurumlarının yeteri kadar hazırlanmadığı deprem anında ve sonrasında yapılan uygulamalardaki başarısızlıklar sonucunda açıkça görülmüştür. 6 Şubat Maraş Depreminde de buna benzer manzaraların yaşanması Marmara Depreminden yeteri kadar ders alınmadığını düşündürmektedir. Yıkıcı depremlerle sürekli boğuşan ve depremin Türkiye adına kaçınılmaz son olması yapılacak hazırlıkların bir an evvel bile ertelenmeyecek kadar önemli olduğunu göstermektedir. Türkiye'de depremlere karşı yapılacak hazırlıklar, sadece o dönemi yöneten hükümetçe değil önceki hükümetlerce de yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Özellikle son yaşanan ve ülke tarihinin en yıkıcı depremleri olarak tarihe ve kayıtlara geçen depremler sonuçları itibari ile sarılması neredeyse imkânsız yaralar açarak birbirlerine benzemektedirler. Bu benzerliklerin yaşanan yıkıcı depremlere müdahalede devletin resmi kurumlarının hantal kaldığı görülürken, sivil toplum kuruluşlarının depremden sonra daha hızlı ve etkili müdahalelerde bulunarak işlevsellikleri ön plana çıkartılmıştır (Jalali 2002).

Son yaşanan Maraş Depreminde de deprem sonrasında Türk halkı maddi ve manevi olarak tüm varlıklarını ortaya koyarak adeta yardım seferberliğine girişerek ülke olarak ender görülen bir toplumsal dayanışma örneği sergilemiştir. Özellikle sosyal medya üzerinden yardım kampanyalarının daha hızlı ve etkili olarak yapıldığı hem yurt içi hem de yurt dışından insanların yardımları deprem bölgesine bir an evvel ulaştırmak için yarıştıkları görülmüştür. Kasapoğlu ve Ecevit'e göre deprem sonrasında bütün insanlar deprem ve sivil toplum hakkında daha çok bilgi sahibi olarak, depremlerle ilgili sivil toplum kuruluşlarından daha fazla haberdar olmaktadır. Yaşanan her büyük depremde gönüllü kuruluşlarının bazıları sergiledikleri performansla ön plana çıkarak daha çok dikkat çekmektedir (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001). 1999 Marmara Depreminde AKUT, 6 Şubat Maraş Depreminde ise hızlı ve etkili çalışmalarla birçok sivil toplum kuruluşu dikkatleri üzerlerine çekmiştir. Yaşanılan yıkıcı depremlerden sonra sivil toplum kuruluşlarının devlet ve yerel yönetimlerle iş birliği ve dayanışma içerisinde bütünlük sergileyerek çalışmaları birlikte yürütmeleri deprem sonrası yaraların sarılması açısından daha etkili olacaktır. Bununla birlikte bu birliktelik ve dayanışmanın sürdürülebilir ve karşılıklı olması da dikkat edilecek bir başka önemli husustur.

6 Şubat 2023'de ülke tarihinin en yıkıcı depremi olarak tarihe geçerek 11 ili ve yaklaşık 13,5 milyon insanı etkileyen Maraş depreminde de deprem sonrasında yapılan arama kurtarma ve ilk yardım çalışmalarında kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve gönüllülerin ortaya koyduğu toplumsal dayanışma örneklerinin ön plana çıktığı dikkatleri çekmiştir.

Araştırmacıların Rolü

Yapılan çalışmanın başından sonuna kadar bütün araştırmacılar eşit bir şekilde katkı sunmuştur.

Etik Onayı

Bu makalenin yazımında görev alan yazarlar çalışmalarında kullandıkları materyal ve yöntemler için etik kurul onayına gerek olmadığını beyan ederler.

Sonuç ve Öneriler

Doğal afetler ve insan kaynaklı afetlerin bilançosu her geçen gün katlanarak çok daha fazla can ve mal kaybına neden olmaktadır. Bu artışın ardındaki asıl nedenlerin afetlere özellikle depreme dayanıksız kentleşme, hızlı ve kontrolsüz nüfus artışı, yetersiz altyapılar, depreme karşı dayanıksız binalar, toplum olarak afetlere ve özellikle depremlere karşı bilinç durumunun yetersizliği gibi nedenler olduğu konu ile ilgili yapılan araştırmalarla ortaya konmaktadır. Bahsedilen durumlara karşı ortaya konan hazır olma durumu ile birlikte toplum ve toplumun oluşturduğu sistem afetler karşısında daha kırılabilir hale gelmektedir. Karşılaşılan doğal afetlerin önlenmesi ya da daha az hasarla atlması şüphesiz toplumun ve sistemlerin afetlere karşı dirençli olması ile mümkündür. Toplumun afetlere karşı dirençli olmasının ardında toplumu oluşturan bireysel, fiziksel, sosyolojik, ekonomik ve çevresel faktörler bulunmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin afetler karşısında dirençli olabilmesinin neredeyse tek koşulu oldukça disiplinli bir yaklaşım ile birlikte toplumsal ve kurumsal işbirliğidir. Afetler karşısında ortaya çıkan olağanüstü durumlara baş edebilmek için yapılacak çalışmaların sistemli, düzenli ve belirli standartlarda olabilmesi için uluslararası yol haritaları ve bu yol haritalarını uygulayacak uzmanlara ve kurumlara ihtiyaç vardır. Ülkece yaşanan son Maraş depremindeki sistem eksikliği bu görüşü haklı çıkarmaktadır. Dolayısı ile ülkeler, öncelikle toplumsal anlamda afet bilincini en başta da deprem bilinci kültürünü oluşturmalarıdır. Bu bilinci oluşturma temel koşulu ise afet ve deprem bilimcisinin öncelikli olarak bütün eğitim kurumlarında ve her seviyede uygulanması aynı zamanda bütün devlet kurumlarında afetlere karşı düzenli olarak eğitimlerin yapılmasıdır. Afet bilincinin oluşturulmasına ve artırılmasına yönelik olarak yapılan bütün yatırımların özendirilmesi, konu ile ilgili ulusal ve uluslararası projelerin devletlerce teşvik edilmesi yaşanacak olası afetler karşısında can ve mal kayıplarını azaltarak sürdürülebilir ekonomik ve sosyal refahın sağlam temeller üzerinde olmasını sağlayacaktır.

Depremlerde karşılaşılan yıkıcı sonuçların büyüklükleri, sadece binaların depreme dayanıksız olarak yapılmasından değil, kentsel alanların afetlere karşı planlanması ve yapıların yapım aşamasındaki denetim mekanizmasının işleyiş ve yetersizliğinden, deprem öncesinde, anında ve depremden sonra yapılacak faaliyetlerin sistemli ve bilinçli bir şekilde yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Kentlerde olası bir deprem anında ortaya çıkabilecek maddi ve manevi kayıpların azaltılabilmesi için kentsel planlamaların önceden yapılması ve deprem gerçekleşikten sonra sistemli bir şekilde uygulanması hayati derecede önem arz etmektedir. Son yaşanan Maraş depremi bu durumun ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermiştir. Kentsel ve kırsal yerleşim yerlerinde depreme hazırlık çalışmaları kapsamında, mevcut yapılarda depreme karşı risklerin belirlenmesi, olası deprem senaryolarına göre hazırlıkların yapılması, konu ile ilgili ulusal ve uluslararası yürütülen çalışmaların sonucunda elde edilen bilimsel veriler ışığında depreme karşı stratejik planların geliştirilmesi ve bu planların uygulanabilirliğinin test edilmesi gereklidir. Depreme karşı dirençli kentler ve bilinçli toplumlar oluşturmak, yaşanılması kaçınılmaz olan depremlerde maddi ve manevi kayıpları azaltabilmek adına konu ile ilgili bütün yapılacaklar bir bütün olarak kabul edilmeli, konu ile ilgili tüm kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütleri yapılacak çalışmaları ortak çalışmalarla yerine getirmelidir. Kentsel alanlarda olası deprem durumlarında oluşabilecek can ve mal kayıplarının azaltılması adına

toplumsal ve kurumsal olarak etkin şekilde bilgilendirme ve eğitim çalışmaları kesintisiz olarak uygulanmalıdır.

Kaynakça

- AFAD, (2014). Açıklamalı Afet yönetimi Terimleri Sözlüğü, T.C Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara, Erişim 01.03.2023, <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>
- Aktaş, G. (2013). Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak, *Hacettepe Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt/30 Sayı/1 Haziran 30
- Amerikan Psikoloji Dergisi, (2022), 10.08.2022, <https://psycnet.apa.org/record/2000-16045-004>
- Başıbüyük, A. (2004). Yetişkinlerde Deprem Bilgisi ve Etkili Faktörlerin İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, (161), 205-218.
- Can, İ. (2020). Giriş niyetine: Afet sosyolojisine alan açma çabası. İ. Can (Ed.). Afet Sosyolojisi (1. Baskı) içinde (s. 15-36), İstanbul: Çizgi Kitabevi
- Cogito. (1999). Açıkoturum: Toplum, sivil toplum örgütlerini, hoşuna giden bir filmi seyrederek gibi seyretti. *Cogito Dergisi Deprem Özel Sayısı*,
- Çelebi Boz, F. Şengün H. (2017). Afet ve kalkınma ilişkisinde kadın. *International Journal of SocialScience*, 59 (1), 359-374.
- Değirmenci, B.(2021).Toplumsal cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında afet mevzuatının değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Demir, R.(2010).Afet Psikolojisi Ve Sosyolojisi Acil Durum Ve Afet Yönetimi, Erişim 05.03.2023,http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/acildurumveafetyonetimi_ue/afetpsikolojisesosyolojisi.pdf
- Demirci, A. ve Karakuyu, M. (2008). 16 Kasım 2010, http://www.fatih.edu.tr/~mkarakuyu/pdf/GIS_afetdogucografya.pdf.
- Drury, J., Brown, R., González, R. ve Miranda, D. (2016). Emergent social identity and observing social support predict social support provided by survivors in a disaster: Solidarity in the 2010 Chile earthquake. *European Journal of Social Psychology*, 46(2), 209-223.
- Efe, R. ve Demirci, A. (2001). Gölcük 199 Depreminde Zemin Ve Yerşekili Özelliklerinin Şiddet ile Hasar Dağılımına Etkisi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (36), 1-15.
- Ergünay, O. (1993), "Comprehensive Disaster Management", Afete Karşı Hazırlık ve Yönetim Kursu,
- Ergünay, O. (1995), "Afet Yönetiminde Verimli Kaynak Kullanımı İçin Gerekli Kuramsal ve Yasal Çerçeve", *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 1995, Eylül, 379:10.
- Ergünay, O. (1999), "Afet Yönetimi Nasıl Olmalı" İTÜ Vakıf Dergisi, 1999 Aralık
- Erkoç, T. (2001). Afet Yönetimi. *Afet ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü Eğitim Haber Bilim Dergisi*, 1 (2), 21-23.
- Güner, H. (2006). Kentsel Politikalar Açısından Afet Öncesi Önlemler Yalova Alan Çalışması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Jalali, R. (2002). Civil society and the state: Turkey after the earthquake. *Disasters*, 26(2), 120-139.
- Karaca, S. S. (2007). Doğal Afetlerin Toplumsal Tarihin Oluşumundaki Etkisi ve Tarih Öğretimindeki Yeri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Kasapoğlu, A. Ecevit M. (2001). Depremin sosyolojik araştırması(1. Baskı).Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Kibici, Yaşar ve Yıldız, Ahmet (2005). Deprem: Fay Mekanizması, Deprem Oluşumu, Yapılaşma, Depremden Korunma Yöntemleri, İlk Yardım Ve Kurtarma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar.
- Köşgeroğlu, N. (2010). Toplumsal cinsiyet ekseninde kadın kalın duvar ince zar(1. Baskı) Ankara: Alter Yayıncılık.
- Küçükcan, T. Köse A.(2000). Afet ve din(1.Baskı). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Lagorio, H. J., (1990), Earthquake, John Wiley&Sons, Inc., 1990, 239-240.
- Levy, M. ve Salvori M. (2000). Deprem Kuşağı: Deprem Nedir? Ne Değildir? (T. Gürer, Çev.). İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş.
- Nabil, Kamel ve Anastasia Loukaitou-Sideris (2004). “Residential Assistance and Recovery Following the Northridge Earthquake” Urban Studies, Vol:41, No:3, p.533-562.
- Orta Doğu Teknik Üniversitesi. (2011). Tabanlı – Van (23 Ekim 2011) ve Edremit – Van (9 Kasım 2011) depremleri. Ankara: Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi. 07 Ocak 2013, http://www.metu.edu.tr/sites/default/files/ODTUAYMVAN_rev3.pdf.
- Rahill, G.J., Ganapati, N.E., Clérismé, J.C., ve Mukherji, A. (2014). Shelter recovery in urban Haiti after the earthquake: The dual role of social capital. *Disasters*, 38(1), 73-93.
- Saylan, T. (1999). Cumhuriyetin bireyi olmak. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Seçme Bildiriler, Bayındırlık İskan Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü,, 1993, Ankara, 64:23.
- Sey,Y., (1999), “Deprem Bölgelerinde Yerleşme ve Konut”, Mesa Yayınları, 1999, Ankara
- Slattery, M. (2010). Sosyolojide temel fikirler (3. Baskı).İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Soy, H. (2017).Toplumsal cinsiyet: Kadının sosyal ve hukuki konumu. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya Selçuk Üniversitesi.
- Taban, Ahmet (1979). Deprem ve Sorunları, TMMOB Jeoloji Odası Yayınları, Ankara.
- Tuna, A. K., Parin, S. ve Tanhan, F. (2012). Van Depremi Sosyo-Ekonomik ve Psikolojik Durum Tespiti Raporu. (Rapor No: Çocuk Araştırma Merkezi/15Nisan2012). 06 Ocak2013,http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/Van_Depremi_SEPD_Tesbiti_Raporu.pdf.
- Turan, İ. ve Kartal, A. (2011). İlköğretimde Doğal Afetler Öğretiminin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. 20. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı 8- 10 Eylül 2011. Bildiri Özeti. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Varol, N. ve Kırıkkaya, E.B. (2017). Afetler karşısında toplum dirençliliği. *Dirençlilik Dergisi*
- Yalçın, G. (2020), Doğal afetlerin etkilerine ve afet risk yönetimine toplumsal cinsiyet perspektifinden bakış: Türk ve Japon kadınlarının duruş noktasından doğal Afetler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacettepe Üniversitesi.
- Yalçın, G. (2020), Doğal afetlerin etkilerine ve afet risk yönetimine toplumsal cinsiyet perspektifinden bakış: Türk ve Japon kadınlarının duruş noktasından doğal Afetler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacettepe Üniversitesi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

Sosyal Bilgiler Öğretiminde 5. Sınıf Ders Kitaplarında Biyografi Kullanımının Değerlendirilmesi

Serdar Gözetten¹, Yasemin Çetin², Ahmet Oflu³, Ayşegül Doğan⁴, Emel Şahin⁵, Mehmet Uz⁶, Mustafa Gökmen⁷

Öz

Bu çalışmanın temel amacı 2022/2023 eğitim öğretim yılında kullanılan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biyografi kullanım durumunun incelenmesidir. Bu durumda, Sosyal Bilgiler dersinin eğitim ve öğretiminde yeni yöntem ve teknikler konusunda yapılan literatürdeki araştırmalar ile daha etkili Sosyal Bilgiler öğretimi için kavramlardan, görsel materyallerden ve edebiyattan nasıl yararlanılabileceği üzerinde durulmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada doküman olarak Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanan İlköğretim Sosyal Bilgiler 5. sınıf ders kitabından yararlanılmıştır. Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 10 kişinin biyografisine yer verildiği ve biyografisi kullanılan kişilerin tamamının erkek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre Sosyal Bilgiler ders kitabındaki bütün ünitelerde uygun kişiler araştırılarak biyografi kullanımında eşit dağılım yapılması ve kadın kişilerin biyografilerine de yer verilmesi önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler öğretimi, Sosyal Bilgiler ders kitabı, Biyografi, Doküman incelemesi

Review of the Use of Biography in 5th Grade Textbooks in Social Studies Teaching

The main purpose of this study is to examine the use of biography in 5th grade Social Studies textbooks used in the 2022/2023 academic year. In this case, the focus is on research in the literature on new methods and techniques in the education and training of the Social Studies course and how concepts, visual materials and literature can be used for more effective Social Studies teaching. Document review method, one of the qualitative research methods, was used in the research. The primary school Social Studies 5th grade textbook prepared by the Ministry of National Education (MEB) was used as the document in the research. According to the results of the study, it was determined that the biographies of 10 people were included in the 5th grade social studies textbook and all of the people whose biographies were used were male. According to the results of the research, suitable people were researched in all units in the Social Studies textbook, and suggestions were made to ensure equal distribution in the use of biographies and to include biographies of female character.

¹ Serdar Gözetten:	MEB,	serdar0935@gmail.com	ORCID: 0009 0007 7991 7784
² Yasemin Çetin:	MEB,	yaseminctinn4@gmail.com	ORCID: 0000 0003 4688 8618
³ Ahmet Oflu:	MEB,	ahmetoflu26@hotmail.com	ORCID: 0009 0002 2169 6759
⁴ Ayşegül Doğan:	MEB,	maliasya34@gmail.com	ORCID: 0009 0000 5704 4985
⁵ Emel Şahin:	MEB,	emelsahin80@gmail.com	ORCID: 0009 0007 3632 0152
⁶ Mehmet Uz:	MEB,	mehmetuz33@gmail.com	ORCID: 0009 0005 7573 7124
⁷ Mustafa Gökmen:	MEB,	gkmmnstf33@gmail.com	ORCID: 0009 0004 0128 9325

Key Words: Social Studies teaching, Social Studies textbook, Biography, Document review

Makale Geçmişi Geliş: 21.05.2023 Kabul:29.06.2023 Yayın:30.06.2023

Makale Türü Araştırma Makalesi

Önerilen Atf Gözetin, S., Çetin, Y., Oflu, A., Doğan, A., Şahin, E., Uz, M. & Gökmen, M. (2023). Sosyal Bilgiler Öğretiminde 5. Sınıf Ders Kitaplarında Biyografi Kullanımının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD)*, 4, ss. 36-46

Giriş

Sosyal Bilgiler öğretiminde ders kitapları, eğitim öğretim süreçlerinde kullanılan temel kaynaklar arasında yer almaktadır. On iki yıllık zorunlu eğitim sürecinde Sosyal Bilgiler dersi, ilkokul dördüncü sınıftan itibaren bireyin bağlı olduğu toplumdaki sosyal yaşamla ilgili görüş ve düşüncelerini biçimlendirmeleri ve bireylerin doğaya, topluma ve içinde yaşadığımız dünyaya karşı olumlu ve yapıcı tutumlar geliştirmeleri açısından oldukça önemlidir. Sosyal Bilgiler dersi ile ilgili olarak ülkemizde son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin Sosyal Bilgiler dersine yönelik olumlu düşüncelere sahip olmadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durumla ilgili olarak, Sosyal Bilgiler dersi öğretiminde öğrenciyi merkeze alan yöntem ve tekniklerin sınıflarda uygulanması konusundaki bilgi ve uygulama yetersizliği bu olumsuz durumun başlıca nedenlerinden olduğu söylenebilir. Eğitim öğretim çalışmalarının sağlıklı ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için eğitim materyallerinin önemi oldukça büyüktür. Eğitim materyallerinin de en başında ders kitapları gelmektedir. Ders kitaplarının niteliğinin yüksek olması şüphesiz eğitim öğretim süreçlerinin de niteliğinin artmasını sağlamaktadır. Ceylan, (2023) ve arkadaşlarının yapmış oldukları araştırmanın sonuçları eğitim materyallerinin öneminin pandemi süreci ile birlikte daha da arttığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte eğitim öğretim süreçlerinin vaz geçilmezi olan ders kitaplarının incelenerek daha verimli hale getirilmesi de eğitim çalışmaları adına hayati önem arz etmektedir.

Eğitim öğretim sistemi verilen bilgi beceri ve donanımlar bakımından öğrenciyi hem çeşitli değerler ve deneyimleri kazandırır hem de kişiliklerini geliştirici çeşitli fırsatlar sunar. Eğitimin ilk ve en önemli kademesi olan ilkokul, yaşam için gerekli bu bilgi ve becerileri sunması ve öğrenciyi psikolojik ve sosyal yönden hayata hazırlaması açısından büyük önem arz etmektedir. Çocukların sosyal, bilişsel ve duyuşsal olarak gelişmesine, yeni ve olumlu davranışlar benimsemelerine katkı sağlayabilecek öğretim modellerinin ilkokulda sunulması öğrencinin hayata hazırlanması bakımından önemlidir. Bu sebeple Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan çeşitli biyografilerin, öğrencinin bu gelişim çağında tanınmış kişileri örnek alması olumlu davranışlar kazanması açısından önemli bir husustur. Tanınmış kişilerin hayatlarının eserlerinin başarılarının anlatıldığı yazı türü olan Biyografi edebi bir tür olmakla beraber yalnızca edebiyat değil eğitim öğretimin her alanında sıklıkla kullanılmaktadır. Çünkü biyografinin değindiği yegâne konu insanoğludur ve onun yaptıklarıdır. Topluma karşı sorumluluklarını bilen başarılı bireyler yetiştirmek için derslerde biyografilerin kullanılması bu sebeple de yadsınamaz bir gerçektir. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde (1998), kişilerin öz geçmişi ve yaşam öyküsü olarak tanımlanan biyografi, yaşamları ve bireysel olarak yaptıklarıyla ünlü olmuş kişilerin yaşamlarını resmi belgelere dayalı olarak inceleyen edebi tür olarak tanımlanmaktadır (Oğuzkan, 2001). Biyografiyi farklı bir tanımla açıklamak gerekirse; ülkeleri adına bilimsel, sanatsal, edebi, politik ve sportif gibi alanlarda hem yaptıkları işlerle hem de yaşamlarıyla ön plana çıkan aynı zamanda içinde yaşadığı toplumda ün kazanmış kişilerin yaşamlarının belgelerle kanıtı olarak tarafsız bir şekilde yazılan edebi üründür denilebilir (Kaymakçı ve Er, 2009).

Biyografinin konusunun insan ve onun yaptıkları olması nedeniyle yaşamları incelenen kişiler, yaşadıkları toplumda oldukça tanınan, topluma örnek olacak işlerle toplum tarafından benimsenmiş yerel ya da ulusal anlamda tanınan kişiler de olabilir. Bundan dolayıdır ki eğitim kurumlarının her kademesinde verilen eğitim-öğretim çalışmalarında iyi ve sorumlu bireyler yetiştirebilmek amacıyla okutulmakta olan en temel derslerden sayılan Sosyal Bilgiler dersinde biyografilerin kullanımına

büyük önem verilerek ders kitaplarında topluma faydalı olan örnek kişilerin biyografilerinden önemli ölçüde yararlanılmaktadır (Öztürk ve Otluoğlu, 2003). Yukarıda değinilen durumlarla alakalı olarak eğitim kurumlarında okutulan Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere öğretimi konusunda biyografilerin kullanılması oldukça yaygındır. Bununla birlikte Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere hedeflenen davranışların kazandırılması, pekiştirilmesi ve davranışa dönüştürülmesi hususunda da birçok faydasının var olduğu bilinmektedir. Bu konu ile ilgili yapılan çalışmaların neticesine bağlı olarak, bu yararları kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür. (Kaymakçı, 2013):

1. Ders kitaplarında sunulan biyografiler ile bireylerin yaşadıkları toplum tarafından değer görüp, toplum adına yaptıkları çalışmalar ile üstün gayret ve başarıları sayesinde saygı duyulan kişilerin hayatlarına genel anlamda değinilmektedir.

2. Ders kitaplarında Biyografisi seçilen karakterler temaların uygun öğrenme alanları ve ünitelerde işlenen konulara göre ayrıntılı bir şekilde incelenerek özenle seçilerek, bireyin içinde yaşadığı toplum tarafından benimsenen toplumun sevgisini ve sempatisini kazanan kişilerin örnek hayatlarını aktarırken daha eğlenceli, daha etkili ve daha kalıcı bir tarihsel öğretim sağlamayı amaçlamaktadır.

4. Bütün bunlarla birlikte öğrencilere ders kitapları ile birlikte sunulan biyografilerle birlikte öğrencilerden, kişilerin hayatlarını değerlendirerek çeşitli sonuçlar çıkarıp, empati kurarak daha doğru kararlar verme özelliklerini geliştirmeleri beklenmektedir. (Kaymakçı, 2013):

Sosyal Bilgiler derslerinde biyografi kullanımına sık sık yer verilmesinin asıl nedenlerinden biri de hayatları incelenen karakterlerin, doğum yeri, çocukluğu, yetenekleri, eğilimleri, yaşam tarzı, yaptıkları anlatılırken öğrencinin kendisini onunla karşılaştırması kıyas yapması ve kendisiyle ilgili birtakım çıkarımlar yapmasıdır. Bu açıdan bakıldığında ders kitaplarında kullanılan biyografilerin, öğrencilerin kıyas yapma, kendini biyografisi kullanılan karakterlerin yerine koyma, durumlara eleştirel bakarak bir takım sonuçlar çıkarma ve eleştirel düşünme yönünün gelişebileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca derslerde tarihi seyre uygun çeşitli zaferler kazanmış ve vatani uğruna çeşitli mücadeleler vermiş kişilerin yaşamöyküsünün ele alınmasının temel amacı milletin geçmişine saygı duyan, vatanına bağlı, milletini ve devletini seven değerlerine sahip çıkan çocuklar yetiştirmektir (Kaymakçı, 2013).

Sosyal Bilgiler derslerinde ünitelerde bulunan konuların öğrencilere daha etkili ve kalıcı öğretimi ile ilgili olarak, biyografilerle birlikte birçok farklı öğretim yöntemi bir arada kullanılmaktadır. Hem ilkökul hem de ortaokul seviyesinde Sosyal Bilgiler dersi öğretimi konusunda, yapılan değerlendirmeler neticesinde birçok yöntem ve tekniğin ilkökul sosyal bilgiler öğretiminde sınıf öğretmenlerinin, ortaokul sosyal bilgiler öğretiminde ise branş öğretmenleri tarafından derslerde kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda Sosyal Bilgiler dersi öğretiminde biyografilerle birlikte kullanıldığında daha iyi öğrenmenin gerçekleştirilebileceği, bazı yöntem ve teknikler üzerinde durularak bu yöntem ve tekniklerin öğrencilerin ders başarılarına etkileri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

İşbirliğine Dayalı Öğretim Yöntemi: İşbirliğine dayalı öğrenme öğrencilerin ortak bir amacı gerçekleştirmek için oluşturdukları küçük karma grupların bir araya gelmesiyle birlikte öğrenmenin gerçekleştiği bir yöntem olarak tanımlanabilir. Sosyal Bilgiler dersinin en önemli hedeflerinden biri de okuldan çıkan öğrencinin toplum içerisinde insanlarla iş birliği halinde hayatını bağımsız ve etkin bir şekilde sürdürebilmesidir Bart ve Demirtaş (1997) . İşbirliğine dayalı öğrenmenin kazandırdığı duyuşsal olgunlukla birey sağlıklı, sosyal ilişkiler kurabilir, çevresine uyum sağlayabilir, insanlara karşı olumlu tavırlar sergileyip güçlü kişisel kimlik özelliği gösterebilir, yardıma ihtiyaç duyduğunda yardım isteyebilir veyahut yardıma ihtiyacı olan birine yardım edebilir. Bununla birlikte öğrenci anaokulundan itibaren bu yöntem sayesinde grupla etkili çalışmalar neticesinde demokratik bir yaşamı içselleştirebilir ve hayatı daha demokratik yaşayabilir diyebiliriz. Grupla birlikte çalışan öğrencilerin yalnız başına çalışan öğrencilerden çok daha fazla yöntem kullanarak başarılı oldukları da ayrıca ifade edilmektedir. (Gelici, Ö. & Bilgin, İ. 2011). Çok sayıdaki yöntemi içinde barındırın bu grup çalışması öğrencilerin soru sorma, not alma, yardımlaşma, öğrenme ilgisinde artma, canlılık gibi özelliklerinde artış sağlamaktadır. Öğrencinin bu yöntemle iyi motive edildiği durumlarda yöntemin başarıya etkisinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Gelici, Ö. & Bilgin, İ. 2011).

Klinger, Vughne ve Shay Scum (1998) ise bu öğretim yöntemi ile ilgili olarak geniş kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Yaptıkları bu araştırmayı 141 öğrenci ile tamamlamıştır. Klinger, Vughne ve Shay Scum çalışmasının sonuçlarına göre, öğrenciler açısından önem arz eden öğrencilerin ilgisine ve onları daha çok ilgilendiren konularla ilgili tartışmalar açıldığında bu öğrencilerin, konuyu daha yüksek düzeyde algıladıklarını gösteren sorular sordukları, tam tersi durumda ise öğrenciler için önem arz etmeyen onların ilgisini çekmeyen ve onların ilgilenmedikleri konularda daha az düzeyde algıladıklarını gösteren sorular sordukları tespit edilmiştir. Yine yapılan bu çalışmanın bulgularına göre deney grubunun, iş birliği içerisinde yaptıkları çalışmalarla okudukları konuları daha iyi anlayıp konu içeriklerini daha iyi anlamlandırdıkları ve çalışılan konu ile ilgili olarak bilgi edinmedeki başarılarında, kontrol grubuna göre daha fazla olumlu yönde geliştikleri görülmüştür. Benzer bir çalışmada Lederer (2000) ise 4, 5, ve 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersi ile ilgili konuları öğrenmekte zorlanan öğrencilerle deneysel bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma deneye katılan öğrencilerin karşılıklı öğrenmesi ve anlayarak okuma yapmaları üzerine temellendirilmiştir. 128 öğrenci ile yürütülen bu çalışmanın bulgularına göre deney grubunun öğrenme düzeyinin lehine bulgulara ulaşılmıştır. İşbirliğine dayalı öğretim yöntemi, öğrencileri ben merkezli davranış sergilemekten uzaklaştırırken, bu öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersine karşı olumlu tutumlar sergilemelerine katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Soru-Cevap Yöntemi: Soru cevap yöntemi ile ilgili olarak, Sosyal Bilgiler derslerinde klasik anlamda derslerde uygulanan soru-cevap mantığında ki gibi sorulan soruya karşılık birebir cevap verilmesi gibi değil de sınıfta bulunan bütün öğrencilerin sorulan soruya karşılık farklı farklı yorum yapmalarına imkân sağlamak amaçlanmaktadır (Yeşilmen,1983). Bu yöntem ile birlikte öğrencilerden, sınıfa karşı sorulan sorularla sınıfta uygun tartışma ortamı yaratılarak, öğretmenin de uygun şekilde yönlendirmesi ile beklenen sonuçlara ulaşarak yoruma dayalı doğru çıkarımlarda bulunma gibi üst düzey düşünme becerileri kazanmaları beklenmektedir (Bademci, 1997). Eğitim öğretim çalışmalarında en fazla başvurulan eğitim-öğretim yöntemlerinden biri olan soru-cevap yöntemi ile ilgili olarak en aktif öğrenme modellerinden biridir. Bütün derslerde kullanılabilen bu yöntem ile öğretmen tarafından anlatılan konularla ilgili olarak anlık sorular sorulduğunda doğrudan öğrencilerin zihinlerini aktif hale getirip öğrenci merkezli öğrenmeyi destekleyerek öğrencilerin aktif olarak düşünmelerini sağlamaktadır. Soru-cevap yöntemine göre sorulan sorular ikiye ayrılmaktadır. Birinci tip sorular, öğrencilere sorular sorarak onların öğrenmelerine kısa yoldan yardımcı olan basit sorulardan oluşur. İkinci tip sorular ise öğrencilerin üst düzey düşünmelerini ve sorulan sorulara birden fazla farklı farklı yorum getirmelerini sağlayan karmaşık sorulardan oluşur. “Karmaşık sorular”, üst düzey düşünme gerektirerek aktif bir şekilde öğrenme için hayati öneme sahiptir” (Erkan, 1998).

Çoklu Zekâ Yöntemi: Zekânın standart bir boyutta olmadığı aksine bireysel anlamda her bireyde farklı derecelerde olup farklı şekillerde işlediğini öne süren çoklu zekâ teorisi ilk olarak Gardner tarafından 1983 yılında ortaya atılmıştır. Yöntemin en önemli özelliği öğreneni yani öğrenciyi merkeze alan, öğrencinin bireysel özelliklerine ilgi ve yeteneklerine göre tasarlanan bir yapıda olmasıdır. Yılmaz (2002), Sosyal Bilgiler dersinde çoklu zekâ yönteminin kullanımına yönelik ilkökul 4. sınıfa giden 16 öğrenci üzerinde deneysel bir çalışma yapmıştır. Araştırmanın bulgularına göre her bir öğrencide farklı zekâ türlerinin baskın olduğunu görmüş ve anlamlı bir farklılık olduğunu kanıtlamıştır. Yapılan çalışma incelendiğinde öğrencileri birbirinden ayıran bireysel özelliği ile sahip olduğu zekâ grubu arasında paralellik olduğu sonucunu gözler önüne serilmiştir. Ayrıca çalışmada matematiksel, dilsel, bedensel, sosyal, görsel ve müziksel zekânın her bir öğrencide baskın olma derecesinin farklı olduğu ve bu derecelere göre öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersi konularını anlama ve hatırlama derecelerinin de baskın olduğu zekâ türüyle paralel olduğu görülmüştür. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar dikkate alındığında Sosyal Bilgiler öğretiminde öğretmenlerin dersleri planlarken, bireysel farklılıkları dikkate alarak, öğrencilerin baskın oldukları zekâ türlerini destekleyecek biçimde etkinlik tasarımları, dersin öğretimi ve kalıcılığı konusunda olumlu katkı sağlayabilir diyebiliriz.

Problem Çözme Yöntemi: Bir insan doğumdan ölüme hayatı boyunca çeşitli problemlerle karşılaşır. Ve bu problemleri çözmek için farklı bakış açılarıyla bakıp çeşitli çözüm yolları bulmaya

çalışır. Öğretim yöntemi olarak baktığımızda problem çözme yöntemi hemen hemen her derste etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Problemlerle başa çıkma süreci derslerde verilen konular aracılığıyla öğrenciye kavratılmaya çalışılır (Kalaycı, 2001). Günlük hayatta nasıl problem çözme becerilerini kullanıyorsa sınıf ortamı da aynıdır. Örneğin Sosyal Bilgiler dersinde çevre kirliliği konusu ele alınıyorsa bu bir problemdir ve çözüm yolları aranmaktadır. Burada öğretmenin problemi ele alış şekli aradığı çözüm yolları bu çözüm yollarını ararken öğrenciyi konulara dâhil etmesi birlikte etkileşim halinde olmaları bu yöntemin çocuğa hayatta karşılaştığı problemlere karşı çözüm üretmesine olumlu yönde katkı sağlayabileceğini söyleyebiliriz. Bu yöntemle hedeflenen asıl amaç öğrencinin bir probleme odaklanıp onun çözümüne yönelik yeni fikirler araması, bu çözümleri ararken zihnini en üst seviyede kullanması, bulduğu çözümler arasında muhakeme yapabilmesi, nihayetinde gelecekte gerçek hayatında karşılaşılabileceği her tür problemi çözerken pratiklik kazanabilmesidir (Kalaycı, 2001). Kan (2003), yaptığı çalışmada problem çözme yönteminin deney grubu öğrencileri üzerinde olumlu sonuçlar elde etmiştir. Yani bu çalışmanın bulgularına göre Sosyal Bilgiler dersinde problem çözme yönteminin kullanılması öğrencinin lehine başarısını arttırdığı, kişisel ve toplumsal problemlere çözüm üretebilmelerine katkı sağladığı ve bilimsel düşünme becerilerini geliştirebileceğini söylemek mümkündür.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Sosyal Bilgiler öğretimi kapsamında ortaokul Sosyal Bilgiler 5. sınıf ders kitaplarında biyografi kullanım durumunun ortaya konulmasıdır. Yapılan bu çalışma ile aşağıdaki soruya cevap aranmaktadır:

Bu çalışmada araştırmacılar, ilkököl 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biyografilerin kullanım durumu nedir? Sorusuna cevap aranmaktadır.

Bu çalışma, öğretim yöntemi olarak değerlendirilen biyografilerin ortaokul ders kitaplarında kullanım durumunu ortaya konulacağı için ayrıca önemli görülmektedir. Çalışma kapsamında yapılan literatür taraması sonucunda, araştırmanın konusu olan ders kitaplarında biyografilerin kullanımı ile ilgili yapılan araştırmaların ve çalışmaların sınırlı sayıda oluşu, yapılan çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Yöntem

Yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme yönteminden faydalanılmıştır. Doküman inceleme yönteminde araştırılacak konu ile ilgili literatür taraması yapılarak konu ile ilgili olan varsa, arşiv kayıtları, kitaplar, dergiler, biyografiler, günlükler, mektuplar, gibi birbirinden farklı yazılı ve görsel materyaller incelenir (Balcı, 2001). Bununla birlikte, Kırıl (2020) doküman analizini bir nitel veri analiz yöntemi olarak ele alırken, O'Leary (2017) bir veri toplama tekniği ve aynı zamanda dolaylı bir veri analiz yöntemi olarak doküman analizi üzerinde durmuştur. Yapılan bu çalışmada da doküman inceleme yönteminin seçilme nedeni, yöntem olarak araştırmanın amacına uygunluğu ve yazılı materyal kapsamında değerlendirilecek olan ders kitaplarını incelemeye uygun olmasıdır.

Veri Toplama Aracı

Yapılan çalışmada verileri toplamak için 2022/2023 eğitim öğretim yılında MEB'e bağlı olan okulların 5. sınıflarında Sosyal Bilgiler dersinde okutulan kitaptan faydalanılmıştır. İncelenen kitapta 7 tema ve toplamda 33 metin bulunmaktadır.

Verilerin Analizi

Biyografilerin ders kitaplarında kullanım durumları üzerine yapılan bu çalışmada ders kitaplarının içerikleri analiz edileceğinden dolayı içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmada

kullanılan ortaokul Sosyal Bilgiler 5. sınıf ders kitabındaki biyografi kullanımına dair elde edilen veriler, tema, öğrenme alanı, metin sayısı, kazanım ve kişi gibi kriterler çerçevesinde analiz edilerek tablolar halinde sunulmuştur.

Bulgular

Çalışmanın amacı olan Sosyal Bilgiler 5. sınıf ders kitabında biyografi kullanımının durumu ile ilgili olarak, ders kitabı incelenmiş ve ders kitabındaki temalar kitaptaki sıraya göre yazılarak, kitapta kullanılan biyografiler Tablo 1’de gösterilerek yapılan doküman analizi sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

Tablo 1.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf ders kitabı biyografi kullanım durumu

Tema	Öğrenme Alanı	Metin Sayısı	Kazanım	Kişi
Hep Birlikte Yaşıyoruz		4		
Tarihi ve Kültürel Değerlerimiz		5		
Çevremizi Tanyalım		5		
Bilim, Teknoloji ve Sosyal Yaşam	Bir Fikrim Var	6	Bilim insanları ve mucitlerin ortak özelliklerini öğrenir. Bilimsel düşünmenin, bilimsel çalışmaların başarıya ulaşmasında önemli olduğunu kavrar. Bilim insanları ile mucitlerin arasındaki farkı söyler.	İbn-i Sina Aziz Sancar Cahit Arf Isaac Newton Gazi Yaşargil Thomas Edison Louis Pastör Charles Messier Dilhan Eryurt
İnsan ve Ekonomik Faaliyetler		5		
Güç Yönetim ve Toplum	Milli Değerlerimiz	4	Anayasa’da, millî egemenlik ve bağımsızlık konusunda yapılan açıklamalara örnek verir. Millî egemenliğimizi ve bağımsızlığımızı temsil eden değerlerimize örnek verir. Bayrak, millî marş ve başkent gibi değerlerin, özgür ve bağımsız devletlerin sahip	Rıza Kayaalp

Tablo 1’de görüldüğü üzere ortaokul 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersi kitabında biyografinin kullanım durumu ortaya konulmuştur. Yapılan analize göre 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Hep Birlikte Yaşıyoruz, Tarihi ve Kültürel Değerlerimiz, Çevremizi Tanıyalım, Bilim, Teknoloji ve Sosyal Yaşam, İnsan ve Ekonomik Faaliyetler, Güç Yönetim ve Toplum ve Küresel İlişkiler Ağı” olmak üzere toplam 7 tema olduğu görülmüştür. Ders kitabında bulunan 7 temada toplamda 33 metin bulunmaktadır. Tablo 1’de metin sayıları incelendiğinde bazı temalarda 6, bazı temalarda 5, bazılarında ise 4 metin işlenmiş olup, temalara göre metin sayılarında farklılıklar olduğu görülmektedir. Aynı zamanda ders kitabında ‘Bir Fikrim Var ve Milli Değerlerimiz’ olmak üzere 2 öğrenme alanı belirlenmiştir. Söz konusu bu öğrenme alanları sırasıyla “Bilim, Teknoloji ve Sosyal Yaşam” ile “Güç, Yönetim ve Toplum” temalarında yer almıştır. İki ünite de kullanılan kişi biyografisi sayısı toplam 10 olmakla beraber, söz konusu ünitelerle ilişkili kazanım sayısı 6 olarak belirlenmiştir. Tablo 1 incelendiğinde özellikle “ Bilim, Teknoloji ve Sosyal Yaşam” ünitesinde toplam dokuz kişinin biyografisinin kullanılması dikkat çekicidir. Bu da muhtemelen ünitenin öneminden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Kullanılan diğer 1 kişinin biyografisi ise “Güç, Yönetim ve Toplum” ünitesinde kullanılmıştır. İncelenen kitapta toplam 7 temanın 2’sinde biyografi kullanılmış olması 5 temada ise hiç biyografi kullanılmaması bununla beraber kullanılan biyografi sayısının bir temada 9 ve diğer tema da ise 1 tane olması biyografi kullanımını konusunda dengeli bir dağılım yapılmadığını ortaya koymaktadır. Araştırmada dikkatleri çeken bir başka bulgu ise biyografi kullanımında cinsiyet tercihidir. İncelenen 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında biyografisi kullanılan kişilerin tamamının erkek biyografisi olması buna karşılık hiç kadın biyografisinin kullanılmaması araştırmada en çok dikkat çeken bulgudur. Bunun yanı sıra 5. sınıf öğrencilere biyografinin ne olduğu, nasıl hazırlanabileceği anlatılmış ve uygulama yapmak açısından çevrelerinde yer alan insanlardan önemli gördüklerinin biyografisini hazırlamaları istenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Biyografi edebi bir tür olarak eğitim alanında sıklıkla kullanılmakla beraber, sadece edebiyat alanında kullanılmayıp eğitim ve öğretim çalışmalarının tüm derslerinde kullanılan bir eğitim öğretim yöntemidir. Bu çalışmada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapsamında ortaokul 5.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biyografinin kullanım durumu incelenmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada incelenen kitap 2022-2023 eğitim öğretim yılında MEB tarafından devlet okullarına dağıtılan ve 5. sınıflarda okutulan Sosyal 5. sınıf Bilgiler ders kitabı incelenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen kitapta biyografi kullanımına aktif bir şekilde yer verildiği tespit edilmiştir. Kullanılan biyografiler ünitelere eşit olarak dağıtılmamış olup, belirli ünitelerde sıkça kullanım, bazılarında ise az biyografi kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanılan biyografilerin öğrencilerin zihninde kalıcı olması için görsel materyallerle desteklendiği görülmüştür. Yiğittir ve Öcal’ın (2010), yaptıkları çalışmayla ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin biyografisi verilen örnek kişileri örnek alarak çalışkanlıklarını arttırdıklarını tespit ederek benzer bir sonuca ulaşmıştır. Temalara göre biyografi kullanım sayıları karşılaştırıldığında en az biyografi kullanımının “Güç, Yönetim ve Toplum” temasında olmak üzere 1 kere kullanıldığı, en çok biyografi kullanımının ise “Bilim, Teknoloji ve Sosyal Yaşam” temasında 5 kere kullanıldığı belirlenmiştir. Bu durumda 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında biyografi kullanımının önem verilen ünitelere göre fazla ve az kullanıldığını

söylemek mümkündür. İncelenen kitapta biyografisi kullanılan kişilerin tamamının erkek kişi olması, kadın kişilerin biyografilerine hiç yer verilmemesi araştırmanın en dikkat çekici bulgusudur.

Biyografi kullanımı ile öğrencilere dersleri daha kalıcı bir şekilde öğretmek, bu sayede konuyla ilgili geçmişte değerli katkılar sunmuş şahsiyetler hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Böylece öğrencilerin biyografisi kullanılan toplum için değerli kişileri örnek alarak hedeflenen kazanımlara ulaşacakları düşünülmektedir. Doğan ve Er Tuna'nın (2023), ortaokul Sosyal Bilgiler öğretiminde ders kitaplarında biyografi kullanım durumunu ile ilgili yaptıkları araştırma neticesinde, inceledikleri 4, 5 ve 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki biyografi kullanım durumunu ayrıntılı olarak ortaya koymuş olup, ders kitaplarında kullanılan biyografilere ve biyografi yöntemine dikkat çekmişlerdir. Ders kitaplarında biyografi kullanımı ile ilgili olarak bir başka çalışma da Karabulak (2023) ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilmiştir. Karabulak ve arkadaşları, Türkçe öğretiminde biyografi kullanımının etkileri üzerine 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında çalışma yaparak, biyografi kullanım durumunu değerlendirmiş olup, Türkçe ders kitaplarında biyografi kullanım durumunun yoğunluğunu ortaya koymuş ve biyografi kullanımının önemine vurgu yapmışlardır. Er'in (2010) yılında yaptığı benzer bir çalışma ile ortaokul öğrencilerinin toplumda örnek olan ve hayatları ile merak uyandıran kişilerin biyografisini araştırıp yazarak, yazdıkları kişileri de rol model aldıkları tespit edilmiş ayrıca, bu kişilerin özellikler ilişkin görüşlerde başarı-çalışkanlık arasında pozitif bir ilişki bulunması yine ders kitaplarında biyografi kullanımının önemini ortaya koymaktadır. Öğrencilere verilmek istenene konuların öğretilmesi esnasında özellikle temalarda kullanılan metinlerin yazarlarının hayatlarına vurgu yapılarak bu yazarları biyografilerine yer verilerek yazarların ön plana çıkarılması dikkat çekicidir. Biyografisi kullanılan kişilerin bir kısmının geçmişte yaşamış bir kısmının ise hala yaşayan kişiler olduğu dikkat çekmektedir. Benzer şekilde bilimsel gelişmeler konusunda geçmiş dönemde bilime önemli katkılar sunmuş Türk bilim insanlarının biyografisine de ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Yapılan çalışmanın sonuçlarına dayanarak, öğrenciler üzerinde daha etkili bir Sosyal Bilgiler öğretimi için aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

- Yapılan çalışmada erkek kişilerin biyografilerinin kullanımında kadın biyografi kullanımına göre çok büyük bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda ders kitaplarında kadın kişiler ve erkek kişilerin biyografilerinin kullanımı konusunda daha hassas davranılarak kadın ve erkek biyografi kullanım sayısı olarak olabildiğince eşit sayılarda yer verilmelidir.
- İncelenen ders kitabında bazı ünitelerde biyografi kullanımına oldukça fazla yer verildiği görülmüş, buna karşılık bazı ünitelerde ise hiç biyografi kullanılmadığı görülmüştür. Bu durumda her üniteye uygun karakterler araştırılarak daha fazla biyografi kullanımına gidilmelidir.
- İncelenen kitapta biyografileri kullanılan kişilerin görselleri de sunulmuştur. Öğrencilerin daha fazla dikkatlerini çekmek ve hafızalarında daha kalıcı olması açısından biyografisi kullanılan kişilerin varsa çizgi filmleri, animasyonları ya da belgeselleri öğrencilere izlettirebilir.
- Çalışmada Sosyal Bilgiler 5. sınıf ders kitabında biyografi kullanım durumu incelenmiştir. Biyografi ile ilgili yapılan alan yazın taramasında konu ile ilgili çalışmaların azlığı ortaya konmuştur. Bu durumda biyografi kullanımı ile ilgili daha kapsamlı çalışmaların yapılması, farklı ders kitaplarında da biyografi kullanım durumlarının ortaya konarak karşılaştırmalı analiz yapılması konu ile ilgili alan yazına katkı sağlayabilir.

Araştırmacıların Rolü

Tüm araştırmacılar makalenin başından sonuna kadar eşit bir şekilde katkı sunmuştur.

Etik Onayı

Bu makalenin yazımında görev alan yazarlar çalışmalarında kullandıkları materyal ve yöntemler için etik kurul onayına gerek olmadığını beyan ederler.

Sınırlılıklar

Araştırma 2022/2023 eğitim öğretim yılı ile bu eğitim öğretim yılında milli MEB tarafından dağıtılan ve devlet okullarında okutulan E Kare Yayıncılık tarafından yayımlanan 5.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı ile sınırlandırılmıştır.

Kaynakça

- Akinoğlu, O. ve Arslan, Y. (2007). Türkiye’de ortaöğretim öğrencilerinin tarih kavramlarını kazanma durumu ve değerlendirilmesi. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, s. 138-154.
- Arıkan, R. (2004). *Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Arslan, H. (2000). İlköğretim İkinci Kademesinde Okutulan Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretim Sürecinde Kullanılan Metotlar Üzerine Bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van,
- Ata, B. (2008). Sosyal Bilgilerde Atatürkçülük konularının eğitimi ve öğretmenin rolü içinde B. Tay ve A. Öcal (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Öğretimi* (s. 283- 299). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Aycan, Ş., Kaynar, Ü., Türkoğuz, S. ve Arı, E. (2002, Eylül). İlköğretimde kullanılan fen bilgisi ders kitaplarının bazı kriterlere göre incelenmesi. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi’nde sunuldu, Ankara.
- Aydın, İ. (2005). Okul çevre ilişkileri. Y. Özden (Ed.). *Eğitim ve okul yöneticiliği el kitabı* içinde (s. 161–185). Ankara: Pegem Akademi.
- Bademci, V. (1997) . *Aymazlığın Sonu: Geleceği Tehlikede Bir Ulus*. Ankara: Gazi Kitabevi .
- Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Barth, J. L. Demirtaş A (1997). *İlköğretim Sosyal Öğretimi, Yök/ Dünya*
- Ceylan, B., Alpaslan, A., Taş, Ü., Yılmaz, E., Gözler, C., Sezen, H. C., Genç, M., Alpaslan, B., Şimşek, N., Duran, A. (2023). The evaluation of educational materials according to the opinions of class teachers in the process of distance education. *BSJ Pub Soc Sci*, 6(2): 63-72.
- Danacıoğlu, E. (2001). *Geçmişin izleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Demircioğlu, İ. H. ve Tokdemir A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: Amaç, işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (15), s. 69-88.
- Demirel, Ö. (1999). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*, MEB Yayınları, İstanbul 1999
- Doğan, M., & Er Tuna, Y. . (2023). Sosyal bilgiler öğretiminde ders kitaplarında biyografinin kullanımı. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 3(5), 879–889.
- Er, H. (2005). Sosyal dersinde biyografi öğretimi: “Atatürk’ün hayatı” metninin analizi ve yeni bir tasarım. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Er, H. (2009). Sosyal eğitiminde biyografi öğretimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* (Prof. Dr. Reşat Genç’e Armağan Özel Sayısı), 29 (5), s. 1546-1557.
- Er, H. (2010). Sosyal eğitimi kapsamında ortaokul öğrencilerinin “biyografi” kullanımına ilişkin görüşleri. (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Erkan S. (1998). "Teacher' Role İn Guidance" G. Ü . Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi , Cilt 18, Sayı 2. S. 65-71.
- Gelici, Ö. & Bilgin, İ. (2011). İşbirlikli öğrenme tekniklerinin tanıtımı ve öğrencilerin görüntülerinin incelenmesi. Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 1(1), 40-70.
- Gençtürk, M. (2005). Tarih öğretiminde biyografi kullanımı. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. Hiz. Ltd. Şti.
- Howard, J. B. (1999). Using a social studies theme to conceptualize a problem, *The Social Studies*, 90, 171-176, 1999.
- Kabapınar, Y. (2005). Bir öğretim materyali olarak hayat bilgisi ve Sosyal ders kitapları. İçinde C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Öğretimi* (365-394). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kan, Ç. (2003). Problem Çözme Yönteminin İlköğretim İkinci Kademe Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrenci Başarısına Etkisi, YL Tezi, Ankara, Gazi Ün. Eğitim Bilimleri Enst., Ankara.
- Kavcar, Cahit ve diğerleri; *Sosyal Öğretimi*, Engin Yayınevi, Ankara 1997
- Kaya, A. (2011). Biyografik eserlerin tarih öğretimine katkısı ve ikinci meşrutiyet'ten cumhuriyet'e uzanan sürecin değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kaymakçı, S. & Er, H. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Biyografinin Kullanımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (25) 198-224
- Kaymakçı, S. ve Er, H. (2009). Sosyal Bilgilerde biyografi kullanımı. İçinde M. Safran (Ed.), *Sosyal Eğitimi* (s. 414-428). Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
- Kirman, J. M. & Jackson C. (2000). The Use of Postage Stamps To Teach Social studies Topics, *Social Studies*
- Klinger, J. K. ve diğerleri., Collaborative strategic reading during social studies in heterogeneous fourth-grade classroom, *Elementary School J.*, 1, 99, 3-20, 7. Lederer, J. M., Reciprocal Teaching of Social Studies in Inclusive Elementary Classroom, 1998.
- Lederer, J. M. (2000). Reciprocal Teaching of Social Studies in Inclusive Elementary
- Levstik, L. (1995). Narrative constructions: Cultural frames for history. *The Social Studies*, 86, pp. 113-116.
- Levstik, L. S. & Barton, K. C. (2005). Doing history: Investigating with children in elementary and middle schools. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Maxim, G. W. (1999). *Social studies and the elementary school child*. New Jersey: Prentice Hall.
- McGowan, T. ve Guzzetti, B. (1991). Edebiyat temelli Sosyal öğretimi (Çev: Ahmet Doğanay). http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/doganay_01.pdf, adresinden 20 Ocak 2023 tarihinde indirilmiştir.
- MEB. (2018). İlköğretim 5 Sosyal Bilgiler Ders Kitabı. Ankara: E Kare Eğitim Yayıncılık Matbaacılık. Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. London: Sage
- O'Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project*. SAGE Publications Inc.
- Oğuzkan, F. (2001). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Anı Yay.
- Otluoğlu, R. (2001). İlköğretim Okulu 5. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yazılı Edebiyat Ürünlerini Ders Aracı Olarak Kullanmanın Duyuşsal Davranış Özelliklerini Kazanmaya Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- Öztürk C. ve Otluoğlu, R. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*. Ankara: Pegem A Yayıncılık

Sills-Briegel, T. & Camp, D.(2000). Using Literature to explore social issues, *Social Studies*, 3, 91, 116-120

Street, C. (2002). Teaching with the newspaper, *Social Studies*, 3, 93, 131-134, 2002.

Ünalın, Ş. (2001).*Sosyal Öğretimi*. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yalın, İ. (2000). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2002. , 4, 91, 187-191, 2000.

Yeşilmen, N. (1983). Sınıf İçi Sözlü Etkileşim Analizi Yöntemiyle Değerlendirmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi).Ankara: Ankara Üniversitesi.

Yılmaz, G. (2002). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersi vatan ve millet ünitesinde çoklu zekâ kuramına göre geliştirilen eğitim durumunun öğrencilerin akademik başarısına etkisi ve öğrenci görüşleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Yiğittir, S. Öcal, A. (2010). “İlköğretim 6.Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 407-416.

Türkçe Öğretiminde 4. Sınıf Ders Kitaplarında Biyografi Kullanımının İncelenmesi

Efsun Gözeten¹, Celal Gözler², Yusuf Emrah Ergil³, Ramazan Evkuran⁴, Mesut Sevinti⁵, Volkan Olcaytu⁶, İbrahim Çal⁷

Özet

Türkçe öğretiminde ders kitapları, eğitim öğretim sürecinin yürütülmesinde temel kaynaklar arasında gösterilmektedir. On iki yıllık zorunlu eğitim sürecinde Türkçe öğretimi, ilkokul birinci sınıftan itibaren bireyin bağlı olduğu toplumdaki iletişimi sağlamak, yaşama ilgili görüş ve düşüncelerini biçimlendirmek, bireylerin doğaya, topluma ve içinde yaşadığımız dünyaya karşı olumlu, yapıcı tutumlar geliştirmeleri açısından oldukça önemlidir. Son yıllarda Türkçe dersinin öğretiminde öğrenciyi merkeze alan yöntem ve tekniklerin sınıflarda uygulanması konusundaki bilgi ve uygulama yetersizliği dikkatleri çekmektedir. Çalışmanın temel amacı 2022/2023 eğitim öğretim yılında 4. sınıf Türkçe ders kitabında biyografi kullanım durumunun incelenmesidir. Çalışmada Türkçe öğretiminde yeni yöntem ve teknikler konusunda yapılan literatürdeki araştırmalar ile daha etkili Türkçe öğretimi için kavramlardan, görsel materyallerden ve edebiyattan nasıl yararlanılabileceği üzerinde durulmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada doküman olarak Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanan İlköğretim Türkçe 4. sınıf ders kitabından yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak çözümlenmiştir. Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre 4. sınıf ders kitabında toplamda 7 kişinin biyografisine yer verildiği görülmüştür. Araştırmada 4. sınıf ders kitabında biyografisi kullanılan karakterlerin tamamının erkek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki bütün ünitelerde uygun karakterlerin araştırılarak biyografi kullanımına daha fazla yer verilmesi ve kadın karakterlerin biyografilerine de mutlaka yer verilmesi önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, Türkçe ders kitabı, biyografi

Review of Biography Use in 5th Grade Textbooks in Turkish Teaching

Abstract

Textbooks in Turkish teaching are among the main sources for the execution of the education and training process. Teaching Turkish language in the twelve-year compulsory education process is very important in terms of providing communication in the society to which the individual is connected, shaping his views and thoughts

¹ Efsun Gözeten: MEB, efsun0935@hotmail.com ORCID: 0009 0002 3300 6620
² Celal Gözler: MEB, celalgozler@gmail.com ORCID: 0009 0009 9456 0263
³ Yusuf Emrah Ergil: MEB, yusufemrahergil@gmail.com ORCID: 0009 0006 7963 8024
⁴ Ramazan Evkuran: MEB, ramazan.evkuran@gmail.com ORCID: 0009 0008 0463 4402
⁵ Mesut Sevinti: MEB, sevinti3@gmail.com ORCID: 0009 0005 3385 439X
⁶ Volkan Olcaytu: MEB, olcaytu01@hotmail.com ORCID: 0009 0003 4100 1042
⁷ İbrahim Çal: MEB, calibrahim39@gmail.com ORCID: 0009 0007 7312 1451

about life, and developing positive and constructive attitudes towards nature, society and the world we live in. In recent years, the lack of knowledge and practice about the application of methods and techniques that center the student in the teaching of Turkish language in the classroom has attracted attention. The main purpose of the study is to examine the use of biography in the 4th grade Turkish textbook in the 2022/2023 academic year. In the study, it is focused on the researches in the literature on new methods and techniques in the education and training of Turkish lessons and how concepts, visual materials and literature can be used for more effective Turkish teaching. In the research, the document review method, one of the qualitative research methods, was used. The primary school Turkish 4th grade textbook prepared by the Ministry of National Education (MEB) was used as a document in the research. The data obtained as a result of the research were analyzed by subjecting content analysis. According to the results of the research, it was seen that the biographies of 7 people were included in the 4th grade textbook. Biography is used more in some units and less in some units. On the other hand, it was determined that no biography was used in some units. In the study, it was determined that all of the people whose biographies were used in the 4th grade textbook were male people. According to the results of the research, suggestions were made to search for suitable people in all units in the 4th Grade Turkish textbook, to include more biographies and to include biographies of female character.

Key Words: Turkish teaching, Turkish textbook, biography

Makale Geçmişi	Geliş: 29.05.2023	Kabul:29.06.2023	Yayın:30.06.2023
Makale Türü	Araştırma Makalesi		
Önerilen Atf	Gözeten, E., Gözler, C., Ergil, Y. E., Evkuran, R., Sevinti, M., Olcaytu, V. & Çal, İ. (2023). Türkçe Öğretiminde 4. Sınıf Ders Kitaplarında Biyografi Kullanımının İncelenmesi. <i>Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD)</i> , 4, ss. 47-57.		

Giriş

Eğitim öğretim çalışmalarının sağlıklı ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için eğitim materyallerinin önemi oldukça büyüktür. Eğitim materyallerinin de en başında ders kitapları gelmektedir. Ders kitaplarının niteliğinin yüksek olması şüphesiz eğitim öğretim süreçlerinin de niteliğinin artmasını sağlamaktadır. Ceylan, (2023) ve arkadaşlarının yapmış oldukları araştırmanın sonuçları eğitim materyallerinin öneminin pandemi süreci ile birlikte daha da arttığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte eğitim öğretim süreçlerinin vaz geçilmezi olan ders kitaplarının incelenerek daha verimli hale getirilmesi de eğitim çalışmaları adına hayati önem arz etmektedir.

Biyografi edebi bir tür olarak eğitim alanında sıklıkla kullanılmakla beraber, sadece edebiyat alanında kullanılmayıp eğitim ve öğretim çalışmalarının tüm derslerinde oldukça kolay ve rahatlıkla kullanılan bir eğitim öğretim aracıdır. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde (1998), karakterlerin öz geçmişi ve yaşam öyküsü olarak tanımlanan biyografi, yaşamları ve bireysel olarak yaptıklarıyla ünlü olmuş karakterlerin yaşamlarını resmi belgelere dayalı olarak inceleyen edebi tür olarak tanımlanmaktadır (Oğuzkan, 2001). Biyografiyi farklı bir tanımla açıklamak gerekirse; ülkeleri adına bilimsel, sanatsal, edebi, politik ve sportif gibi alanlarda hem yaptıkları işlerle hem de yaşamlarıyla ön plana çıkan aynı zamanda toplum nezdinde ün kazanmış karakterlerin yaşamlarının belgelerle kanıtı olarak tarafsız bir şekilde yazılan edebi üründür diyebiliriz (Kaymakçı ve Er, 2009).

Eğitim öğretim sistemi verilen bilgi beceri ve donanımlar bakımından öğrenciye hem çeşitli değerler ve deneyimleri kazandırır hem de kişiliklerini geliştirici çeşitli fırsatlar sunar. Eğitimin ilk ve en önemli kademesi olan ilkokul yaşam için gerekli bu bilgi ve becerileri sunması ve öğrenciyi psikolojik ve sosyal yönden hayata hazırlaması açısından büyük önem arz etmektedir. Çocukların sosyal bilişsel ve duyuşsal olarak gelişmesine yeni ve olumlu davranışlar benimsemelerine katkı sağlayabilecek öğretim modellerinin ilkokulda sunulması öğrencinin hayata hazırlanması bakımından önemlidir. Bu sebeple Türkçe ders kitaplarında kullanılan çeşitli biyografilerin, öğrencinin bu gelişim çağında tanınmış kişileri örnek alması olumlu davranışlar kazanması açısından önemli bir husustur. Tanınmış kişilerin hayatlarının eserlerinin başarılarının anlatıldığı yazı türü olan Biyografi edebi bir tür olmakla beraber yalnızca edebiyat değil eğitim öğretimin her alanında sıklıkla kullanılmaktadır.

Çünkü biyografinin değindiği yegâne konu insanoğludur ve onun yaptıklarıdır. Topluma karşı sorumluluklarını bilen başarılı bireyler yetiştirmek için derslerde biyografilerin kullanılması bu sebeple de yadsınamaz bir gerçektir. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde (1998), kişilerin öz geçmişi ve yaşam öyküsü olarak tanımlanan biyografi, yaşamları ve bireysel olarak yaptıklarıyla ünlü olmuş kişilerin yaşamlarını resmi belgelere dayalı olarak inceleyen edebi tür olarak tanımlanmaktadır (Oğuzkan, 2001). Biyografiyi farklı bir tanımla açıklamak gerekirse; ülkeleri adına bilimsel, sanatsal, edebi, politik ve sportif gibi alanlarda hem yaptıkları işlerle hem de yaşamlarıyla ön plana çıkan aynı zamanda toplum nezdinde ün kazanmış kişilerin yaşamlarının belgelerle kanıtı olarak tarafsız bir şekilde yazılan edebi üründür diyebiliriz (Kaymakçı ve Er, 2009).

Biyografinin konusunun insan ve onun yaptıkları olması nedeniyle yaşamları incelenen kişiler, yaşadıkları toplumda oldukça tanınan, topluma örnek olacak işlerle toplum tarafından benimsenmiş yerel ya da ulusal anlamda tanınan kişiler de olabilir. Bundan dolayıdır ki eğitim kurumlarının her kademesinde verilen eğitim-öğretim çalışmalarında iyi ve sorumlu bireyler yetiştirebilmek amacıyla okutulmakta olan en temel derslerden sayılan Türkçe dersinde biyografilerin kullanımına büyük önem verilerek ders kitaplarında topluma faydalı olan örnek karakterlerin biyografilerinden önemli ölçüde yararlanılmaktadır (Öztürk ve Otluoğlu, 2010). Yukarıda değinilen durumlarla alakalı olarak eğitim kurumlarında okutulan Türkçe dersinin öğrencilere öğretimi konusunda biyografilerin kullanılması oldukça yaygındır. Bununla birlikte Türkçe dersinde öğrencilere hedeflenen davranışların kazandırılması, pekiştirilmesi ve davranışa dönüştürülmesi hususunda da birçok faydasının var olduğu bilinmektedir.

Türkçe dersinde biyografi kullanımının temel amaçlarından birinin öğrencilerden, biyografisi kullanılan karakterlerin hayatları ile kendi içinde bulunduğu durumların karşılaştırmasını yaparak çeşitli çıkarımlarda bulunarak bireysel anlamda daha fazla eleştirel düşünerek eleştirel düşünme yönlerinin daha fazla geliştirilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda uygun konularla sunulan biyografilerle birlikte öğrencilerden, karakterlerin hayatlarını inceleyerek bu hayatlardan çeşitli çıkarımlar yaparak öğrencilerde empati kurarak daha doğru kararlar verme, toplumun her bireyinde bulunması beklenen vatanına bağlılık ve milletine karşı sevgi duygusu, milletinin toplumsal tarihine ve geçmişine saygı duyarak milletini ve devletini sevmeye gibi değerlerin geliştirilmesi de hedeflenmektedir. Bu konu ile ilgili yapılan çalışmaların neticesine bağlı olarak, bu yararları şu şekilde şu şekilde sıralamak mümkündür (Kaymakçı, 2013):

1. Derslerde kullanılan biyografiler ile toplum tarafından kabul görüp yaptığı çalışmalar ve başarıları ile saygı duyulan karakterlerin hayatlarına genel olarak odaklanılmaktadır. Aynı zamanda biyografiye konu olan karakterlerin hayatlarının tarihsel bir sunumu ile birlikte öğrencilere verilmek istenen hedef ve davranışlar iki taraflı olarak sunulmaktadır.

2. Biyografiye konu olan kişiler uygun öğrenme alanı ve ünitelerde işlenen konulara özenle seçilerek özellikle, toplumca benimsenen yaptığı çalışmalarla, takdir edilip toplumun sevgisini ve sempatisini kazanan karakterlerin örnek hayatlarını aktarırken daha eğlenceli, daha etkili ve daha kalıcı bir tarihsel öğretim sağlamaya amaçlanmaktadır.

3. Biyografilere konu olan toplum tarafından ünlü sayılan karakterlerin örnek sayılabilecek yaşamları öğrencilere aktarılacak istenen bilgi ve belgeleri çok daha kolay daha kalıcı ve davranışsal olarak öğrenmelerine olanak sağlamaktadır.

4. Tüm bunlarla birlikte Türkçe dersinde biyografi kullanımının temel amaçlarından birisinin öğrencilerden, biyografisi kullanılan karakterlerin hayatları ile kendi hayatlarının karşılaştırmasını yaparak çeşitli çıkarımlarda bulunup bireysel anlamda daha fazla eleştirel düşünme yönlerinin de geliştirilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda uygun konularla sunulan biyografilerle birlikte öğrencilerden, karakterlerin hayatlarını inceleyerek bu hayatlardan çeşitli çıkarımlar yaparak empati kurarak daha doğru kararlar verme, toplumun her bireyinde bulunması beklenen vatanına bağlılık ve milletine karşı sevgi duygusu, milletinin toplumsal tarihine ve geçmişine saygı duyarak milletini ve devletini sevmeye gibi değerlerin geliştirilmesi beklenmektedir.

Biyografi türü, konu itibarıyla insan ve insanın yaşamını ele aldığı için yaşam öyküsü anlatılan kişinin topluma örnek olarak yaptıklarıyla ve başarılarıyla toplumun sevgisini saygısını kazanmış bir

ulusun kahramanı, dünyaca ünlü bir düşünür ya da bilime önemli bir katkı sunmuş biri olabilir. Kökeni yüzyıllar öncesine dayanan biyografinin eğitimin her kademesinde kullanılması ve en temel derslerden biri olan Türkçe dersinde tüm ders kitaplarında tarihe konu olmuş, bilim için faydalı işler yapmış, başarılarıyla ün kazanmış örnek kişilerin büyük önem verilerek yer alması bu sebeptir. (Otluoğlu, 2001). Tüm bunlardan hareketle çocuklara sağladığı faydaları göz önünde bulunduracak olursak Türkçe Bilgiler dersinin daha kolay ve kalıcı öğretimi konusunda biyografi kullanımına sıklıkla başvurulmuştur. Çünkü yaşamöyküsü konu edilen kişinin öğrenciye model olması öğrenciye kazandırılmak istenen davranışların bu sayede kalıcı olması, kendi hayat kararlarını alırken rehberlik yapması açısından önemli olduğunu söylemek mümkündür. Öztürk ve Otluoğlu'nun (2010), yaptıkları çalışmalarında ders kitaplarında öğretim tekniği olarak kullanılan biyografinin türlerini ve Türk Edebiyatı'nda biyografinin gelişimi açıklanmış olup, MEB tarafından belirlenen Türkçe derslerinin öğretiminde ulaşmak istenilen hedef ve davranışlarda biyografilerin nasıl ve ne biçimde kullanılacağı ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Türkçe Dersinde Kullanılan Diğer Yöntem ve Teknikler

Hem ilkokul hem de ortaokul seviyesinde Türkçe dersi öğretimi konusunda, yapılan değerlendirmeler neticesinde gerek ilkokul gerekse ortaokullarda Türkçe öğretiminde birçok yöntem ve tekniğin dersi okutan öğretmenlerce derslerde kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda Türkçe dersinde kullanılmakta olan birkaç yöntem ve teknik üzerinde durularak bu yöntem ve tekniklerin öğrencilerin ders başarısına etkisi hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Düz Anlatım (Takrir) Yöntemi

Türkçe derslerinde sıklıkla kullanılan takrir, anlatılacak konunun sunum yapan kişi tarafından anlatılması yöntemidir. Eğitim ve öğretim çalışmalarında sıkça kullanılmasına rağmen zorunlu kalınmadıkça kullanılmaması gerekmektedir. Çünkü takrir yönteminde anlatan kişiler aktif, dinleyen kişiler pasif durumda olduğundan öğretmenler dersleri takrir yöntemi ile anlatırken sürekli aktif, öğrenciler ise buna karşılık pasif konumdadır. Bu da öğrenmenin doğasına aykırı bir durum oluşturduğu için eğitim-öğretim çalışmalarını sıkıcı ve tekdüze hale getirmekte öğrenilmesi gereken bilgiler öğrenciye hazır olarak sunulduğu için edinilen bilgiler kalıcı olamamaktadır. Bununla birlikte elbette takrir yöntemi tamamen gereksiz bir yöntem olarak da görülmemelidir. Takrir yönteminin kullanılırken sunduğu avantajlara değinecek olursak, özellikle öğretilmek istenen konunun en önemli yerlerinin açıklanması, kısa zamanda daha fazla bilgi verilmesi, eğitim ve öğretim çalışmalarının aşamalarının ne şekilde yapılacağına açıklanması ve öğretilmesi amaçlanan bilgilerin özetlenerek sunulmasına olanak sağlaması bu yöntemin uygulanmasındaki güçlü yanlardır (Ünalın, 2001).

Tartışma Yöntemi

Tartışma yöntemi ders esnasında öğretmen aracılığıyla verilen bir konunun, düşüncenin ya da problemin öğrenciler tarafından sınıfta konuşulması, tartışılması verilen problemin çözümüne dair öğrencilerin fikirlerini ortaya koyarak çözüm üretildiği yöntem olarak tanımlanabilir. Burada konu tartışılırken öğretmen, öğrencilerin konunun sınırları dışına çıkmaması adına konuya zaman zaman görüşleriyle müdahale eder zaman zaman onları yönlendirir ve birtakım ipuçlarıyla konunun nihayete ermesine yardımcı olur. Yöntemin en önemli özelliklerinden biri de öğretmen ve öğrenci arasında kurulan iletişimin güçlü olması, öğrencinin kendi yaşantısından kesitler paylaşması böylelikle de öğretmenin öğrenci hakkında fikir edinmesine imkân sağlamasıdır. Ayrıca bu yöntemde öğrenciye hem dinleme hem konuşma hem fikirlerini belirtip yorum yapma açısından olanak sunulması yöntemin dikkat çeken bir diğer özelliğidir (Demirel, 1999). Türkçe öğretmenleri ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıflarında Türkçe derslerinde çeşitli temaların kazanımlarını verirken, metinlerin ana fikirlerini buldururken hazırlıksız konuşma yaptırırken ya da metinlerle ilgili soruları cevaplarırken öğrencilerin

dil gelişimine ve konuşma becerilerine katkıda bulunmak, kendilerini doğru bir şekilde ifade etmelerine yardımcı olmak için bu yöntemin sıklıkla kullanılabilirliğini söylemektedir.

Soru Cevap Yöntemi

Soru cevap yöntemi ile Türkçe derslerinde klasik anlamda derslerde uygulanan soru-cevap mantığındaki gibi sorulan soruya karşılık birebir cevap verilmesi değil de sınıfta bulunan bütün öğrencilerin sorulan soruya karşılık farklı farklı yorum yapmaları amaçlanmaktadır. Bu yöntem ile birlikte öğrencilerden, sınıfa karşı sorulan sorularla sınıfta uygun tartışma ortamı yaratılarak, öğretmenin de uygun şekilde yönlendirmesi ile beklenen sonuçlara ulaşarak yoruma dayalı doğru çıkarımlarda bulunma gibi üst düzey düşünme becerileri kazanmaları beklenmektedir. Eğitim öğretim çalışmalarında en fazla başvurulan eğitim-öğretim yöntemlerinden biri olan soru-cevap yöntemi ile ilgili olarak en aktif öğrenme modellerinden biridir diyebiliriz. Bütün derslerde kullanılabilen bu yöntem ile öğretmen tarafından anlatılan konularla ilgili olarak anlık sorular sorulduğunda doğrudan öğrencilerin zihinlerini aktif hale getirip öğrenci merkezli öğrenmeyi destekleyerek öğrencilerin aktif olarak düşünmelerini sağlamaktadır. Soru-cevap yöntemine göre sorulan sorular ikiye ayrılmaktadır. Birinci tip sorular, öğrencilere sorular sorularak onların öğrenmelerine kısa yoldan yardımcı olan basit sorulardan oluşur. İkinci tip sorular ise öğrencilerin üst düzey düşünmelerini ve sorulan sorulara birden fazla farklı farklı yorum getirmelerini sağlayan karmaşık sorulardan oluşur. Karmaşık sorular”, üst düzey düşünme gerektirerek aktif bir şekilde öğrenme için hayati öneme sahiptir (Alperen, 1991).

Gösterip Yaptırma Yöntemi

Bir olayın veya bir durumun oluşum aşamalarını öncelikle öğrencilere gösterip anlatmak, ardından onlardan da aynı yolları takip ederek bir benzerini yapmalarını istemeye dayalı bir öğretim yöntemidir. Bu yöntemde öğrenci bilgilere bizzat kendisi araştırarak ulaşır. Bu yöntemde öğrencinin ulaştığı bu bilgileri beceriye dönüştürmesi oldukça önemlidir. Yöntemde ulaşılan bilgi ve beceriler öğrencilerin duyuları aracılığıyla kazanıldığı için öğrencinin dokunma, görme, işitme gibi duyularını harekete geçirir böylelikle İlköğretimde derslerin işlenişine önemli katkı sağlar (Kavcar, 1997). Yöntemin ardından da anlaşılacağı gibi burada öğretmeni yapılacak şeyi gösteren öğrenciyi de yapan olarak nitelendirebiliriz. Burada yaparak yaşayarak öğrenme olduğu için öğrenci öğrendiklerini uzun süre unutmaz. Bu yöntem İlköğretim her kademesinde her derste uygulanabilir. Türkçe derslerinde yazı çalışmalarında, özellikle dil bilgisi etkinliklerinde, kelime bulma çalışmalarında bu yöntemle sıklıkla başvurulabilir.

İşbirliğine Dayalı Öğretim Yöntemi

Bu öğretim yönteminde hedeflenen amaç, öğrencilerin kayıtlı oldukları sınıfa ve eğitim-öğretim çalışmalarını sürdürdükleri eğitim kurumlarına karşı aidiyet duygusunu kazandırmak maksatlı yaparak yaşayarak öğrenme temelinde, öğrencileri stresten uzaklaştırarak insani ilişkilere yaklaştırmaktır. Bununla birlikte bu öğretim yöntemi ile öğrencilerin anaokulundan başlayarak demokratik yaşamı kendisi yaşayarak öğrenip içselleştiren bir toplumun temel yapısının oluşturulması asıl amaçlanmaktadır. Barth ve Demirtaş'ın (1997) çalışmasının sonuçlarına göre işbirliğine dayalı öğretim yöntemi özellikle grup çalışmalarında ekip ruhunun güçlendirilerek yaparak ve yaşayarak öğrenme temeli ile daha kalıcı bir öğrenmeyi hedefleyen bir öğretim yöntemidir. Klinger, Vughne, Shay Scum ise (1998), bu öğretim yöntemi ile ilgili olarak geniş kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Yaptıkları bu araştırmayı 141 öğrenci ile tamamlamıştır. Klinger, Vughne, Shay Scum yaptıkları bu çalışmanın sonuçlarına göre, öğrenciler açısından önem arz eden öğrencilerin ilgisine ve onları daha çok ilgilendiren konularla ilgili tartışmalar açıldığında bu öğrencilerin, konuyu daha yüksek düzeyde algıladıklarını gösteren sorular sordukları, tam tersi durumda ise öğrenciler için önem arz etmeyen onların ilgisini çekmeyen ve onların ilgilenmedikleri konularda daha az düzeyde algıladıklarını

gösteren sorular sordukları tespit edilmiştir. Yine yapılan bu çalışmanın bulgularına göre deney grubunun, iş birliği içerisinde yaptıkları çalışmalarla okudukları konuları daha iyi anlayıp konu içeriklerini daha iyi anlamlandırdıkları ve çalışılan konu ile ilgili olarak bilgi edinmedeki başarılarında, kontrol grubuna göre daha fazla olumlu yönde geliştikleri görülmüştür. Benzer bir çalışmada Lederer (2000) ise, 4, 5, ve 6. sınıf Türkçe dersi ile ilgili konuları öğrenmekte zorlanan öğrencilerle deneysel bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma deneye katılan öğrencilerin karşılıklı öğrenmesi ve anlayarak okuma yapmaları üzerine temellendirilmiştir. Bu çalışmada, Türkçe dersinde konuları öğrenmekte zorlanan öğrenciler belli başlı ölçütlere göre gruplandırılır ve her bir gruba değişik ödevler verilerek, her bir guruba lider belirlenir ve bu grup lideri kendi grubundaki öğrencilere öğretmen tarafından belirlenen konuları dağıtır, öğrenciler ise grup lideri tarafından kendilerine verilen bu konuyu derinlemesine öğrenerek özetini çıkarır ve kendince en önemli gördüğü noktaları, diğer grubun üyelerine anlatır ve sonuçta diğer grubun üyelerinin de kendi öğrenmiş olduğu konuyu diğer öğrencilere anlatarak onların da bu konuyu öğrenmelerine yardımcı olur. 128 öğrenci ile yürütülen bu çalışmanın bulgularına göre, deney grubunun öğrenme düzeyinin lehine bulgulara ulaşılmıştır. İşbirliğine dayalı öğretim yöntemi, öğrencileri ben merkezli davranış sergilemekten uzaklaştırırken, bu öğrencilerin Türkçe dersine karşı olumlu tutumlar sergilemelerine katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Çoklu Zekâ Yöntemi

Bireyler doğumdan ölüme kadar kısacası yaşadıkları sürece bireysel anlamda birbirlerinden farklı şekillerde öğrenmektedirler. Yılmaz (2002), ilköğretim 5. sınıf Türkçe dersi öğretiminde çoklu zekâ yönteminin kullanılması durumu ile ilgili olarak bir araştırma yapmıştır. Yılmaz (2002) çoklu zeka yöntemini 16 öğrenciye uyguladığı bu çalışmada, deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Yılmaz'ın 16 öğrenci ile yaptığı bu çalışmanın verilerine göre her bir öğrencide farklı zekâ türlerinin baskın olduğu net bir şekilde görülmüştür. Yapılan çalışmada deney grubu öğrencilerinin matematiksel, müziksel, görsel ve bedensel zekâlarının baskın olduğu; yapılan çalışma sonucunda öğrencilerin en iyi öğrenme sergiledikleri ve en iyi hatırladıkları etkinliklerin, öğrencileri diğer öğrencilerden ayıran bireysel olarak sahip olduğu kendi baskın zekâ grubu ile paralellik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yılmaz tarafından yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre çoklu zeka yönteminin, Türkçe dersinde kullanılarak bu yöntemle bu dersi öğrenen öğrencilerin baskın olan zekâ türlerini destekleyerek öğrencilerin genel öğrenme düzeylerini olumlu yönde geliştireceğini ve Türkçe dersinde bu zekâ türlerine yönelik etkinliklerin tasarlanıp yapılması sonucunda, Türkçe öğretimi konusunda olumlu katkı sağlayabileceğini söylemek mümkündür.

Problem Çözme Yöntemi

Birçok derste etkin olarak kullanılan problem çözme yöntemi, daha çok bilimsel düşünme süreç ve becerilerini içinde bulunduran oldukça üst düzey düşünme ve öğrenme yöntemlerinin başında gelmektedir. Bu yöntem ile birlikte asıl amaç, öğrencilerin olası karşılaşılabilecekleri problemlere odaklanarak, bu problemlere karşı farklı bakış açıları ile birlikte çeşitli çözüm yolları üretmek nihai olarak istenilen sonuca ulaşmaktır. Öğrenciler kendileri için tasarlanan problemlere odaklanarak bu problemlere karşı farklı çözüm yolları üretebilmek için en nihayetinde zihinlerini en üst seviyede kullanmak zorunda kalarak bireysel olarak da kendilerini sürekli geliştirip gelecekte gerçek yaşamda karşılaşılabileceği olası durumlara hazır hale gelerek çözüm konusunda daha pratik olacaklardır. Problem çözme yöntemi ile birlikte öğrencilere yönelik bilginin öğretilmesi hususunda kullanılan klasik öğretim yöntemlerine nazaran, öğrencilere sürekli sorunlar sunarak öğrencilerden birden çok çözüm yolları bularak sürekli olarak zihinsel bir üretim beklenmektedir. Kan (2003), yaptığı çalışmada yöntemle ilgili olarak problem çözme yönteminin, deney grubu lehine öğrenci başarısını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmanın bulgularına göre problem çözme yönteminin, Türkçe dersinde kullanılmasının dersi alan öğrencilerde bilimsel düşünme becerilerini, bilimsel araştırmalara katılımlarını ve genel anlamda karşılaşılabilecekleri problemlere karşı çözüm üretebilmeleri konusunda olumlu katkı sağlayabileceğini söylemek mümkündür.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, Türkçe öğretimi kapsamında ilköğretim 4. sınıf Türkçe ders kitaplarında biyografilerin kullanım durumunun ortaya çıkarılmasıdır. Yapılan bu araştırma ile birlikte aşağıdaki soruya cevap aranmıştır:

İlköğretim 4. sınıf Türkçe ders kitaplarında biyografinin kullanım durumu nedir?

Bu çalışma ile ilkokul ders kitaplarında biyografilerin kullanım durumu ortaya konulacağı için oldukça önemli görülmektedir. Ayrıca, biyografilerin ders kitaplarında kullanımı ile ilgili literatür tarandığında, yapılan araştırmaların ve çalışmaların azlığı, yapılan çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır. Yapılan bu çalışma ile birlikte ders kitaplarında biyografi kullanımının değerlendirilmiş olması ve bu değerlendirme sonucunun ders kitapları ile ilgili olarak genel bir görünüm verecek olması açısından da ayrıca önemli görülmektedir.

Yöntem

Yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme yönteminden faydalanılmıştır. Doküman inceleme yönteminde araştırılacak konu ile ilgili olan literatür taraması yapılarak konu ile ilgili olan varsa, arşiv kayıtları, kitaplar, dergiler, biyografiler, günlükler, mektuplar, gibi birbirinden farklı yazılı ve görsel materyaller incelenir (Balci, 2001). Bununla birlikte, Kırıl (2020), doküman analizini bir nitel veri analiz yöntemi olarak ele alırken, O’Leary (2017) bir veri toplama tekniği ve aynı zamanda dolaylı bir veri analiz yöntemi olarak doküman analizi üzerinde durmuştur.

Doküman analizi yöntemi, basılı, elektronik ve görsel belgelerin içeriğini bilimsel olarak analiz edilip ve değerlendirmeye olanak sağlayan nitel bir araştırma yöntemidir. Dokümanların, nitel olarak tasarlanan çalışmalarda etkili olarak diğer veri toplama yöntemleriyle de birlikte kullanılarak “verinin çeşitlendirilmesine” ve araştırmacılar tarafından titizlikle yapılan çalışmaların geçerlik ve güvenilirliğine de katkı sunacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Yapılan bu çalışmada da doküman inceleme yönteminin seçilme nedeni, yöntem olarak araştırmanın amacına uygunluğu ve yazılı materyal kapsamında değerlendirilecek olan ders kitaplarını incelemeye uygun olmasıdır.

Evren ve Örneklem

Yapılan bu çalışmada doküman incelemesi üzerinden durum belirlemesi yapılacağından evren ve örneklem seçimine gidilmemiştir. MEB tarafından hazırlanarak İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerde biyografilerin kullanım durumu incelenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Yapılan çalışmada verileri toplama aracı olarak 2022/2023 eğitim öğretim yılında MEB’e bağlı olan okulların 4. sınıflarında Tuna Yayıncılık tarafından yayınlanan Türkçe dersinde okutulan kitaptan faydalanılmıştır. Ders kitabı 265 sayfa, 8 tema ve her temada 5 metin olmak üzere toplamda 40 metinden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Yapılan çalışmada elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak çözümlenmiştir. Yapılan çalışmada yazılı kaynakların içerikleri analiz edileceğinden dolayı içerik analizinin kullanılması tercih edilmiştir. Dolayısıyla araştırmaya konu olan Türkçe 4. sınıf ders kitabındaki biyografi kullanımına dair elde edilen veriler, sınıf düzeyi, öğrenme alanı, ünite ve kişi gibi kriterler çerçevesinde analiz edilerek tablolar halinde sunulmuştur.

Ayrıca incelenen ders kitabında ki bütün metinler kullanılan biyografik içerikleri ile bir bütün olarak değerlendirilmiştir. İlk metinden başlanarak son metine kadar sırası ile biyografisi incelenen bireyler, cinsiyet ve yerli-yabancı gibi kriterler bağlamında değerlendirilerek, hangi ünite ve metinlerde biyografilerinin kullanıldığı hangi ünitelerde daha fazla hangilerinde daha az ve kaçar kere kullanıldığı belirlenerek tablolarda ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Bulgular

Çalışmanın amaçları doğrultusunda Türkçe dersi 4. sınıf kitabı analiz edilerek, ders kitabının temalarında kullanılan biyografilerle ilgili bulgular sırası ile Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Türkçe 4. Sınıf Ders Kitabı Biyografi Kullanım Durumu

Öğrenme Alanı	Metin	Kişi
Okuma Kültürü		
Milli Mücadele ve Atatürk		
Erdemler	Kaşığı	Ömer Seyfettin
Bilim ve Teknoloji		
Doğa ve Evren		
Milli Kültürümüz	Ye Kürküm Ye	Nasrettin Hoca
Kişisel Gelişim	Çiçeklere Maniler Aziz Sancar	Bestami Yazgan Aziz Sancar
Sanat	Yokuş Uzun İnce Bir Yol Mozart’ın Yaşamından	Ziya Osman Saba Aşık Veysel Şatıroğlu Mozart

Tablo 1’de görüldüğü üzere ilköğretim 4. sınıf düzeyinde 4. sınıf Türkçe ders kitabında biyografinin kullanım durumu detaylı bir şekilde sunulmuştur. Yapılan analize göre 4. sınıf Türkçe öğretiminde ‘Erdemler, Milli Kültürümüz, Kişisel Gelişim ve Sanat’ şeklinde 4 öğrenme alanı belirlenmiştir. Söz konusu bu öğrenme alanları sırasıyla Kaşığı, Ye Kürküm Ye, Çiçeklere Maniler, Aziz Sancar, Yokuş, Uzun İnce Bir Yol ve Mozart’ın Yaşamından olmak üzere toplam 7 metinde işlenmiştir. Türkçe 4 ders kitabında kullanılan kişi biyografi sayısı toplam 7 olarak belirlenmiştir. Tablo 1 incelendiğinde en çok

biyografi kullanımının özellikle “Sanat” öğrenme alanında toplam 3 kişi olduğu dikkat çekicidir. En az biyografi kullanımı ise “Erdemler ve Milli Kültürümüz” öğrenme alanlarında birer kez olduğu görülmüştür. Buna karşılık ‘Okuma Kültürü, Milli Mücadele ve Atatürk ile Bilim ve Teknoloji’ temalarında hiç biyografi kullanılmadığı görülmüştür. İncelenen Türkçe 4 ders kitabında toplam 8 öğrenme alanı ve her öğrenme alanında da 5 metin olmak üzere toplam 40 adet metin bulunmaktadır. Ayrıca analizi yapılan kitapta biyografisi kullanılan 7 kişinin tamamının erkek olması, kitapta hiç kadın biyografisine yer verilmemesi ise oldukça dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra bazı metinlerde yazılı bazı metinlerde görsel bazılarında ise dinleme metinleri şeklinde kişi biyografileri bulunmaktadır. Yine kitapta 4. sınıf öğrencilerine biyografinin tanımının ne olduğu, nasıl hazırlanabileceği 4. sınıf öğrencilerinin anlayabileceği şekilde basitçe anlatılarak uygulama ev ödevi olarak çevrelerinde yer alan insanlardan önemli gördüklerinin biyografisini hazırlamaları istenerek sınıf önünde sunum yapmaları gibi uygulamalarla pekiştirme çalışmaları yapıldığı görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Biyografi edebi bir tür olarak eğitim alanında sıklıkla kullanılmakla beraber, sadece edebiyat alanında kullanılmayıp eğitim ve öğretim çalışmalarının tüm derslerinde kullanılan bir eğitim öğretim yöntemidir. Bu çalışmada Türkçe Dersi Öğretim Programı kapsamında ilköğretim 4.sınıf Türkçe ders kitaplarında biyografinin kullanım durumu incelenmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada incelenen kitap 2022-2023 eğitim öğretim yılında MEB tarafından devlet okullarına dağıtılan ve 4. sınıflarda okutulan, Tuna Yayıncılık Matbaacılık tarafından yayımlanan ders kitabı incelenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen kitapta biyografi kullanımının oldukça az olduğu görülmüştür. Kullanılan biyografiler ünitelere eşit olarak dağıtılmamış olup, bazı ünitelerde çok kullanılmış olup bazılarında ise az biyografi kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna karşılık birçok üniteye ise hiç biyografi kullanılmamıştır. Yapılan çalışmanın bulgularına göre en çok biyografi kullanımının özellikle “Sanat” öğrenme alanında toplam 3 kişi olduğu dikkat çekicidir. En az biyografi kullanımı ise “Erdemler ve Milli Kültürümüz” öğrenme alanlarında birer kez olduğu görülmüştür. İncelenen kitapta kullanılan toplam 7 kişi biyografisinin tamamının da erkek kişi olduğu görülmüştür. İncelenen kitapta 8 öğrenme alanı ve her öğrenme alanında 5 metin kullanılarak toplam 40 metin işlendiği göz önüne alındığında hiç kadın biyografisinin tercih edilmemesi oldukça dikkat çekicidir. Kitapta tercih edilen kişi biyografilerinin öğrencilerin örnek alacağı kişilerden seçilerek onlarla özdeşim kurmaları beklenmektedir. Ayrıca öğrencilerin zihninde kalıcı olması için biyografilerin görsel materyallerle desteklendiği görülmüştür. Yiğittir ve Öcal’ın (2010), yaptıkları çalışmayla ilköğretim 6.sınıf öğrencilerinin biyografisi verilen örnek kişileri örnek alarak çalışkanlıklarını arttırdıklarını tespit ederek benzer bir sonuca ulaşmıştır. Kullanılan biyografilerin öğrencilerin zihninde kalıcı olması için görsel materyallerle desteklendiği görülmüştür. Temalara göre biyografi kullanım sayıları karşılaştırıldığında en az biyografi kullanımının “Sağlık ve Spor” temasında olmak üzere 1 kere kullanıldığı, en çok biyografi kullanımının ise “Doğa ve Evren” temasında 4 kere kullanıldığı belirlenmiştir. Bu durumda 4. sınıf Türkçe ders kitabında biyografi kullanımının önem verilen ünitelere göre fazla ve az kullanıldığını söylemek mümkündür.

Biyografi kullanımı ile öğrencilere dersleri daha kalıcı bir şekilde öğretmek, bu sayede konuyla ilgili geçmişte değerli katkılar sunmuş şahsiyetler hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Böylece öğrencilerin biyografisi kullanılan toplum için değerli kişileri örnek alarak hedeflenen kazanımlara ulaşacakları düşünülmektedir. Er (2010), yaptığı benzer bir çalışma ile ilköğretim öğrencilerinin toplumda örnek olan ve hayatları ile merak uyandıran karakterlerin biyografisini araştırıp yazarak, yazdıkları kişileri de rol model aldıkları tespit edilmiş ayrıca, bu karakterlerin özellikler ilişkin görüşlerde başarı-çalışkanlık arasında pozitif bir ilişki bulunması yine ders kitaplarında biyografi

kullanımının önemini ortaya koymaktadır. Öğrencilere verilmek istenen konuların öğretilmesi esnasında özellikle temalarda kullanılan metinlerin yazarlarının hayatlarına vurgu yapılarak bu yazarların kısaca biyografilerine yer verildiği görülmüştür. Biyografisi kullanılan karakterlerin bir kısmının geçmişte yaşamış bir kısmının ise hala yaşayan kişiler olduğu, benzer şekilde bilimsel gelişmeler konusunda geçmiş dönemde bilime önemli katkılar sunmuş Türk bilim insanlarının biyografisine de ayrıntılı olarak yer verildiği ayrıca tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmanın sonuçlarına dayanarak, öğrenciler üzerinde daha etkili bir Türkçe öğretimi için aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

- Yapılan çalışmada kullanılan biyografilerin tamamının erkek karakterlerden oluştuğu, buna karşılık hiç kadın biyografisi kullanılmadığı görülmüştür. Bu durumda özellikle ilkököl kademesinde okutulan Türkçe ders kitaplarında kadın karakterlerin biyografilerine daha fazla yer verilmeli, erkek ve kadın karakterlerin biyografilerinin kullanımı konusunda kullanım sayısı olarak olabildiğince eşit sayılarda yer verilmeli.
- Yine incelenen kitapta bazı ünitelerde çok fazla biyografi kullanıldığı bazılarında az bazı ünitelerde ise hiç biyografi kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında uygun ünitelerde uygun karakterlerin biyografilerinin kullanımının öğrencilerin olumlu ve kalıcı öğrenmeleri üzerinde etkisi göz önünde bulundurularak ders kitaplarında işlenen bütün ünitelerde özellikle yerli karakterlerin biyografilerine yeteri kadar yer verilmelidir.
- MEB'in hizmet içi eğitim kursları hazırlama ve planlama aşamasında biyografi ile ilgili kurslara gerekli önemi vermelidir.
- Diğer ders kitaplarında da öğrencilerin ilgi ve yönelimlerine uygun olarak özellikle yaşayan ve öğrencilerin merakını uyandıracak karakterlerin biyografilerini geliştirme çalışmaları yapılmalı.
- Türkçe dersleri işlenirken biyografi tekniğini destekleyecek biyografi ile birlikte birden fazla yöntem ve teknik bir arada kullanılarak derslerde internetten ve etkileşimli tahtalardan daha fazla yararlanılması konusunda önerilerde bulunulabilir.

Araştırmacıların Rolü

Tüm araştırmacılar makalenin başından sonuna kadar eşit bir şekilde katkı sunmuştur.

Etik Onayı

Bu makalenin yazımında görev alan yazarlar çalışmalarında kullandıkları materyal ve yöntemler için etik kurul onayına gerek olmadığını beyan ederler.

Sınırlılıklar

Araştırma 2022/2023 eğitim öğretim yılı ile bu eğitim öğretim yılında milli MEB tarafından dağıtılan ve devlet okullarında okutulan Tuna Yayıncılık tarafından yayımlanan 4.sınıf Türkçe ders kitabı ile sınırlandırılmıştır.

Kaynakça

- Arslan, H. *İlköğretim İkinci Kademesinde Okutulan Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretim Sürecinde Kullanılan Metotlar Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2000.
- Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Barth, J. L. Demirtaş A (1997). *İlköğretim Sosyal Öğretimi*, Yök/ Dünya
- Ceylan, B., Alpaslan, A., Taş, Ü., Yılmaz, E., Gözler, C., Sezen, H. C., Genç, M., Alpaslan, B., Şimşek, N., Duran, A. (2023). The evaluation of educational materials according to the opinions of class teachers in the process of distance education. *BSJ Pub Soc Sci*, 6(2): 63-72.
- Demirel, Ö. (1999). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*, MEB Yayınları, İstanbul 1999
- Er, H. (2010). *Sosyal eğitimi kapsamında ilköğretim öğrencilerinin "biyografi" kullanımına ilişkin görüşleri*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Howard, J. B. (1999). Using a social studies theme to conceptualize a problem, *The Social Studies*, 90, 171-176, 1999.
- Kan, Ç. (2003). *Problem Çözme Yönteminin İlköğretim İkinci Kademe Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrenci Başarısına Etkisi*, YL Tezi, Ankara, Gazi Ün. Eğitim Bilimleri Enst., Ankara.
- Kavcar, C. (1997); *Sosyal Öğretimi*, Engin Yayınevi, Ankara.
- Kaya, A. (2011). *Biyografik eserlerin tarih öğretimine katkısı ve ikinci meşrutiyet'ten cumhuriyet'e uzanan sürecin değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kaymakçı, S. ve Er, H. (2009). *Sosyal Bilgilerde biyografi kullanımı*. içinde M. Safran (Ed.), Sosyal Eğitimi (s. 414-428). Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Kaymakçı, S. & Er, H. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Biyografinin Kullanımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (25) 198-224
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *SosyalBilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
- Kirman, J. M. & Jackson C. (2000). *The Use of Postage Stamps To Teach Social studies Topics*, Social Studies
- Klinger, J. K. (1998) Collaborative strategic reading during social studies in heterogeneous fourth-grade classroom, *Elementary School J.*, 1, 99, 3-20, 7.
- Lederer, J. M. (2000). *Reciprocal Teaching of Social Studies in Inclusive Elementary*
- MEB. (2018). *İlköğretim 4 Türkçe ders kitabı*. Ankara: Tuna Matbaacılık
- Oğuzkan, F. (2001). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Anı Yay.
- O'Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project*. SAGE Publications Inc.
- Öztürk C. ve Otluoğlu, R. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*. Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Sills-Briegel, T. & Camp, D.(2000). Using Literature to explore social issues, *Social Studies*, 3, 91, 116-120
- TDK (Türk Dil Kurumu). (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Ünalın, Ş. (2001). *Sosyal Öğretimi*. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yalın, İ. (2000). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Yılmaz, G. (2002). *İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersi vatan ve millet ünitesinde çoklu zekâ kuramına göre geliştirilen eğitim durumunun öğrencilerin akademik başarısına etkisi ve öğrenci görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Yiğittir, S. & Öcal, A. (2010). İlköğretim 6.Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24*, 407-416.